

Міністерство освіти і науки України

Державна наукова установа

«Інститут модернізації змісту освіти»

Класичний приватний університет

Куявський університет у Влоцлавеку

Економічно-гуманітарний університет
у Варшаві

МАТЕРІАЛИ

міжнародної науково-практичної конференції

ЮРИДИЧНІ НАУКИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ *23–24 лютого 2024 р.*

Львів – Торунь
Liha-Pres
2024

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ:

Огаренко В. М. – ректор Класичного приватного університету, доктор наук з державного управління, професор;

Машенко О. В. – перший проректор Класичного приватного університету, доктор юридичних наук, професор;

Абакумова Ю. В. – директор Інституту економіки і права Класичного приватного університету, доктор юридичних наук, доцент;

Пальченкова В. М. – професор кафедри конституційного, адміністративного та трудового права Національного університету «Запорізька політехніка», доктор юридичних наук, професор;

Рябчинська О. П. – завідувач кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Інституту економіки і права Класичного приватного університету, доктор юридичних наук, професор;

Воронова О. В. – завідувач кафедри цивільного, адміністративного та фінансового права Інституту економіки і права Класичного приватного університету, кандидат юридичних наук, доцент;

Макух О. В. – доктор юридичних наук, доцент Інституту економіки та права Класичного приватного університету;

Віхляєв В. В. – проректор з правової роботи – головний юрисконсульт ректорату Класичного приватного університету; голова комітету адвокатської практики та підвищення кваліфікації Ради адвокатів Запорізької області;

dr Wiesław Pędział – Cuiavian University in Włocławek.

Юридичні науки: проблеми та перспективи: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 23–24 лютого 2024 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. – 180 с.

ISBN 978-966-397-374-6

У збірнику представлено стислий виклад доповідей і повідомлень, поданих на міжнародну науково-практичну конференцію «Юридичні науки: проблеми та перспективи», яка відбулася 23–24 лютого 2024 р.

УДК 34(062.552)

ISBN 978-966-397-374-6

© «Державна наукова установа
«Інститут модернізації змісту освіти», 2024

© Класичний приватний університет, 2024

© Куявський університет у Влоцлавску, 2024

© Економічно-гуманітарний університет у Варшаві, 2024

© Українсько-польське наукове видавництво «Liha-Pres», 2024

ЗМІСТ

НАПРЯМ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

Удосконалення техніки нормопроєктування як засіб забезпечення
реалізації принципу правової визначеності та засади прозорості:
український і європейський підходи

Возняк І. З. 9

Концепт «національна безпека» в правовій теорії

Доронін І. М. 13

НАПРЯМ 2. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

Мілітарний муніципалізм: до розуміння феноменології

Баймуратов М. О., Кофман Б. Я. 136

НАПРЯМ 3. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

Правова природа віртуальних активів (криптовалют):
потенціал для розбалансування системи поділу об'єктів
цивільних прав в Україні

Грицай С. О. 20

Інструменти забезпечення якості закону

(на прикладі Цивільного процесуального кодексу України)

Короєд С. О. 23

До питання комерціалізації трансферу технологій

Логойда К. В. 26

Окремі аспекти звернення державного чи приватного виконавця
до суду в інтересах інших осіб

Сидоренко Н. О. 30

Зміна підходу до визначення малозначних справ
у цивільному процесі України

Стасів Н. С. 33

НАПРЯМ 4. ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО, ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

Перспективи розвитку ринку електричної енергії в Україні
Гаркавенко С. В.37

Особливість відносин банкрутства
(неплатоспроможності) в Україні
Поляков Р. Б.39

НАПРЯМ 5. ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Реалізація трудових прав внутрішньо переміщених осіб
як актуальна проблематика юридичної науки
Алмаші І. М......43

Основні напрями розвитку трудового права
в умовах воєнного стану
Заворотченко Д. О.47

НАПРЯМ 6. ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО; ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО; ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

Правові засади державної політики України у сфері відновлення
земель та ґрунтів, що постраждали внаслідок збройної агресії
Російської Федерації
Грузенський В. В......51

Кліматична проблема та тенденції захисту екологічних прав
громадян у Європейському суді з прав людини
Ковтун О. М.54

НАПРЯМ 7. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Інформаційна безпека як предмет наукових досліджень
в умовах воєнного стану
Беспалов І. О......57

Правова докрина «actio popularis»: поняття та практика застосування	
Білак Н. І., Назарчук А. В.	60
Щодо ризиків зловживань процесуальними правами в адміністративному судочинстві в умовах діджиталізації	
Зелінська Я. С.	63
Особливості правового регулювання звернення стягнення на майно у виконавчому провадженні під час воєнного стану	
Ковирєв А. В.	66
Теоретико-правові аспекти функціонування суб'єктів первинного фінансового моніторингу	
Куркула А. Г.	70
Теоретико-правові засади взаємодії державної служби фінансового моніторингу з банківською системою	
Куркула А. Г.	73
Закордонний досвід правового регулювання статусу громадянина та можливості його застосування в Україні	
Масалітін В. В.	76
Питання захисту прав платників податків	
Пришва Н. Ю.	80
Публічні закупівлі в реаліях воєнного часу	
Рошиян І. В.	83
Напрями удосконалення правового регулювання впливу громадянського суспільства на місцеве самоврядування з урахуванням зарубіжного досвіду	
Соха С. С.	87
До питання реформування державного регулювання сфери житлово-комунального господарства в Україні	
Спасенко К. О.	91
Особливості інформаційного впливу в інформаційній безпеці	
Шевчук М. О.	93

Правовий статус засуджених, які відбувають покарання у виправних колоніях мінімального рівня безпеки: поняття та визначальні риси	
Бобровник К. Л.	97
Проблемні питання законодавчого врегулювання поняття ботоферм	
Дрижакова Д. Ю.	101

НАПРЯМ 8. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ

Іноземні запозичення досвіду страхової медицини	
Карпушина М. Г., Жердев І. І.	105
Історичні аспекти розвитку та становлення інституту обставин, що пом'якшують і обтяжують покарання в Україні	
Наумець І. Ю.	107
Заміна покарання засудженим особам до довічного позбавлення волі в Україні	
Остапчук Л. Г.	112
Стан кримінальних правопорушень у сфері безпеки дорожнього руху в сучасних умовах	
Христич І. О.	114
Застосування порівняльно-правового методу у кримінально-правових дослідженнях	
Шамсутдінов О. В.	118

НАПРЯМ 9. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Взаємодія органів досудового розслідування, прокуратури зі Збройними Силами України під час розслідування воєнних злочинів	
Агаркова О. І.	123
Ініціювання проведення судової експертизи як засіб кримінального процесуального доказування	
Коваленко А. В.	126

Деякі особливості допиту свідків під час розслідування колабораційної діяльності	
Коваленко В. В.	130
Використання безпілотних літальних апаратів (БПЛА) під час огляду місця події при розслідуванні мародерства	
Мурзо Є. О.	133
Досвід Туреччини у забезпеченні розумних строків кримінального провадження	
Околотенко Д. С.	136
Проблеми збирання доказів у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану	
Семенюк І. Ю.	140
Конвенціональна форма кримінального провадження кримінальних правопорушень	
Слінько С. В., Максимова Л. О.	143
Актуальні проблеми визнання доказів недопустимими через порушення правил підслідності	
Смоляк І. А.	147
Огляд наукової розробленості питань щодо розслідування корупційних кримінальних правопорушень, вчинених суддями (захищених у період 2000–2023 рр).	
Ціпотан Ю. П.	151

НАПРЯМ 10. СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

Держава відповідальна за зобов'язаннями юридичних осіб публічного права	
Вилегжаніна В. В.	155
Поняття «судова правотворчість» як підґрунтя усунення неузгодженостей між окремими ланками судової системи	
Дунаєв Е. В.	159

НАПРЯМ 11. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Контрзаходи у міжнародному праві: еволюція поглядів Білецький Є. В.	163
Формування регіональних механізмів боротьби з відмиванням коштів в Європейському Союзі Джевага-Третьякова С. Ю.	167
Система договорів про реадмісію між Україною та ЄС Левченко І. С.	170
Регулювання права на справедливий судовий розгляд у практиці Європейського суду з прав людини: теоретичний аспект Побережний Ю. В.	173
Щодо фундаментального значення Конвенції ООН про права дитини Реньов Є. В.	176

НАПРЯМ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-1>

УДОСКОНАЛЕННЯ ТЕХНІКИ НОРМОПРОЄКТУВАННЯ ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ ТА ЗАСАДИ ПРОЗОРОСТІ: УКРАЇНСЬКИЙ І ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПІДХОДИ

Возняк І. З.

*аспірант кафедри теорії та філософії права
Львівського національного університету імені Івана Франка
м. Львів, Україна*

Недотримання правил нормотворчої техніки (техніки нормопроєктування) призводить до ухвалення законодавчих актів низької якості й ефективності [7, с. 158]. З метою запобігання появі таких норм юридична наука розробила систему методичних рекомендацій, які сукупно складають техніку нормопроєктування [9, с. 21]. Однак значення техніки нормопроєктування не варто розглядати лише у вузькому розумінні як техніко-юридичний засіб забезпечення якості законодавства, але на неї треба дивитися й у широкому, теоретико-філософському розумінні як на засіб реалізації принципу правової визначеності та засади прозорості.

Стаття 8 Конституції України встановлює, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права [8]. Конституційний Суд України неоднократно вказував у своїх рішеннях на те, що одним із елементів верховенства права є принцип правової визначеності. КСУ зазначав, зокрема у своєму рішенні № 2-р/2017 від 20 грудня 2017 року, що принцип правової визначеності вимагає чіткості, зрозумілості й однозначності правових норм, зокрема їхньої передбачуваності (прогнозованості) та стабільності [10]. Таким чином КСУ встановив у своїй практиці критерії, яким мають відповідати правові норми для забезпечення дії верховенства права.

У практиці Суду справедливості ЄС закріпилася позиція, що законодавство Спільноти має бути безсумнівним, його застосування має бути передбачуваним для індивідів, а принцип правової визначеності вимагає, що будь-які заходи (тобто дії) інституцій, які мають юридичні

наслідки, мають бути ясні та точні (п. 124 рішення у справі T-115/94 «*Opel Austria v. Council*» від 22 січня 1997 року) [3, с. 40]. Принцип правової визначеності, з якого випливає принцип захисту легітимних очікувань, вимагає, щоб з одного боку норми права були ясними та точними, а з іншого – щоб їхнє застосування було передбачуваним для тих, хто підпадає під їхню дію (п. 46 рішення у справі C-201/08 «*Plantanol GmbH & Co. KG v Hauptzollamt Darmstadt*» від 10 вересня 2009 року) [2]. Подібні міркування та висновки Суд справедливості ЄС висловлював у багатьох своїх рішеннях.

Аналіз вищезазначеної практики Конституційного Суду України та Суду справедливості ЄС свідчить, що підходи до розуміння принципу правової визначеності в цих судових органів і його зв'язок з технікою нормопроєктування практично збігаються, проте теоретики права ЄС говорять також про принцип прозорості (*transparency*) у його зв'язку з технікою нормопроєктування. Так, професорка європейського права, а тепер суддя Суду справедливості ЄС Саша Прехал і докторка Маделін де Люв зазначають, що принцип прозорості стосується не лише відкритості в процесі ухвалення рішень, але й включає інші елементи, такі як зрозумілість процедур, чітке викладення правових актів, оприлюднення та доведення до відома законодавчих актів і рішень органів влади й обов'язок пояснювати їхні причини [5, с. 51]. Дослідниці покликаються на рішення у справі C-149/96 «*Portuguese Republic v. Council*» від 23 листопада 1999 року [1]. Серед мотивів для подання заяви уряд Португалії зазначав, серед іншого, про порушення принципу прозорості через те, що оскаржувані меморандуми Європейської Ради, на думку уряду-заявника, не були адекватно структуровані та містили незрозумілі поняття, через що пересічний читач документа не міг відразу зрозуміти всі приховані значення [меморандумів] (п. 55 рішення) [1, с. 17]. На підтримку цієї заяви уряд покликався на Резолюцію про якість нормопроєктування законодавства Спільноти від 8 червня 1993 року. Суд, однак, зазначив, що згадана резолюція не є обов'язковою для дотримання та не накладає на інституції жодних зобов'язань дотримуватися будь-яких правил під час складання правових документів (п. 56 рішення) [1, с. 17]. Крім того, Суд також визнав заяву про порушення принципу прозорості необґрунтованою, оскільки у висновку генерального адвоката, з яким погодився Суд, було зазначено, що оскаржуваний документ був чітким у всіх розуміннях (п. 57 рішення) [1, с. 17]. Це рішення демонструє, що використання нечітких норм, що по суті є порушенням техніки нормопроєктування, може за сукупності певних умов призвести до скасування нормативно-правового акта ЄС як такого, який не відповідає вимогам правової визначеності та прозорості.

На думку Прехал і де Люв, поєднання правової визначености та прозорости має подвійну природу [5, с. 53]. По-перше, вони у своїй сукупності збігаються з вимогами зрозумілости та недвозначности законодавчих актів, що посилює збагненність (*cognizability*) закону [5, с. 54]. По-друге, це дозволяє підвищити передбачуваність дій з реалізації тієї чи іншої політики у випадку широких дискреційних повноважень і запобігати переходу цих дискреційних повноважень у сваволю [5, с. 54]. Це все допомагає забезпечувати функціонування демократії та створювати передбачуване правове середовище.

Дослідниця права ЄС Васілікі Карагеоргоу стверджує, що певні аспекти багатостороннього принципу прозорости пов'язані з принципом верховенства права, який можна вважати «збірним принципом», що включає багато (суб)принципів, завдання яких полягає в раціональному здійсненні публічної влади та захисті інтересів його суб'єктів [4, с. 4]. В. Карагеоргоу вважає, що прозорість може реалізуватися зокрема через чітке нормопроектування [4, с. 10]. Прозорість, на її думку, можна сприймати як доступність правових норм, що вимагає, щоб законодавство було чітким, зрозумілим і зв'язним [4, с. 10]. У деяких своїх документах генеральні адвокати Суду справедливости ЄС трактують прозорість як автономний принцип у рамках забезпечення правової визначености, тоді як в інших випадках на нього покликаються разом з принципом правової визначености з метою визначення вимог для юридичної ясности, а тому взаємозв'язок між принципами юридичної визначености та прозорости не є дуже чіткий [4, с. 13]. Це свідчить про те, що серед правників-практиків у судових інституціях ЄС нема єдиного підходу до визначення місця прозорости в структурі принципу правової визначености.

Тим не менш, С. Прехал і М. де Люв роблять висновок, що поки зарано говорити про прозорість як самостійний принцип права Спільноти, однак існує потенціал для подальшого осмислення цього питання [5, с. 61–62]. З цим підходом також погоджується В. Карагеоргоу, яка обґрунтовує це відсутністю автономного нормативного концепту принципу прозорости та відсутністю скасованих актів на підставі порушення цього принципу [4, с. 15]. Натомість в українській правничій науці про принцип прозорости зазвичай говорять у контексті адміністративного права як засаду діяльності органів публічної влади, однак, як зазначає В. Венгер, важливим є напрацювання та розвиток комплексних підходів до імплементації принципу прозорости як складової верховенства права [6, с. 80]. Тож поки в теорії права не буде обґрунтована й утверджена позиція про прозорість як загальноправовий принцип, вважаю за доцільне говорити про засаду прозорости як один із складників принципу верховенства права.

На підставі проведеного дослідження можна зробити висновок, що належно розвинена техніка нормопроєктування допомагає забезпечувати реалізацію принципу правової визначеності та засади прозорості, про що свідчить практика Конституційного Суду України та Суду справедливості ЄС, тож перспективними є подальші теоретичні осмислення ролі техніки нормопроєктування як засобу розвитку верховенства права.

Література:

1. Case C-149/96 “Portuguese Republic v. Council” / *The Court of First Instance. EUR-Lex*. URL: <https://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?docid=44858&doclang=EN> (дата звернення: 14.02.2024).
2. Case C-201/08 “Plantanol GmbH & Co. KG v Hauptzollamt Darmstadt” / *The Court (Third Chamber). EUR-Lex*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=eccli%3AECLI%3AEU%3AC%3A2009%3A539> (дата звернення: 14.02.2024).
3. Case T-115/94 “Opel Austria v. Council” / *The Court of First Instance (Fourth Chamber). EUR-Lex*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:61994TJ0115:EN:PDF> (дата звернення: 14.02.2024).
4. Karageorgou V. Transparency principle as an evolving principle of EU law: Regulatory contours and implications. URL: <https://www.researchgate.net/publication/350671145> (дата звернення: 14.02.2024).
5. Prechal A., De Leeuw M. Dimensions of Transparency: The Building Blocks for a New Legal Principle? *Review of European and Administrative Law*. 2007. № 1. С. 51-61. URL: <https://ssrn.com/abstract=1555469> (дата звернення: 14.02.2024).
6. Венгер В. М. Прозорість як принцип діяльності органів публічної влади. *Наукові записки НаУКМА. Серія «Юридичні науки»*. 2017. Том 200. С. 79–84.
7. Дідич Т. О., Абдуллазаде Ф. Ш. Проблеми нормотворчої (юридичної) техніки через призму законодавчої діяльності українського парламенту. *Наукові інновації та передові технології*. 2022. № 10 (12). С. 153–159.
8. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 14.02.2024).
9. Мельник А. А. Вплив законодавчої техніки на якість закону. *Київський юридичний журнал*. 2023. № 4. С. 21–28.
10. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 7 частини другої статті 42 Закону України «Про вищу освіту» / Верховна Рада

України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-17> (дата звернення: 14.02.2024).

Напрям 1. Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-2>

КОНЦЕПТ «НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА» В ПРАВОВІЙ ТЕОРІЇ

Доронін І. М.

*доктор юридичних наук, доцент, завідувач наукової лабораторії права національної та міжнародної безпеки ДНУ «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України»
м. Київ, Україна*

Загальновідомо, що сприйняття національної безпеки в сучасних умовах відбувається в різних сферах суспільного життя, водночас не вдаючись до чіткого з'ясування суті відповідного явища. Як правило вважається, що само по собі поняття «національна безпека» є очевидним, і таким, що не потребує відповідних визначень, хоча певні дефініції, безумовно, напрацьовувались у ході наукових досліджень та надавались у правових актах. Формування цього сприйняття у вітчизняних суспільних науках відбувалось під впливом американської концепції «національної безпеки» як пряму державної політики та уявлень про необхідність концептуалізації національної безпеки як сутнісної основи захисту держави в умовах позбавлення комуністичної ідеології безпосередньо перед розпадом СРСР. Третім важливим фактором є політичний вплив в умовах протиборства різних ідеології безпосередньо після здобуття Україною незалежності.

Указом Президента України від 15.01.1992 р. № 41 було створено Комісію з підготовки пропозицій про статус, порядок діяльності і структуру Ради національної безпеки, а розпорядженням № 25 визначалися завдання для цієї Комісії. Основними завданнями були організація розробки концепції національної безпеки та підготовка проекту Закону «Про Раду національної безпеки України», а також виявлення проблем у сфері національної безпеки і напрацювання необхідних заходів щодо їх вирішення. Чинна у той час Конституція УРСР (з відповідними змінами) не передбачала окремого конституційного статусу для такого органу, тому його статус визначався як консультативно-дорадчий орган при Президентові України.

Безпосередньо Рада національної безпеки України у зазначеному вище правовому статусі була утворена 1 липня 1992 року. Таким чином, сприйняття концепту «національної безпеки» на рівні стратегічного планування державної політики та її правового забезпечення відбулось практично з початком 1992 року безпосередньо після розпаду СРСР.

Значна кількість публікацій 1990-х років у сфері забезпечення національної безпеки підкреслює той факт, що проблематика була і залишається досі актуальною. Водночас, пошуки шляхів дослідження феномену «національної безпеки» свідчили про складний характер проблеми, зумовлений безліччю підходів, насамперед, прикладного характеру. У цей же період відбувались пошуки і щодо виокремлення права національної безпеки та його можливої систематизації. Зокрема, мова йшла про можливе виокремлення нової галузі права, хоча характер дискусії зводився до сприйняття системи галузей права та критики щодо їх необмеженого збільшення. Що стосувалось права національної безпеки, то зазначене було ускладнене тим фактом, що сприйняття «національної безпеки» також не було однозначним. На нашу думку в цей час відбулась концептуалізація права національної безпеки [1, с. 31] з розумінням концепту як певного загального (абстрактного) поняття, що широко використовується, водночас має змінний характер, який важко визначається [2, с. 70–75]. Саме у такий спосіб потрібно трактувати напрацювання науковців, що намагались виокремити право національної безпеки, ґрунтуючись на традиційних поглядах – чи як окремої галузі права, комплексної галузі права, або ж як комплексної галузі законодавства.

Розуміння «національної безпеки» на рівні концепту дозволяє і більш системно досліджувати питання виокремлення саме тієї сфери, що може належати до права національної безпеки. Практичне значення полягає у тому, що в Україні існує державний орган – Рада національної безпеки і оборони функції якої безпосередньо пов'язані зі сферою національної безпеки, а їх фактичне розширення, що відбулось останнім часом, зумовлює і формування відповідної судової практики.

В Конституції України концепт «національної безпеки» визначається у контексті розуміння «інтересів національної безпеки» як підстави для обмеження прав (ст. 32, 34, 36, 39, 44) винятковості законодавчого регулювання у цій сфері (п. 17 ч. 1 ст. 92), обсягу повноважень Президента України (п. 1, 17 ч. 1 ст. 106), завдань та функцій Ради національної безпеки і оборони України (ст. 107), компетенції Кабінету Міністрів України (п. 7 ч. 1 ст. 116). І хоча у спеціальних законодавчих актах (Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 № 964-IV з наступними змінами і доповненнями, Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 № 2469-VIII) визначення «національна безпека» надається, слід зазначити, що

мінливість та плинність таких дефініцій свідчить про відмінності у розумінні. Таким чином, зазначене цілком дозволяє стверджувати, що на теоретико-правовому рівні «національна безпека» ще не досягла рівня поняття залишаючись на рівні саме концепту.

Отже, концепт «національної безпеки», який виник на основі поняття, відмінного від традиційного сприйняття безпеки для окремої людини або ж для груп, знайшов своє відображення у праві та правовій науці. Враховуючи наявні труднощі із визначенням галузі права та галузі законодавства, можна стверджувати, що право національної безпеки становить певну юридичну спеціалізацію, напрям наукових досліджень. В усякому разі право національної безпеки у вітчизняній правовій науці пройшло певний шлях концептуалізації, що нині реалізовано шляхом його виокремлення з-поміж інших напрямів спеціалізації.

У сучасних умовах воєнного стану сприйняття концепту «національна безпека» не втратило своєї актуальності попри на необхідність теоретичних досліджень трохи інших феноменів. Його практична значущість може розглядатись, наприклад, при застосуванні так званого «санкційного законодавства», Зокрема, стаття 1 Закону України «Про санкції», визначає національну безпеку поряд з національними інтересами, суверенітетом і територіальною цілісністю, метою застосування спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів. Оскільки санкції в розумінні зазначеного законодавчого акту, є досить актуальним механізмом захисту на сьогодні, з'ясування обсягу обставин та меж застосування має відбуватись у контексті сприйняття відповідного контексту – тобто доволі широко.

Підсумовуючи викладене, можливо стверджувати, що концепт «національної безпеки» має велике значення для правової теорії, враховуючи його актуальність, важливість для суспільних інтересів, практичну значущість, а також своєрідність сприйняття у суспільній свідомості, а відповідна проблематика має бути у фокусі уваги юридичної науки.

Література:

1. Доронін І.М. Національна безпека України в інформаційну епоху: правові аспекти: монографія. Київ: ТОВ Видавничий дім «АртЕк», 2019. 434 с.
2. Харитонов Є.О., Харитонova О.І. Приватне право як концепт: постановка питання. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2014. № 1. С. 68-77.

НАПРЯМ 2. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-3>

МІЛІТАРНИЙ МУНІЦИПАЛІЗМ: ДО РОЗУМІННЯ ФЕНОМЕНОЛОГІЇ

Баймуратов М. О.

*доктор юридичних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України,
академік Української академії наук,
професор кафедри політичних наук та права
Південноукраїнського національного педагогічного
університету імені К. Д. Ушинського
м. Одеса, Україна*

Кофман Б. Я.

*доктор юридичних наук, старший дослідник,
Заслужений юрист України,
професор кафедри політичних наук та права
Південноукраїнського національного педагогічного
університету імені К. Д. Ушинського
м. Одеса, Україна*

Повномасштабна агресія російської федерації проти України, по-перше, не тільки поставила питання про знищення міжнародного правопорядку, що склався після Другої світової війни в Європі, а й, по-друге, актуалізувала комплекс системних питань подальшого існування та функціонування загальної феноменології державності в екстраординарних умовах, – по-третє, оголивши і загостривши проблеми існування та функціонування публічної влади в таких умовах.

Сьогодні не є таємним, що система публічної влади нашої держави виявилася не готовою до цього, причому не тільки органи публічної державної влади, а й органи публічної самоврядної (муніципальної) влади не тільки не змогли ефективно та належним чином відповісти на виклики агресії, – але й об'єктивно не могли зробити цього, враховуючи на відсутність необхідних компетенційних повноважень і ресурсної

спроможності (матеріальної, фінансової, кадрової, управлінської тощо). Саме це обґрунтовано об'єктивує, активізує, актуалізує та контекстуалізує насамперед розробку належної профільної законодавчої компетенційно-нормативної бази для нівелювання таких нетипових труднощів, а також побудови управлінської парадигми, причому не тільки і не стільки мілітарного забарвлення, але й такої, що базується на явному та чіткому мілітарному спрямуванні, тобто формуванні *мілітарного конституціоналізму* та в його межах *мілітарного муніципалізму*.

На жаль треба констатувати, що наведена проблематика у вітчизняній науці конституційного та муніципального права предметно практично не досліджувалась, хоча її актуальність в сучасних умовах не викликає заперечень.

Наведені нами висновки мають своє обґрунтування: по-перше, це детерміновано цинічним нехтуванням рф загальновизнаними принципами міжнародного права (*jus cogens*), а звідси, – нівелюванням основоположних засад, на яких базувався сучасний міжнародний правопорядок; по-друге, порушенням міжнародного принципу «світового порядку, заснованого на правилах» («Rules-Based Order») [1], що є структуроутворюючим і охоронним засобом, особливо у випадку нівелювання міжнародного правопорядку; по-третє, складними умовами існування та функціонування феноменології державності в екстраординарних умовах її функціонування; по-четверте, модифікацією, виходячи саме з таких умов, національного конституціоналізму, що об'єктивно трансформується у свою якісно нову форму існування – мілітарну [2], бо є насамперед характерним для екстраординарних умов існування і функціонування державності. Ба більше, по-п'яте, саме така форма напряду і суттєво впливає на елементний склад конституціоналізму, включаючи й місцеве самоврядування [3] (далі – МСВ), що володіє стратегічними локальними, загальнодержавними, міжнародними, а також проспективно-планетарними (в контексті подальшого існування людської популяції та її цивілізаційної організації) елементами аксіологічної сфери існування та функціонування людини, її груп та асоціацій в межах державно організованого соціуму, – а також у глобально-універсальному вимірюванні наведених суб'єктів та типізації (стереотипності) умов їх існування та функціонування. До яких відносяться наступні: а) МСВ не тільки виступає як один з рівнів публічної влади – публічної самоврядної (муніципальної) влади, а й б) є самим наближеним безпосередньо до населення – жителів відповідних територій держави і одночасно членів територіальних громад (далі – ТГ), рівнем публічного управління, що в) створює відповідний соціально-нормативний простір, де кожна конкретна людина здійснює свій

життєвий цикл, г) продукуючи в цьому процесі через механізм загальної соціалізації, включаючи й її правову форму в тому числі, г') свої екзистенційні інтереси (біхевіористичні пріоритети), д) формуючи відповідні соціально-нормативні установки (атитюди), е) реалізуючи їх через відповідні форми життєдіяльності (габітуси), є) у вигляді відповідних прав, свобод і обов'язків людини, що ж) формують на рівні МСВ конституційно-правовий статус людини (особистості), що й з) реалізується на локальному рівні існування і функціонування локального соціуму, а також и) на глобально-універсальному рівні, бо фертильно-репродуктивні засади існування людської спільноти впливають не тільки на забезпечення кадрового складу її локального рівня, а й всієї людської цивілізації (людство та його структурологічно-діяльнісна інфраструктура), і) і головне, саме МСВ вносить унормування та сталість у систему соціального розвитку людини, а також у стабільність існування державності як такої, бо детермінує гомеостазис ТГ – у його розумінні як властивості складних систем різної природи (фізичних, біологічних, соціальних, технічних) до підтримки динамічної рівноваги за допомогою саморегуляції та здатності зберігати стабільність свого внутрішнього стану [4]), а звідси, ї) саме на рівні МСВ створюється та діє не тільки локальна система охорони і захисту прав людини, у створенні і функціонуванні якої відіграє основоположну роль органи місцевого самоврядування [5] (далі – ОМСВ), що сформовано самими ТГ, а й інституціоналізують відповідний безпековий простір для стабільного здійснення людиною свого життєвого циклу [6].

Отже, можна стверджувати, що саме на рівні МСВ в межах ТГ створюється відповідна модель існування не тільки людини, але й її сукупностей (спільнот) – (груп і асоціацій), починаючи з тих, що формуються, існують, функціонують, вдосконалюються на локальному рівні (насамперед, інституцій громадянського суспільства) [7], і закінчуючи – національним, наднаціональним, універсальним, а також глобальним рівнем – останній відображає модель людства, що визначає людську цивілізацію як гіпергромаду. Така модель спирається на індивідуальну свободу людини, первинність її прав перед правами держави, пріоритет «природних прав людини» перед її соціальними обов'язками тощо – отже, на базис натуралістичної юриспруденції [8].

Саме для охорони і захисту наведених рівнів і моделей ОМСВ повинні володіти власними компетенційними повноваженнями та відповідним предметом відання, що й охоплюється розумінням феноменології мілітарний муніципалізм, – положення якого повинні бути використовувані та задіяні у період екстраординарних умов функціонування державності – війни, воєнного стану, екологічних та техногенних катастроф.

Література:

1. Latham A. The rules-based international order is ending. What will replace it? *The Hill*. 11.15.22. URL: <https://thehill.com/opinion/national-security/3736389-the-rules-based-international-order-is-ending-what-will-replace-it/> (дата звернення: 25.01.2024).
2. Баймуратов М. О., Кофман Б. Я. Мілітарний конституціоналізм: до питання про формування, розуміння і оформлення феноменології. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2022. № 3, 6–18; (4), 6–18.
3. Баймуратов М., Кофман Б. Роль органів місцевого самоврядування України в сфері захисту прав людини в період воєнного стану: до формування праксеологічно-компетентної парадигми. *Незалежність України: права людини та національна безпека* : зб. матеріалів Другої міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 20 травня 2022 року) / упоряд. Л. В. Ярмол. Львів: Галицька видавн. спілка, 2022. С. 83–89.
4. Homeostasis. ScienceDirect. URL: <https://www.sciencedirect.com/topics/medicine-and-dentistry/homeostasis#:~:text=Homeostasis%20is%20defined%20as%20a,adjusting%20to%20changing%20external%20conditions.> (дата звернення: 25.01. 2024).
5. Баймуратов М. О. Локальна система захисту прав людини в Україні: сутність та становлення. *Юридична освіта і правова держава*. Одеса: Одеський ун-т, 1997. С. 97–101.
6. Батанов О. В., Сметана В. В. Конституційно-правове забезпечення правозахисної діяльності у сфері місцевого самоврядування: досвід компаративного аналізу: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. 316 с.
7. Баймуратов М. О. Публічна самоврядна (муніципальна) влада та громадянське суспільство: проблеми взаємозв'язку і взаємозалежності. *Актуальні проблеми держави і права*. 2003. № 21. С. 131–138.
8. Костенко О. «Натуралістична» юриспруденція і правова реформа в Україні. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2008. № 4. С. 12–19. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnapr_2008_4_4. (дата звернення: 26.01.2024).

НАПРЯМ 3. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-4>

ПРАВОВА ПРИРОДА ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ (КРИПТОВАЛЮТ): ПОТЕНЦІАЛ ДЛЯ РОЗБАЛАНСУВАННЯ СИСТЕМИ ПОДІЛУ ОБ'ЄКТІВ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ В УКРАЇНІ

Грицай С. О.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри забезпечення правової безпеки бізнесу
Державного торгово-економічного університету
м. Київ, Україна*

Парламент України на початку 2023 року прийняв за основу два законопроекти: проект Закону про внесення змін та доповнень до Цивільного кодексу України [6]; та проект Закону про цифровий контент та цифрові послуги [7]. Зазначені законопроекти передбачали розширення кола об'єктів цивільних прав та направлені на врегулювання використання віртуальних активів та цифрового контенту, шляхом віднесення їх до об'єктів цивільного права, на які поширюватимуться норми регулювання Цивільного кодексу.

Обидва законопроекти розроблені в рамках імплементації до національного законодавства (у нашому випадку Закону України «Про віртуальні активи») актів інститутів Євросоюзу (у контексті дослідження це Регламент Markets in Crypto-assets (MiCA)) відповідно до положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [1; 3; 4; 8].

10.08.2023 року Верховна Рада України прийняла на підставі вказаних нами вище законопроектів Закон України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо розширення кола об'єктів цивільних прав» № 3320-ІХ [2], яким визначила правову природу віртуальних активів в Україні.

Закон України № 3320-ІХ розширюючи коло об'єктів цивільних прав доповнюючи ст.177 та створенням ст. 179-1 ЦК [5]: по-перше, зруйнував існуючі концептуальні засади системи поділу об'єктів цивільних прав на матеріальні та нематеріальні блага (ч. 1 ст. 177 ЦК); по друге, не дозволяє справедливо визначити місце новостворених «цифрових речей» виходячи з їх технологічних властивостей, у такій існуючій

класичній системі їх поділу. Так як Закон України № 3320-IX поєднав матеріальні та нематеріальні блага в одному об'єкті цивільних прав, – «цифрової річчі», однак у складі матеріального блага (глава 13 ЦК).

Можна констатувати про створення ще одного елементу класифікацій об'єктів цивільних прав поряд з класичною класифікацією (матеріальні і нематеріальні блага), – нематеріальні у складі матеріальних благ (ч. 2 ст.177 ЦК). Це судження виникає виходячи з «цифрового середовища» існування тобто внаслідок відсутності матеріального виразу «цифрових речей», що дозволяє припустити їх фактичну належність до нематеріальних благ. Так як загалом «цифровому середовищу» і характерне особливості регулювання, що визначено главою 15 розділу III ЦК України «Нематеріальні блага».

Додатково до наведених нами аргументів, щодо наявності дефектів у юридичній техніці при розробленні Закону України від 10.08.2023 р. № 3320-IX «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо розширення кола об'єктів цивільних прав», окремо потрібно зазначити ще і на наступні недоліки:

(1) Закон України № 3320-IX створює правову невизначеність у ч. 2 ст. 179-1 Цивільного кодексу України, через наявну фразу: "[...] *До цифрових речей застосовуються положення цього Кодексу про речі, якщо інше не встановлено цим Кодексом, законом або не впливає із сутності цифрової речі [...]*". Так як становиться не зрозумілим чим користуватися у правозастосовній діяльності "*положенням цього Кодексу*" або "*сутністю цифрової речі*", – і хто і як буде тлумачити цю сутність цифрової речі?

(2) Внесення змін Законом України №3320-IX до Цивільного кодексу України, та віднесенням віртуальних активів у складі цифрової речі, як об'єкту цивільних прав матеріального світу, – не передбачило змін до інших нормативних актів, де правова природа віртуального активу зазначена як «нематеріальна», – що породжує розбалансованість правової системи України в розумінні правової сутності віртуальних активів.

Це потенційно порушуватиме права та інтереси учасників цивільних правовідносин у практичному правозастосуванні, а саме призводячи до неоднакового тлумачення нормативно-правових актів при потреби у розумінні правової природи віртуальних активів (криптовалют).

Література:

1. Грицай С. О. Від криптовалюти до віртуальних активів: становлення законодавства України через призму хронологічно-правового аналізу. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2023. Вип. 30, № 2. С. 160–193. DOI:10.31359/1993-0909-2023-30-2-160.

2. Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо розширення кола об'єктів цивільних прав. Закон України. 10.08.2023. № 3320–IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3320-20> (дата звернення: 24.01.2024).

3. Про Урядовий офіс координації європейської та євроатлантичної інтеграції. Постанова Кабінету Міністрів України. 04.10.2017. № 759. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/759-2017-%D0%BF> (дата звернення: 31.01.2023).

4. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Міждержавна угода, яка ратифікована із заявою Законом № 1678-VII від 16.09.2014. 27.06.2014. № 984_011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/984_011 (дата звернення: 31.01.2023).

5. Цивільний кодекс України. Закон України. 16.01.2003. №435–IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15> (дата звернення: 16.04.2022).

6. Проект Закону про внесення змін та доповнень до Цивільного кодексу України, спрямованих на розширення кола об'єктів цивільних прав. Законопроект. 17.12.2021. № 6447. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73472 (дата звернення: 30.01.2023).

7. Проект Закону про цифровий контент та цифрові послуги. Законопроект. 31.01.2022. № 6576. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73687 (дата звернення: 30.01.2023).

8. Hrytsai S. Prospects for introducing the concept of “digital things” and “digital content”: expanding the scope of regulation of virtual assets. *Krakowskie Studia Malopolskie*. 2023. Vol. 38, Issue 2. P. 7–25. DOI:10.15804/ksm20230201.

ІНСТРУМЕНТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ЗАКОНУ (НА ПРИКЛАДІ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ)

Короед С. О.

доктор юридичних наук, професор

*в.о. президента Науково-дослідного інституту публічного права
м. Київ, Україна*

На сьогодні, як науковці, так й практики головною проблемою, яка знижує ефективність правового регулювання порядку здійснення цивільного судочинства і ефективність правозастосування, визнають недоліки законодавчої техніки головного джерела цивільного процесуального права – Цивільного процесуального кодексу України: нечіткість, неоднозначність і недосконалість норм, прогалини в процесуальному регулюванні тощо. Належне дотримання правил законодавчої техніки визначає якість закону. Як наголошують науковці, якість закону має визначальний вплив на його дієвість та ефективність. Дієвість закону забезпечується встановленням механізмів його впливу на суспільні відносини, що включають встановлені засоби, способи й методи дії на предмет, що підлягає врегулюванню, а його ефективність визначається співвідношенням мети й результату конкретного правового регулювання. У даному випадку дієвість та ефективність закону залежать від якості формулювання нормативних положень та, відповідно, точності їх тлумачення, адже воно суттєво позначається на реалізації закону [1, с. 58]. Якість закону включає його змістову досконалість, відповідність формальним вимогам, дотримання процедурних аспектів на етапі прийняття, а також відповідність суспільним потребам та дотримання на етапі правореалізації [2, с. 93]. Якість закону означає, що повинен бути належним чином доступним та передбачуваним. Тобто людина повинна мати можливість у разі необхідності за належної правової допомоги передбачити наслідки, до яких може призвести певна дія [3, с. 34]. Поняття “якість закону” або “принцип зрозумілих правил” охоплює собою такі характеристики відповідного акта законодавства як, зокрема, чіткість, точність, недвозначність, зрозумілість, узгодженість, доступність, виконуваність, передбачуваність та послідовність [4].

Оперативно виправляти недоліки, зумовлені порушенням вимоги якості закону, шляхом внесення відповідних законодавчих змін не

зовсім вдається з огляду на особливості законодавчого процесу та відсутність системного бачення відповідних змін і законодавчих ініціатив. Водночас законодавство передбачає певні інструменти, які, на нашу думку, дозволяють судовій владі самостійно, без залучення законодавця, забезпечувати якість цивільного процесуального закону в процесі його правозастосування, роблячи його норми здатними ефективно регулювати цивільні процесуальні правовідносини.

Так, як протягом дії ЦПК 1963 р., так й ЦПК 2004 р., якість цього Кодексу тривалий час забезпечувалась за допомогою роз'яснень Пленуму Верховного Суду України та Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ (зокрема, це постанови Пленуму Верховного Суду України від 27.02.1981 № 1 “Про практику перегляду судами у зв’язку з нововиявленими обставинами рішень, ухвал і постанов у цивільних”, від 26.01.1990 № 2 “Про практику розгляду цивільних справ в порядку нагляду”, від 21.12.1990 № 9 “Про практику застосування судами процесуального законодавства при розгляді цивільних справ по першій інстанції”, від 22.12.2006 № 9 “Про практику застосування судами цивільного процесуального законодавства при розгляді заяв про забезпечення позову”, від 24.10.2008 № 12 “Про судову практику розгляду цивільних справ в апеляційному порядку”, від 12.06.2009 № 2 “Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції”, від 12.06.2009 № 5 “Про застосування норм цивільного процесуального законодавства, що регулюють провадження у справі до судового розгляду”, від 18.12.2009 № 14 “Про судові рішення у цивільній справі”). В зазначених постановах Пленуму не лише давалось розширювальне тлумачення відповідним процесуальним нормам, а й нерідко надавались роз'яснення щодо вирішення тих чи інших процесуальних питань, які не були врегульовані цивільним процесуальним законодавством. Новий Верховний Суд в одній зі справ звернув увагу, що тлумачення правових норм у постановах Пленуму Верховного Суду України є одним з способів реалізації дотримання судами України принципу правової визначеності, і їх постановлення направлено виключно на забезпечення правильного, однакового застосування судами законодавства й усунення недоліків та помилок у діяльності судів при розгляді справ з метою недопущення правового свавілля та як наслідок порушень основоположних прав і свобод людини [5].

В подальшому законодавець змінив підхід щодо забезпечення Верховним Судом сталості та єдності судової практики через обов’язковість судових рішень в конкретних справах, шляхом встановлення необхідності врахування іншими судами висновків щодо застосування норм права, викладених у постановах Верховного Суду. І хоча сформульований Верховним Судом висновок щодо застосування норми права в конкретній справі належить до казуального

(індивідуального) тлумачення, проте фактично таке тлумачення за своїми процесуальними наслідками перетворюється на нормативне, тобто поширюється на інші суди при застосуванні таких норм права при розгляді інших справ. Тому окремі науковці справедливо визнають, що правова позиція Верховного Суду відіграє важливу роль у процесі правозастосування [6, с. 148]. Адже є випадки, коли з буквального тлумачення відповідної процесуальної норми неможна однозначно зробити висновок про її поширення на конкретний процесуальний випадок, у зв'язку з чим за допомогою розширювального тлумачення Верховним Судом формулюється висновок щодо застосування відповідної норми процесуального права (наприклад, це постанови Верховного Суду у справах № 466/6065/18 від 20 вересня 2023 року, № 754/2882/22 від 1 лютого 2023 року, № 461/56/20 від 11 січня 2023 року, № 753/17628/19 від 10 січня 2023 року, № 2-2823/11 від 6 вересня 2023 року).

Іншим інструментом забезпечення якості ЦПК варто визнати рішення Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення положень ЦПК, адже таке тлумачення є нормативним, а відтак має універсальний характер. Передусім варто виокремити ті висновки Конституційного Суду України в сфері цивільного судочинства щодо можливості оскарження судових рішень в цивільних справах як про позитивне вирішення певного процесуального питання, так й про відмову в цьому (наприклад, це Рішення Конституційного Суду України від 22 квітня 2014 року № 4-рп/2014, від 2 листопада 2011 року № 13-рп/2011, від 8 липня 2010 року № 18-рп/2010, від 28 квітня 2010 року № 12-рп/2010, від 27 січня 2010 року № 3-рп/2010).

Додатково варто виділити абсолютно новий, на нашу думку, напрям забезпечення якості ЦПК – запровадження “Правил організації ефективного цивільного судочинства” [7], в яких визначаються спільні правила реалізації процесуальних прав та обов'язків учасників цивільного процесу в тій частині, в якій вони прямо не врегульовані законом.

Зазначені інструменти, як кожен окремо, так й в комплексі в механізмі правового регулювання на стадії правозастосування дозволяють підвищувати ефективність цивільного процесуального регулювання порядку здійснення правосуддя в цивільних справах, долаючи таким чином недоліки законодавчої техніки ЦПК (а в деяких випадках й прогалини), забезпечуючи таким чином правову визначеність в регулюванні цивільних процесуальних правовідносин і передбачуваність в застосуванні приписів ЦПК судами.

Література:

1. Драч Д.Л., Михайліна Т. В. Поняття, сутність та значення якості закону. Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса. 2020. № 12. Том 1. С. 56–60.
2. Мішук І. В. Якість законодавства крізь призму дотримання правил та засобів законодавчої техніки. Нове українське право. 2021. № 4. С. 92–97.
3. Цебенко С. Б. Вимога “якості” закону як один з основних аспектів принципу верховенства права. Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права. 2021. № 4. С. 31–35.
4. Берназюк Я. Категорія “якість закону” як складова принципу верховенства права та гарантія застосування судом найбільш сприятливого для особи тлумачення закону. Офіційний вебсайт Верховного Суду. 22 жовтня 2020, 12:45. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/1011199> (дата звернення 18.02.2024).
5. Ухвала Верховного Суду від 11 травня 2018 року, судова справа № 754/8211/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73902794> (дата звернення: 18.02.2024).
6. Шишка Н. В. Роль судової практики Верховного Суду у процесі правозастосування цивільно-правових норм. Наше право. 2021. № 2. С. 147–156.
7. Правила організації ефективного цивільного судочинства у Київському апеляційному суді. Офіційний вебсайт Національної асоціації адвокатів України. URL: <https://unba.org.ua/assets/uploads/publications/%D0%A0%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97%20%D0%9A%D0%90%D0%A1.pdf> (дата звернення: 18.02.2024).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-6>

ДО ПИТАННЯ КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЇ ТРАНСФЕРУ ТЕХНОЛОГІЙ

Логойда К. В.

студентка ОР «Магістр»

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

Положення статей 41 та 54 Конституції України перебувають у системному взаємозв'язку і передбачають як право кожного

громадянина на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності, так і обов'язок держави сприяти розвитку науки, встановленню наукових зв'язків України зі світовим співтовариством [1].

Відповідно до Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» від 14.09.2006 № 143-V, трансфер технології – передача технології, що оформляється шляхом укладення між фізичними та/або юридичними особами двостороннього або багатостороннього договору, яким установлюються, змінюються або припиняються майнові права та обов'язки щодо технології та/або її складових.

Трансфер технологій стосується процесу передачі результатів наукових і технологічних досліджень громадськості. Як такий, він є невід'ємною частиною процесу розвитку технологічних інновацій. Трансфер технологій – це складний процес, який включає багато нетехнологічних факторів та передбачає залучення багатьох зацікавлених сторін. Для успішної передачі технологій недостатньо лише хороших та якісних результатів досліджень. Загальна обізнаність і готовність організацій та інших осіб, а також навички та потенціал, пов'язані з доступом до ризикового фінансування та управління інтелектуальною власністю, також є важливими складовими. Трансфер технологій охоплює складний ланцюжок, що пов'язує дослідження з їхнім можливим подальшим використанням у суспільстві. Все починається з відкриття нових технологій у науково-дослідних установах, після чого відбувається їх розкриття, оцінка та захист. Наступні кроки включають маркетинг, потенційні ліцензійні угоди та розробку продуктів на основі винаходів. Фінансовий прибуток від цих продуктів можна, наприклад, використати для подальших досліджень [2].

Яскравим прикладом належної організації процесу трансферу технологій є процедура, розроблена Оксфордським університетом. «Oxford University Innovation Limited» (надалі – «Компанія») – це венчурна організація, яка керує портфелем інтелектуальної власності університету, співпрацюючи з дослідниками над виявленням, захистом і маркетингом технологій, а також ліцензуванням інтелектуальної власності. Щороку подається близько 100 нових патентних заявок. Окрім того, Оксфордський університет керує портфоліо з понад 2000 патентів і вже існуючих заявок, продає кілька сотень технологій, доступних для ліцензування, і успішно укладає близько 100 ліцензійних угод з партнерами щороку.

«Oxford University Innovation Limited» ліцензує технології для компаній, які інвестують у розробку та продаж продуктів, своєчасно та з дотриманням етичних норм. Цікавий той факт, що понад половина нещодавно укладених ліцензійних угод, були з відокремленими компаніями, стартапами, мікропідприємствами або малим та середнім бізнесом, що дало змогу дрібним гравцям, проте із високим потенціалом

до зростання, отримати доступ до інновацій світового рівня. Оксфордський університет шукає комерційних партнерів з усіх технологічних і бізнес-секторів, а ліцензіати розташовані по всьому світу, що підтверджує глобальне охоплення та вплив інновацій університету на світовій арені. Більшість ліцензійних угод підписано з європейськими та британськими організаціями, хоча значна кількість також підписана з північноамериканськими корпораціями. Одна з п'яти останніх ліцензійних угод була підписана з місцевим бізнесом, що допомогло отримати більші економічні вигоди в регіоні Оксфорд. Зростаюча кількість ліцензійних угод підписується в азійських регіоні в результаті реалізації стратегії відкриття офісів у цьому регіоні [3].

Діяльність «Oxford University Innovation Limited» щодо трансферу технологій регулюється Регламентом Ради № 7 від 2002 року «Положення про адміністрування політики інтелектуальної власності університету». Ключові моменти цього документа включають наступне: а) обов'язок дослідника повідомити університет про створення об'єкта права інтелектуальної власності визначеним особам; б) наступний крок залежить від джерела фінансування: (i) умови надання грантів дослідницькій раді можуть вимагати передачі інтелектуальної власності дослідницькій раді чи призначеній нею особі; можуть існувати подібні вимоги в угодах з іншими сторонами щодо спонсорства досліджень; (ii) «Oxford University Innovation Limited» має право та несе відповідальність за використання досліджень, фінансованих грантами дослідницької ради, умови яких не включають таку вимогу; (iii) у всіх інших випадках перевага надається «Oxford University Innovation Limited»; в) у разі виникнення спору між дослідником та університетом питання має бути передано незалежному експерту, за погодженням між сторонами; якщо згода щодо особи експерта не досягнута протягом тридцяти днів; експертом є адвокат, що спеціалізується на праві інтелектуальної власності, якого для цієї мети призначає голова Генеральної ради адвокатури; г) способи використання об'єктів права інтелектуальної власності: контроль за розкриттям; подання заявки на патент, де дослідник є винахідником; визначення потенційних ліцензіатів; створення компанії для використання технології, тощо; г) університет гарантує, що дослідники не будуть нести особисту відповідальність за претензії щодо продукту, які впливають із діяльності університету, тощо.

Документ також регулює питання розподілу прибутку від комерціалізації об'єктів наукових досліджень. Зокрема, у випадку отримання чистого доходу в сумі до 50 тисяч фунтів стерлінгів, 85.7% доходу передається винахіднику. Якщо ж дохід сягає від 50 тисяч до 500 тисяч місцевої валюти, то винахіднику дістаються 45%, а у випадку генерації доходу вище за 500 тисяч фунтів стерлінгів – 22.5%.

Також відсоток отримують департаменти університету, локальні фонди, які беруть участь у процесі трансферу технологій, та власне «Oxford University Innovation Limited» [4].

Отже, трансфер технологій – це комплексний процес, який дозволяє науковим знанням, здобуткам та інтелектуальній власності передаватись від творців, таких як університети та науково-дослідні установи, до державних і приватних користувачів. Його мета – перетворити винаходи та наукові результати на нові продукти та послуги, які приносять користь суспільству. Для успішного трансферу технологій університети та науково-дослідні установи повинні працювати в ефективній інноваційній екосистемі – взаємопов'язаній мережі державних, промислових і дослідницьких установ, та сприятливих факторів, таких як людський капітал, знання бізнесу та ринку. У такій екосистемі сторони об'єднують свої ресурси, зусилля та досвід для спільного досягнення інновацій задля регіонального та економічного розвитку [5].

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 41, 54.
2. What is technology transfer? Knowledge for policy. *European Commission*. URL: https://knowledge4policy.ec.europa.eu/technology-transfer/what-technology-transfer_en
3. Oxford University Innovation and intellectual property. *University of Oxford*. URL: <https://innovation.ox.ac.uk/university-members/commercialising-technology/ip-patents-licenses/oui-intellectual-property/>
4. Council Regulations 7 of 2002 “Regulations for the Administration of the University’s Intellectual Property Policy”. *University of Oxford*. URL: <https://governance.admin.ox.ac.uk/legislation/council-regulations-7-of-2002>
5. Intellectual Property and Technology Transfer. *World Intellectual Property Organization*. URL: <https://www.wipo.int/technology-transfer/en/>

**ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗВЕРНЕННЯ ДЕРЖАВНОГО
ЧИ ПРИВАТНОГО ВИКОНАВЦЯ ДО СУДУ
В ІНТЕРЕСАХ ІНШИХ ОСІБ**

Сидоренко Н. О.

*аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

Відповідно до статті 129-1 Конституції України судові рішення є обов'язковим до виконання. Держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку [1].

Виконання судових рішень у цивільних справах є складовою права на справедливий суд та однією з процесуальних гарантій доступу до суду, що передбачено статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року [2].

Примусове виконання рішень покладається, зокрема, на органи державної виконавчої служби (державних виконавців) та у передбачених законом випадках на приватних виконавців (далі – виконавці).

Разом із тим, досить поширеними є випадки ускладнення виконання рішення суду або і взагалі неможливості такого виконання.

Як зазначає Н. Шелевер, у нашій державі фактично відсутній механізм забезпечення 100% виконання судового рішення. І це призводить до зловживання боржниками своїми правами [3, с. 211].

Невиконання судових рішень може бути зумовлено рядом причин, серед яких доцільно розглянути недобросовісну поведінку боржника, яка полягає в укладенні боржником так званих фраздаторних правочинів із метою «приховання» майна та ускладнення виконання рішення суду, ухваленого на користь стягувача.

Так, відповідно до ч. 4 ст. 9 Закону України «Про виконавче провадження» укладення протягом встановленого законом строку правочину щодо майна боржника, який призвів до неможливості задовольнити вимоги стягувача за рахунок такого майна, є підставою для визнання такого правочину недійсним [4].

Окрім цього, на стадії виконання судового рішення досить поширеними є складнощі, зумовлені необхідністю виділення частки боржника, що є спільною власністю декількох осіб (наприклад, подружжя) із подальшим зверненням стягнення на цю частку для виконання рішення суду.

У таких випадках законодавець закріпив норми щодо захисту прав стягувачів, спрямованих на реальне виконання рішення суду, шляхом звернення державного чи приватного виконавця до суду із поданням про визначення частки боржника та її стягнення у разі, якщо боржник володіє майном з іншими особами (ст. 443 ЦПК України, ч. 6 ст. 48 ЗУ «Про виконавче провадження»).

Проте варто наголосити на тому, що у постанові Великої Палати Верховного Суду від 08.06.2022 року у справі № 2-591/11 щодо застосування положень ст. 443 ЦПК України, зроблено висновок, що вказана стаття підлягає застосуванню виключно за відсутності спору про право [2].

У цій же постанові Верховний Суд зазначає, що у разі, якщо наявний спір щодо визначення частки боржника у спільному майні, то звернення виконавця до суду завжди за своєю суттю має характер позовної заяви (незалежно від її назви), оскільки вона звернена до суду з метою вирішення матеріального спору. При цьому позовна заява має подаватися в порядку позовного провадження, а не в порядку розділу VI «Процесуальні питання, пов'язані з виконанням судових рішень у цивільних справах та рішень органів (посадових осіб)» ЦПК України [2].

Як вказано у наведеній постанові Верховного Суду, підставами для звернення виконавця до суду із позовною заявою у разі наявності спору щодо визначення частки боржника у спільному майні є положення ч. 2 ст. 4, ч. 4 ст. 42 ЦПК України, що передбачають право органів та осіб звертатися до суду в інтересах інших осіб у випадках, встановлених законом. Також у ч. 1 ст. 56 ЦПК України міститься аналогічне положення.

Проте ані Закон України «Про виконавче провадження», ані Закон України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і інших рішень інших органів», ані жоден інший нормативно-правовий акт не закріплюють право державного чи приватного виконавця на звернення до суду із позовною заявою в інтересах інших осіб.

Окрім того, при зверненні виконавця до суду із позовною заявою виникає суперечлива ситуація, оскільки виконавець згідно вимог ст. 57 ЦПК України повинен виконати всі процесуальні обов'язки позивача, зокрема, викласти вимоги щодо предмета спору та їх обґрунтування (ч. 1 ст. 175 ЦПК України), подати всі наявні докази, надавати суду повні і достовірні пояснення з питань, які ставляться судом та учасниками у судовому засіданні (ч. 2 ст. 43 ЦПК України) тощо. Проте, не володіючи необхідним обсягом відомостей, доказами у справі, виконавець не може реалізувати повною мірою процесуальні права та виконати покладені законом на нього процесуальні обов'язки.

Окрім того, в Окремій думці суддів Великої Палати Верховного Суду на постанову від 08.06.2022 року у справі № 2-591/11 зазначено, що «рекомендуючи» виконавцю звертатися до суду з позовом, Велика Палата покладає на нього обов'язок при пред'явленні такого позову сплатити відповідний судовий збір. Хоча при відсутності у нього матеріально-правового інтересу, він не може бути «матеріальним позивачем» [5].

На практиці непоодинокими є випадки звернення виконавця до суду із позовом в інтересах інших осіб, зокрема в інтересах боржника у виконавчому провадженні (справа № 199/1895/23, справа № 367/252/24), про визнання правочину недійсним. Проте виконавець не володіє цивільною процесуальною правосуб'єктністю для вчинення відповідних процесуальних дій.

Таким чином, звернення виконавця до суду із заявою про визнання недійсним правочину, що подається в інтересах іншого учасника виконавчого провадження, є підставою для повернення такої заяви (підтверджується ухвалою Верховного Суду від 10 липня 2023 року у справі № 199/1895/23 за позовом приватного виконавця в інтересах позивача (боржника у виконавчому провадженні)).

Разом із тим, на нашу думку, можливість звернення до суду виконавця із позовом про визначення частки боржника у майні, яким він володіє разом із іншими особами, як це зазначено у постанові Великої палати Верховного Суду від 08.06.2022 року у справі № 2-591/11 за поданням державної виконавчої служби міста Львова про визначення частки боржника у майні, яким він володіє спільно з іншими особами, також суперечить вимогам законодавства, оскільки нормативно встановленої підстави для цього немає. Крім того, державний виконавець не наділений необхідним обсягом прав і повноважень, які притаманні позивачеві [5].

Вважаємо, що наявність цієї прогалини у законодавстві потребує внесення відповідних змін до Закону України «Про виконавче провадження», Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і інших рішень інших органів» щодо права державного чи приватного виконавця звертатися до суду із відповідним позовом із метою захисту прав та інтересів осіб, які отримали рішення суду на свою користь та потребують реалізації права на справедливий суд.

Література:

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 19.02.2024).

2. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 8 червня 2022 р. № 2-591/11; № 14-31цс21. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=105012108&red=1000033c764f16891147b7934532487db589ae&d=5>_(дата звернення 19.02.2024).

3. Шелевер Н. Виконання судових рішень – складова права на справедливий суд. *Baltic journal of Legal and Social sciences*, 2022. № 1. С. 207-2014 URL.: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/44841/1/1789-Article%20Text-2078-1-10-20220801.pdf> (дата звернення 19.02.2024).

4. Про виконавче провадження : Закон України від 2 черв. 2016 р. № 1404-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text> (дата звернення 19.02.2024).

5. Окрема думка суддів Великої Палати Верховного Суду Ткачука О.С., Британчука В.В., Грицива М.І., Прокопенка О.Б. на постанову від 08 червня 2022 року у цивільній справі № 2-591/11 (провадження № 14-31цс21). URL : <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=105012108&red=1000033c764f16891147b7934532487db589ae&d=5>_(дата звернення 19.02.2024).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-8>

ЗМІНА ПІДХОДУ ДО ВИЗНАЧЕННЯ МАЛОЗНАЧНИХ СПРАВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Стасів Н. С.

*кандидат юридичних наук, асистентка кафедри права
Львівського національного університету ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С. З. Гжицького
м. Львів, Україна*

У цивільному процесуальному законодавстві України поняття малозначної цивільної справи вперше з'явилося у 2017 році у новій редакції Цивільного процесуального кодексу (далі – ЦПК України). Так, відповідно до частини 6 статті 19 ЦПК України для цілей цього Кодексу малозначними справами є:

1) справи, у яких ціна позову не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;

2) справи незначної складності, визнані судом малозначними, крім справ, які підлягають розгляду лише за правилами загального позовного

провадження, та справ, ціна позову в яких перевищує двісті п'ятдесят розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;

3) справи про стягнення аліментів, збільшення їх розміру, оплату додаткових витрат на дитину, стягнення неустойки (пені) за прострочення сплати аліментів, індексацію аліментів, зміну способу їх стягнення, якщо такі вимоги не пов'язані із встановленням чи оспоруванням батьківства (материнства);

4) справи про розірвання шлюбу;

5) справи про захист прав споживачів, ціна позову в яких не перевищує двохсот п'ятдесяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб [1].

Вказаний підхід до визначення переліку малозначних справ зберігався до 22 листопада 2023 року, коли Другий Сенат Конституційний Суд України ухвалив рішення у справі за конституційними скаргами Дорошко Ольги Євгенівни, Євстіфєєва Микити Ігоровича, Кушаби Івана Петровича, Якіменка Володимира Петровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пунктів 1, 5 частини шостої статті 19, пункту 2 частини третьої статті 389 Цивільного процесуального кодексу України (щодо гарантування права на судовий захист у малозначних спорах) № 3-88/2021(209/21, 47/22, 77/23, 188/23.

У вказаному рішенні, досліджуючи правомірність мети запровадження в ЦПК України категорії малозначних справ, Конституційний Суд України виходив із того, що визнання справи малозначною та, як наслідок, її розгляд, за загальним правилом, у порядку спрощеного позовного провадження є передумовою забезпечення додержання розумних строків розгляду справи судом – однієї з основних засад судочинства, визначених Конституцією України (пункт 7 частини другої статті 129) [2].

Конституційний Суд України дійшов висновку, що запровадження у цивільному судочинстві категорії малозначних справ має правомірну мету, а використання такого критерію для віднесення справи до категорії малозначних, як ціна позову, не суперечить приписам частини першої статті 55, частини другої статті 129 Конституції України [2п].

Водночас, установлення у процесуальному законі розміру ціни позову як критерію для віднесення справи до категорії малозначних має бути ґрунтовано на принципі домірності, що зобов'язує державу визначити в Кодексі такий розмір ціни позову, який не буде надмірним для обраної мети та не спотворить розуміння справи як малозначної для особи [2].

Конституційний Суд України вважає, що держава, реалізуючи свій розсуд щодо встановлення у процесуальному законі розміру ціни позову як критерію для віднесення справи до категорії малозначних, має обов'язок додержуватись конституційних принципів та зважати на

вимогу правомірності мети під час застосування такого юридичного засобу віднесення цивільних справ до категорії малозначних, як ціна позову, та додержуватись принципу домірності [2].

Конституційний Суд України зауважує, що визначені в частині шостій статті 19 Кодексу розміри ціни позову як критерії віднесення справи до категорії малозначних у сумі 268400 грн (пункт 1) та 671000 грн (пункт 5) є не лише значними, а й перевищують установлені в законі розміри прожиткового мінімуму для працездатних осіб та мінімальної заробітної плати [2].

Визначений у пункті 1 частини шостої статті 19 Кодексу розмір ціни позову перевищує 40 мінімальних заробітних плат та дорівнює 8 рокам одержання особою виплат у разі, якщо ці виплати дорівнюватимуть розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб. За пунктом 5 частини шостої статті 19 Кодексу ціна позову перевищує 100 мінімальних заробітних плат та дорівнює 20 рокам одержання особою виплат у розмірі прожиткового мінімуму для працездатних осіб [2].

Конституційний Суд України зазначив, що Кодекс не містить приписів, які в будь-який спосіб умотивовували б домірність визначення у пунктах 1, 5 частини шостої статті 19 Кодексу саме таких розмірів ціни позову.

Отже, Конституційний Суд України вважає, що визначені в пунктах 1, 5 частини шостої статті 19 Кодексу розміри ціни позову як критерій віднесення справи до категорії малозначних не відповідають розумінню справи та спору в ній як малозначного [2].

Цим же рішенням Конституційний Суд України визначив такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), пункти 1, 5 частини шостої статті 19 Цивільного процесуального кодексу України. Вказані положення утрачають чинність через шість місяців із дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення.

Вказана позиція Конституційного Суду України видається цілком логічною та обґрунтованою. Водночас, поза увагою органу конституційної юрисдикції залишилося питання щодо можливості існування малозначних справ у інших процесуальних кодексах, а саме Господарському процесуальному кодексі (далі – ГПК України) та Кодексі адміністративного судочинства (далі – КАС України).

Так, частиною 5 статті 12 ГПК України передбачено, що для цілей цього Кодексу малозначними справами є:

- 1) справи, у яких ціна позову не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;

- 2) справи незначної складності, визнані судом малозначними, крім справ, які підлягають розгляду лише за правилами загального позовного провадження, та справ, ціна позову в яких перевищує п'ятсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб [3].

КАС України використовує трішки іншу термінологію, а саме адміністративна справа незначної складності (малозначна справа) – адміністративна справа, у якій характер спірних правовідносин, предмет доказування та склад учасників тощо не вимагають проведення підготовчого провадження та (або) судового засідання для повного та всебічного встановлення її обставин [4].

Відповідно до частини 6 статті 12 КАС України для цілей цього Кодексу справами незначної складності є справи щодо, зокрема оскарження рішення суб'єкта владних повноважень, на підставі якого ним може бути заявлено вимогу про стягнення грошових коштів у сумі, що не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб [4].

Отже, законодавець застосовує однаковий критерій для виокремлення малозначних справ (справ незначної складності) у порядку цивільного, господарського та адміністративного судочинства. Відтак, внаслідок ухвалення рішення Конституційного Суду України від 22.11.2023 у справі № 3-88/2021(209/21, 47/22, 77/23, 188/23 необхідно внести зміни не лише до Цивільного процесуального кодексу України, а також до Господарського процесуального кодексу України та Кодексу адміністративного судочинства України.

Література:

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. Дата оновлення : 22.11.2023. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 08.02.2024).

2. Рішення Другого Сенату Конституційний Суд України ухвалив рішення у справі за конституційними скаргами Дорошко Ольги Євгенівни, Євстіфєєва Микити Ігоровича, Кушаби Івана Петровича, Якіменка Володимира Петровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пунктів 1, 5 частини шостої статті 19, пункту 2 частини третьої статті 389 Цивільного процесуального кодексу України (щодо гарантування права на судовий захист у малозначних спорах) №3-88/2021(209/21, 47/22, 77/23, 188/23) від 22.11.2023 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-23#Text> (дата звернення: 08.02.2024).

3. Господарський процесуальний кодекс України : Кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII. Дата оновлення : 19.10.2023. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 08.02.2024).

4. Кодекс адміністративного судочинства України : Кодекс України від 06.07.2005 № 2747-IV. Дата оновлення : 19.10.2023. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 08.02.2024).

НАПРЯМ 4. ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО, ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-9>

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ ЕЛЕКТРИЧНОЇ ЕНЕРГІЇ В УКРАЇНІ

Гаркавенко С. В.

*аспірант кафедри цивільного, господарського права та процесу
Академії адвокатури України
м. Київ, Україна*

Україна є демократичною, соціальною і правовою державою. Розвиток енергетики має вирішальний вплив на стан економіки в державі та рівень життя населення. Метою соціальної держави, якою відповідно до Конституції є Україна, має бути забезпечення умов для зростання добробуту громадян.

Важливим кроком на шляху до забезпечення енергетичної безпеки та добробуту громадян є реформа електроенергетики в Україні, що буде спрямована на створення конкурентного ринку, який має низку переваг, зокрема: демонополізація ринку та підвищення ефективності виробництва; зниження цін на електроенергію для споживачів; залучення інвестицій у розвиток галузі.

Законом України «Про ринок електричної енергії» від 13 квітня 2017 року було запропоновано нову модель енергетичного ринку країни. Основними її характерними ознаками можна вказати такі: – держава перестала бути єдиним продавцем та покупцем електроенергії; – виробники електроенергії, електропостачальники, трейдери та великі промислові споживачі працюють на ринкових умовах, де ціна формується не ручним управлінням, а шляхом конкуренції за покупця; – торгівля електроенергією відбувається на таких сегментах нового ринку, як ринок двосторонніх договорів, ринок «на добу наперед», внутрішньодобовий ринок та балансуєчий ринок [1].

Таким чином відбувся перехід від моделі Оптового ринку електроенергії «єдиного покупця».

Основною перевагою впровадження нової моделі ринку електричної енергії потрібно зазначити демонополізацію суб'єктного складу учасників і створення між ними конкуренції. А також можемо

константувати, що ціни на електричну енергію для населення не змінилися та залишилися на рівні серед європейських країн.

Відповідно до затвердженної Постанови КМУ від 30.05.2023 № 544 затверджено тариф на електроенергію для населення до 2,64 грн. (з ПДВ) за 1 кВт·год з 01.06.2023 [2].

Вартість електроенергії в Європі в різних валютах на 19.02.2024 (за 1 кВт·год):

Велика Британія (на 16.02.2024) 0,072 \$ 0,067 € 2,72 грн.

Німеччина 0,068 \$ 0,063 € 2,59 грн.

Франція 0,074 \$ 0,069 € 2,81 грн.

Іспанія (на 16.02.2024) 0,052 \$ 0,049 € 1,99 грн.

Італія (на 16.02.2024) 0,094 \$ 0,087 € 3,55 грн.[3].

Разом з тим, складна система взаєморозрахунків на ринку електричної енергії між учасниками ринку залишилась. Основною причиною можна визначити мараторій на відключення населення при несплаті за спожиту електричну енергію, що був закріплений Постановою КМУ від 05 березня 2022 р. N 206.

З 01.01.2024 вступила в дію Постанова КМУ від 29 грудня 2023 р. N 1405, якою внесено зміни до Постанови КМУ від 05 березня 2022 р. N 206 та залишено дію мараторію виключно в територіальних громадах, що розташовані на територіях, на яких ведуться бойові дії (територіях можливих бойових дій, активних бойових дій, активних бойових дій, на яких функціонують державні електронні інформаційні ресурси) або тимчасово окупованих російською федерацією, відповідно до переліку, затвердженого наказом Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій (до дати припинення можливості бойових дій, завершення бойових дій, завершення тимчасової окупації) [4].

Беручи до уваги вищевикладене, можна зробити висновок, що ринок електроенергії України перейшов від монопольно-державного управління до функціонування за правилами ринкових відносин, але втручання держави з регулювання відносин між учасниками ринку має негативний вплив на систему взаєморозрахунків на ринку електричної енергії між учасниками ринку.

Література:

1. Євдокимов В. А. Новий ринок електричної енергії. Енергозбереження. Енергетика. Енергоаудит. 2020. № 1 (151). С. 3–11.
2. Інформація з офіційного сайту Міністерства фінансів України URL: [https:// index.minfin.com.ua/ua/tariff/electric/](https://index.minfin.com.ua/ua/tariff/electric/) (дата звернення 19.02.2024).
3. Інформація з офіційного сайту Міністерства фінансів України URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/markets/electricity/> (дата звернення 19.02.2024).

4. Інформація з офіційного сайту Ліга закон URL: [https://https://ips.ligazakon.net/document/KP220206?an=1](https://ips.ligazakon.net/document/KP220206?an=1) (дата звернення 19.02.2024).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-10>

ОСОБЛИВІСТЬ ВІДНОСИН БАНКРУТСТВА (НЕПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ) В УКРАЇНІ

Поляков Р. Б.

*доктор філософії в галузі права, докторант
Запорізького національного університету
м. Запоріжжя, Україна*

Відносини банкрутства (неплатоспроможності) виникають унаслідок неплатоспроможності як юридичної, так і фізичної особи. Різниця між суб'єктами стосується лише цих відносин.

У юридичних осіб це відносини банкрутства, а у фізичних – неплатоспроможності.

Водночас законодавець для всіх таких суб'єктів використовує термін, який їх об'єднує, – банкрутство.

Варто зазначити, що відносини банкрутства виникають не з моменту, коли в особи виникла заборгованість за грошовими зобов'язаннями перед кредитором, а з моменту відкриття справи про банкрутство.

Саме судові рішення як процесуальний документ дає життя відносинам банкрутства.

Разом із тим відкриттю провадження у справі передують відносини, пов'язані з прийняттям судом відповідної заяви, її розглядом у підготовчому засіданні з використанням процесуального інструментарію, участю в ньому певних суб'єктів правовідносин тощо.

Однак ці відносини не можна у повній мірі назвати відносинами банкрутства, оскільки вони мають приватноправовий характер і стосуються лише ініціюючого кредитора та боржника.

У випадку проведення підготовчого засідання суду такі відносини вже носять частково публічний характер.

І врешті, відкриття провадження у справі про банкрутство породжує публічний характер відносин, оскільки вони стосуються усіх кредиторів боржника та всього його майна.

Таким чином, відносини, які виникають з моменту прийняття заяви про відкриття справи про банкрутство до початку самої процедури

банкрутства, слід називати прелімінарними, або попередніми (які передують) відносинами банкрутства.

Необхідно мати на увазі, що відносини, які виникають у процедурах досудової санації чи фінансової реструктуризації, хоча й використовують деякий інструментарій конкурсного процесу, однак є приватноправовими.

І якщо хтось із кредиторів не взяв участі в цих процедурах, то він не втрачає своє майнове право.

Отже, відносини, які мають на меті врегулювання грошових вимог кредиторів шляхом розподілу майна боржника та виникають до ініціювання процедури банкрутства, називаються профілактичними.

Між прелімінарними, профілактичними відносинами та відносинами банкрутства є певний зв'язок і відмінності.

Усіх їх об'єднує загальне правове регулювання.

В усіх зазначених правовідносинах є спільний суб'єкт – боржник (виняток має місце в фінансовій реструктуризації), та спільний об'єкт – грошове зобов'язання.

Відмінність полягає в кількості кредиторів. Відносини банкрутства охоплюють усіх кредиторів боржника, навіть тих, які не взяли участі в конкурсному провадженні.

У відносинах банкрутства має місце спільне задоволення вимог кредиторів, а в профілактичних та прелімінарних – індивідуальне.

Іншими словами, відносини, які мають на меті погашення грошових вимог кредиторів і передують відкриттю провадження у справі про банкрутство, називають приватним, або малим конкурсом.

І навпаки, відносини банкрутства є наслідком публічного, або великого конкурсу, головним завданням якого є розподіл усього майна спільного боржника (рухомого та нерухомого, прав і обов'язків, майнових інтересів) між усіма його спільними кредиторами.

Слід відмітити взаємозв'язок між переліченими відносинами.

Наявність профілактичних відносин обмежує виникнення відносин банкрутства.

З іншого боку, наявність відносин банкрутства має наслідком заборону виникнення профілактичних відносин.

Прелімінарні відносини, навпаки, породжують відносини банкрутства.

Загалом виникнення відносин банкрутства припиняє профілактичні та прелімінарні відносини.

У свою чергу, відносини банкрутства можна диференціювати залежно від виду боржника, характеру та призначення.

За видом боржника вони поділяються на відносини банкрутства юридичних осіб і відносини неплатоспроможності фізичних осіб.

За характером відносини диференціюються на процесуальні та матеріальні, хоча в дійсності у процедурі банкрутства має місце злиття матеріальних і процесуальних норм.

У деяких випадках матеріальні норми застосовуються субсидіарно з інших галузей права, наприклад, із цивільного, господарського, фінансового, трудового тощо.

Слід зазначити про інтерференцію між матеріальними відносинами процедури банкрутства і відносинами інших галузей права.

Це стосується визнання угод недійсними, коли разом із підставами, передбаченими ст. 42 Кодексу України з процедур банкрутства (далі – КзПБ) від 21 жовтня 2019 року [1], застосовуються відповідні положення ст.ст. 203, 215, 216 Цивільного кодексу України [2].

За призначенням процедури банкрутства відносини можна диференціювати на основні та відокремлені.

Якщо основні відносини безпосередньо пов'язані з рухом справи, то відокремлені – лише опосередковано.

Прикладом відокремлених відносин можуть слугувати майнові спори щодо майна боржника в межах справи про банкрутство згідно зі ст. 7 КзПБ.

Водночас завершення основних відносин банкрутства дає самостійне життя відокремленим. Відокремлене провадження після закриття справи про банкрутство розглядається за загальними правилами, за одним винятком – лише тим судом, який почав цей спір слухати.

За змістом майнового елемента відносини банкрутства поділяються на майнові та організаційні.

Майнові відносини направлені на встановлення та погашення грошових зобов'язань.

Організаційні є допоміжними відносинами до матеріальних і мають на меті створення певних умов для реалізації головних задач конкурсного процесу.

Прикладом організаційних відносин є діяльність арбітражного керуючого, представницьких органів кредиторів (збори, комітет).

У цілому комплексну дію матеріальних та організаційних відносин банкрутства можна спостерігати при узгодженні умов плану санації, мирової угоди тощо.

При цьому реалізація учасниками справи організаційних відносин відбувається відповідно до закону та під контролем суду.

За сферою дії відносини банкрутства є національно-територіальними (внутрішньонаціональними) і транскордонними (міжнародними).

Дія національно-територіальних відносин поширюється на всю територію України. Такі відносини мають урахувати іноземні суб'єкти, вступаючи у процедуру банкрутства національного боржника.

За наявності майна українського боржника, яке потребує продажу, за межами країни можуть виникнути транскордонні відносини банкрутства.

У цьому випадку підставою для виникнення таких відносин є акт іноземного суду про визнання українського провадження (основного чи неосновного).

Ще одна ситуація, за якої у національного боржника можуть виникнути транскордонні відносини банкрутства, стосується відкриття основної справи про банкрутство в іншій державі.

Це можливо, коли в національного боржника є центр основних інтересів в іншій державі. Наприклад, постійне проживання або знаходження представницьких органів тощо.

У цих випадках транскордонні відносини виникають вже на підставі процесуального акта українського суду, за яким на території нашої країни визнається іноземне провадження про банкрутство щодо цього боржника (ст. 100 КзПБ).

Таким чином, на підставі проведеного дослідження можна сформулювати поняття відносин банкрутства.

Відносини банкрутства – це відносини, безпосередньо пов’язані зі справою про банкрутство; які носять публічний характер; суб’єктами яких виступають одноосібно єдиний неплатоспроможний боржник (юридична або фізична особа) та необмежене коло кредиторів, які мають спільний правовий зв’язок у вигляді грошових вимог до боржника, а у випадках, передбачених законом, також інші процесуальні фігури; які стосуються всього майна боржника та спрямовані на спільне (конкурсне) погашення цих вимог, що мають, як правило, обмежену простором України сферу дії та регулюються комплексом матеріальних і процесуальних норм [3, с. 71].

Література:

1. Кодекс України з процедур банкрутства. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text> (дата звернення: 16.02.2024).
2. Цивільний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/conv#n20> (дата звернення: 16.02.2024).
3. Поляков Р. Б. Сутність відносин банкрутства (неплатоспроможності). *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 2. С. 63–73. DOI: <https://doi.org/10.32782/39221471> (дата звернення: 17.02.2024).

НАПРЯМ 5. ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-11>

РЕАЛІЗАЦІЯ ТРУДОВИХ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ЯК АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМАТИКА ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

Алмаші І. М.

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри менеджменту, підприємництва та торгівлі
Ужгородського торговельно-економічного інституту
Державного торговельно-економічного університету
м. Ужгород, Україна*

Дотримання прав людини та реалізація людиною належних їй прав є однією з основних проблематик дослідження сучасної юридичної науки. В умовах ескалації війни однією з першочергових завдань держави залишається захист внутрішньо переміщених осіб, які змушені були покинути свої домівки і шукати захисту поза межами їх постійного проживання. Однією з найактуальніших є проблема реалізації внутрішньо переміщеними особами своїх трудових прав. Наразі кількість офіційно зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб в Україні досягає 4,9 млн осіб. З них 3,6 млн – це особи, які перемістилися (чи повторно перемістилися) після початку повномасштабної війни. З них – 2,5 млн, які перемістилися і не можуть повернутися до своїх домівок (оскільки житло або зруйноване, або знаходиться у зоні активних бойових дій, або на тимчасово окупованій території). В умовах надзвичайних викликів, що постали під час війни, значне навантаження на держбюджет, виникнення у громадян цілого спектру нових потреб, які потребують своєчасного й ефективного реагування з боку держави та органів місцевого самоврядування, Урядом вживаються заходи для забезпечення ефективного функціонування існуючої системи соціальної підтримки населення. У 2022 році понад 2,3 млн внутрішньо переміщених осіб отримали допомогу на проживання, на виплату якої з держбюджету було виділено 52,8 млрд гривень, у 2023 році понад 2.5 млн внутрішньо переміщених осіб отримали допомогу на проживання, на виплату якої з держбюджету було виділено 73,3 млрд грн. [1]

Згідно ст. 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [2] внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру.

Згідно ст.7 вищевказаного Закону України внутрішньо переміщена особа, яка звільнилася з роботи (припинила інший вид зайнятості), за відсутності документів, що підтверджують факт звільнення (припинення іншого виду зайнятості), періоди трудової діяльності та страхового стажу, реєструється як безробітна та отримує допомогу по безробіттю, соціальні та інші послуги за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням на випадок безробіття відповідно до законодавства.

Внутрішньо переміщена особа, яка не мала можливості припинити трудовий договір (інший вид зайнятості) відповідно до пункту 1 статті 36, статей 38, 39 Кодексу законів про працю України у зв'язку з неможливістю продовження роботи за таким трудовим договором (іншого виду зайнятості) за попереднім місцем проживання, для набуття статусу безробітного та отримання допомоги по безробіттю і соціальних послуг за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням на випадок безробіття має право припинити такий трудовий договір в односторонньому порядку, подавши до центру зайнятості за місцем проживання внутрішньо переміщеної особи заяву на ім'я роботодавця про припинення трудового договору. Датою припинення трудового договору є день, наступний за днем подання такої заяви.

Взята на облік внутрішньо переміщена особа, яка не має документів, необхідних для надання статусу безробітного, отримує статус безробітного без вимог, що застосовуються за звичайної процедури. До отримання документів та відомостей про періоди трудової діяльності, заробітну плату (дохід), страховий стаж допомога по безробіттю таким особам призначається у мінімальному розмірі, встановленому законодавством на випадок безробіття. Таким чином, Законом встановлено певні гарантії захисту прав внутрішньо переміщених осіб.

Протягом 2022 року послуги Державної служби зайнятості отримали понад 1 млн осіб, статус зареєстрованого безробітного мали 868 тис. українців. В умовах значного обмеження попиту на працівників за сприяння Державної служби зайнятості у 2022 році нове робоче місце знайшли 305 тис. осіб. У 2023 році послуги Державної служби зайнятості отримали вже 315 тис. громадян. Обмежень щодо строків перебування у статусі безробітного немає. А період виплати допомоги з безробіття на

час дії воєнного стану складає 90 днів. Максимальний розмір виплати допомоги з безробіття в умовах воєнного стану не може перевищувати мінімальної зарплати.

Щодо покращення зайнятості серед внутрішньо переміщених осіб, створення робочих місць, то 1 липня 2022 року Державна служба зайнятості долучилася до розпочатого урядом проєкту "єРобота", однією із найактивніших програм якого стала програма з надання мікрогрантів на створення чи розвиток власної справи. Сума мікрогрантів за програмою – від 50 до 250 тис. грн. Упродовж трьох років підприємець повертає отриману суму коштів шляхом сплати податків та зборів, передусім за працевлаштованих працівників. За півроку дії цієї програми у 2022-му було отримано майже 17 тис. заявок – понад 3,3 тис. українців отримали грантові кошти, завдяки чому вже почали створювати нові робочі місця. З початку 2023 року вже надійшло майже 4 тис. заяв. В цілому, по наданих грантах передбачається створення вже більше 8 тисяч нових робочих місць. І ця кількість постійно зростає [3].

Якщо проаналізувати діяльність Закарпатська обласної служби зайнятості за період з 01.01.2024 по 14.02.2024 р., то кількість безробітних осіб, склала понад 1900 осіб, а нове робоче місце знайшли 542 особи, професійне навчання проходили 67, а 8 громадянам було видано ваучер на навчання для підвищення конкурентоспроможності на ринку праці та розширення можливостей для працевлаштування[4].

Урядом України також надається підтримка внутрішньо переміщеним особам у працевлаштуванні. Так, згідно Постанови Кабінету Міністрів України № 331 «Про затвердження Порядку надання роботодавцю компенсації витрат на оплату праці за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні» [5] від 20 березня 2022 року компенсація витрат надається роботодавцю, крім роботодавців, які є бюджетними установами (за винятком надавачів соціальних послуг), фондами загальнооб'язкового державного соціального страхування, за кожну працевлаштовану особу з числа внутрішньо переміщених осіб на умовах строкового або безстрокового трудового договору (контракту), зокрема за сумісництвом, при дотриманні певних умов, встановлених вказаною Постановою. Загальна тривалість надання компенсації витрат не може перевищувати трьох місяців, а для осіб із інвалідністю з числа внутрішньо переміщених осіб – шести місяців з дня працевлаштування особи.

На думку Харабуга С. В., є випадки відмови в працевлаштуванні через ризики втрати переселенцем тимчасового житла, повернення на постійне місце проживання, «ненадійності» працівника; пропонування роботи, яка не відповідає освіті та кваліфікації переселенця [6, с. 55].

За даними Української Гельсінської спілки з прав людини Серед типових проблем, з якими стикаються внутрішньо переміщені особи у пошуках роботи на новому місці проживання: відсутні вакансії за

спеціальністю та рівнем освіти; на наявні робочі місця пропонують дуже низьку заробітну плату; небажання роботодавця наймати на роботу ВПО; недостатньо професійних навичок та досвіду роботи для працевлаштування; проблеми з оформленням на роботу через брак документів, в тому числі – нерозірвані трудові відносини з попереднім роботодавцем [7].

Отже, в даній доповіді проаналізовано реалізацію трудових прав внутрішньо переміщених осіб, виокремлено проблеми, які при цьому виникають. Автором розкрито особливості набуття статусу біженця вказаними суб'єктами, і охарактеризовано підстави та засоби надання допомоги у реалізації своїх прав внутрішньо переміщеними особами.

Література:

1. Міністерство соціальної політики України. Внутрішньо переміщені особи Режим доступу: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html> (дата звернення: 18.02.2024 р.).

2. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. Закон України від 20.10.2014. Відомості Верховної Ради України від 02.01.2015 року, № 1. Ст. 1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1706-18> (дата звернення: 18.02.2024 р.).

3. Державний центр зайнятості: під час війни ринок праці зазнав значних змін. URL: <https://www.dcz.gov.ua/publikaciya/derzhavnyy-centr-zaynyatosti-pid-chas-viyny-rynok-praci-zaznav-znachnyh-zmin> (дата звернення: 19.02.2024 р.).

4. Закарпатський обласний центр зайнятості. Послугами Закарпатської обласної служби зайнятості з початку року скористалися понад 1,9 тисяч безробітних. URL: <https://zak.dcz.gov.ua/novyna/poslugamy-zakarpatskoyi-oblasnoyi-sluzhby-zaynyatosti-z-pochatku-roku-skorystalysya-ponad-19> (дата звернення: 19.02.2024р.).

5. Про затвердження Порядку надання роботодавцю компенсації витрат на оплату праці за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні. Постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 331. *Офіційний вісник України*. 2022. № 44. Ст. 2394.

6. Харабуга С. В. Проблеми внутрішньо переміщених осіб на ринку праці України. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/74515331.pdf> (дата звернення: 18.02.2024 р.).

7. Українська Гельсінська спілка з прав людини. Працевлаштування переселенців через центри зайнятості: з якими проблемами стикаються ВПО? URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/pratsevlashtuvannia-pereselentsiv-cherez-tsentry-zayniatosti-z-iyakymy-problemamy-stykaiutsia-vpo/> (дата звернення: 19.02.2024 р.).

ОСНОВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ТРУДОВОГО ПРАВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Заворотченко Д. О.

студентка юридичного факультету

*Науковий керівник: **Марченко О. В.***

доктор юридичних наук,

професор кафедри цивільного, трудового та господарського права

Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

м. Дніпро, Україна

Організація трудових відносин в умовах дії режиму воєнного стану представляє собою особливості трудових відносин працівників усіх установ, організацій і підприємств в країні незалежно від виду діяльності, форми власності та галузевої належності, а також осіб, які працюють за трудовим договором з фізичними особами у період дії режиму воєнного стану, введеного відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану»[1, с. 354].

Оскільки держава надає умови для того, щоб в повному обсязі громадяни України здійснювали право на працю, то їй гарантуються рівні можливості громадянам обрати професії та рід своєї трудової діяльності. Крім того, держава реалізовує програми для професійно-технічного навчання, а також для підготовки і перепідготовки працівників відповідно до суспільних потреб.

Ми можемо спостерігати, що в період війни мають місце обмеження права на вільний вибір своєї праці та право на страйки для того, щоб захистити свої власні інтереси.

Слід відмітити, що здійснення саме чіткого правового регулювання зможе забезпечити якісне існування трудових відносин в умовах воєнного стану в Україні, але враховуючи це, слід не забувати про сучасні проблеми законодавчого регулювання відносин, пов'язаних з працею громадян, котрі в свою чергу є доволі поширеними.

В умовах воєнного стану трудове право продовжує розвиватися і відбувається реформування трудового законодавства, враховуючи деякі напрями. Розкриття цих основних напрямів розвитку трудового права в теперішній складний період допоможе більш детально зрозуміти роль і значення трудового права як самостійної галузі права, яка покликана

захищати права та інтереси працівників і роботодавців в умовах повномасштабної агресії РФ проти нашої держави [2, с. 377].

Новий етап в реформуванні трудового законодавства України розпочався лише в умовах воєнного стану. Слід зазначити, що за цей відносно невеликий період часу доволі помітно зросла законодавча активність у регулюванні трудових відносин. Хоча такі зміни носять не лише кількісний, але й якісний характер. Деякі нові правові приписи, які стосуються трудового законодавства, мають відношення до особливостей трудових відносин під час воєнного стану, а ще деякі – загальних положень трудового права та законодавства в цілому.

Першим напрямом розвитку трудового права в умовах воєнного стану слід назвати становлення певних обмежень і особливостей організації трудових відносин із додержанням мінімальних трудових гарантій, тобто мова йдеться про норми Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15 березня 2022 року, які в основному стосуються регламентації індивідуальних трудових відносин [3].

Другим напрямом розвитку трудового права в умовах воєнного стану є посилення захисту трудових прав працівників і гарантій їх здійснення.

Наступним напрямом розвитку трудового права і реформування трудового законодавства в умовах воєнного стану є посилення мінливості правового регулювання трудових відносин та бажання працівника при здійсненні права на працю, що проявляється при укладенні нового виду – трудового договору з нефіксованим робочим часом. Певного розвитку в свій час набули й дистанційні форми взаємодії між працівниками та роботодавцями, зокрема, дистанційний договір та дистанційний інструктаж.

Ще одним напрямом розвитку сучасного трудового права в особливий період є розширення договірних основ регулювання трудових відносин. Необхідно зазначити, що практичнішим є питання сплати єдиного соціального внеску та реалізації соціальних гарантій.

В умовах воєнного стану трудове право залишається гарантом забезпечення трудових прав працівників і роботодавців. Слід зазначити, що зміни політичного та соціального характеру, що проходять останніми роками в Україні, зумовили розширення сфери договірного регулювання, тому класичні інструменти приватного права, як договір, проникли навіть у сферу публічного права, що дає змогу більш ефективно вирішувати поставлені завдання у відносинах і управлінні. Справді, те, що в один історичний період належить до сфери публічно-правового регулювання, в інший час може опинитися у сфері приватного права й навпаки. Так, доцільно здійснити аналіз трудового права як галузі права з позицій співвідношення публічно-правових і приватно-правових засад у регулюванні трудових відносин [4, с. 84].

Слід зауважити, що трудове право як галузь права з його трудовим інститутом «трудовий договір» сформувалося лише тоді, коли чітко окреслилися відносини між роботодавцями та працівниками, що були засновані на трудовому договорі. Прийняття перших нормативних актів, які регулювали суспільні відносини, привело до виникнення класичної тріади: правова ідеологія, позитивне право, правовідносини, де трудове право з його інститутами стало одним із джерел формування чинного законодавства, а доктрина значною мірою формувалася на основі усвідомлення правозастосовної практики.

Цілком очевидно, що трудове право як самостійна галузь права та його центральний інститут «трудовий договір» увібрали в себе як приватно-правові, так і публічно-правові елементи.

Найбільш інноваційнішим елементом трудового законодавства є запровадження інституту призупинення дії трудового договору, що несе в собі як позитивні, так і негативні фактори.

Водночас, слід зазначити, що діалектика трудових правовідносин під час воєнного стану зумовлює виникнення нових проблемних питань та, відповідно, пошук шляхів їхнього вирішення. Так, одним з найважливіших питань є документування трудових правовідносин, яка має дуже важливі правові наслідки, зокрема, трудові книжки як документи, що підтверджують трудовий стаж.

Не викликає сумнівів, що в рамках галузі й науки трудового права відбуваються серйозні зміни, ідуть складні, неоднозначні процеси, що пов'язані не зі звуженням предмета правового регулювання, а радше з його розширенням, більш того, з його модифікацією, з властивими йому фундаментальними принципами, що склались історично та показали свою значущість і об'єктивність на практиці.

Важливо акцентувати увагу на те, що трудове законодавство тривалий час перебувало в процесі постійного розвитку та вдосконалення в унісон економіко-соціальних потреб українського суспільства. Упровадження певних трудових норм (восьмигодинний робочий день, введення обов'язкового медичного огляду тощо) стало основним базисом сучасного трудового законодавства України [5, с. 144].

Таким чином, основним завданням сучасного трудового права в умовах воєнного стану, як і в мирний період, є розробка ефективного галузевого механізму забезпечення трудових прав, свобод та інтересів працівників і роботодавців. Мається на увазі належне закріплення переліку основних трудових прав працівників і роботодавців на законодавчому рівні відповідно до міжнародних і європейських стандартів, так і гарантій їх реалізації.

Література:

1. Таран І. О., Плєскун О. В. Трудові відносини в умовах воєнного стану в Україні // Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 11. С. 353-355. С. 354.
2. Основні тенденції розвитку трудового права в умовах воєнного стану // Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО. Випуск 71. С. 376-381. С. 377.
3. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15 березня 2022 року № 2136-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>
4. Становлення та розвиток трудового права як прояв єдності приватних і публічних начал // Теорія і практика інтелектуальної власності. 4 / 2018. С. 83-92. С. 84.
5. Обушенко Н. М. Розвиток трудового законодавства України за часів існування СРСР // Південно-Український правничий часопис. 2019. № 4. Ч. 2. С. 142-146. С. 144.

НАПРЯМ 6. ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО; ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО; ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-13>

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ У СФЕРІ ВІДНОВЛЕННЯ ЗЕМЕЛЬ ТА ҐРУНТІВ, ЩО ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Грузенський В. В.

*аспірант кафедри кримінального та адміністративного права
Академії адвокатури України
м. Київ, Україна*

Внаслідок повномасштабного вторгнення Російської Федерації на третині території України існує великий ризик системного порушення поверхневого шару ґрунтів або ж їх забруднення (мінами, нафтопродуктами, нерозірваними боеприпасами). Ще з 2014 року наша держава отримала новий виклик – деградацію земель та ґрунтів внаслідок воєнних дій.

Зрозуміло, що внаслідок зазначеного якості ґрунту втрачається, його структура порушується, а здатність до самовідновлення мінімізується. Для відновлення ґрунту необхідно дуже багато часу, він обліковується століттями та тисячоліттями. Отже, ґрунт є важковідновлюваним природним ресурсом, що означає фактичне виключення з інтенсивного господарського використання масивів зі зруйнованим ґрунтовим шаром у доступній часовій перспективі. Отже, принаймні на декілька найближчих десятиліть значна частина українських земель з пошкодженням або знищенням ґрунтовим покривом, а також заміновані території будуть виключені із господарського використання. Отже, в умовах сьогодення проблема відновлення земель та ґрунтів набула надзвичайної актуальності.

Проблематика відновлення природних ресурсів України, що постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації, є предметом дослідження В. І. Андрейцева, М. Я. Ващишин, А. П. Гетьмана, Н. Р. Кобецької, П. Ф., О. М. Ковтун, П. Ф. Кулинича, Н. Р. Малишевої, В. В. Носіка та інших.

Відновлення земель та ґрунтів, що постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації, є важливим напрямом державної екологічної політики.

Одним із завдань державної екологічної політики визначено забезпечення сталого використання та охорони земель, покращення стану уражених екосистем та сприяння досягненню нейтрального рівня деградації земель, підвищення рівня обізнаності населення, землевласників і землекористувачів щодо проблем деградації земель [1].

Правові засади відновлення земель та ґрунтів шляхом визначено Земельним кодексом України, Законами України «Про охорону земель», Законом України «Про землеустрій» та іншими.

Відновлення земель та ґрунтів, що постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації неможливе без відшкодування державою-агресором шкоди та збитків, заподіяних українському довікілью. Кабінет Міністрів України постановою від 20 березня 2022 р. № 326 затвердив Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації [2]. Цим Порядком в якості окремого об'єкту завдання шкоди виділена шкода земельним ресурсам, яка включає шкоду від пошкодження і знищення родючого шару ґрунту та шкоду, зумовлену забрудненням і засміченням земельних ресурсів. Згодом було затверджено дві методики: Методику визначення шкоди, завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану (наказ Міндовкілья №167 від 4 квітня 2022 року) [3] та Методику визначення шкоди та збитків, завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії Російської Федерації (наказ Мінагрополітики № 295 від 18 травня 2022 року [4].

Одним із найбільш ефективних засобів охорони та відновлення земель, що постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації, є їхня консервація – припинення господарського використання на визначений термін та залуження або залісення деградованих і малопродуктивних земель, господарське використання яких є екологічно та економічно неефективним, а також техногенно забруднених земельних ділянок, на яких неможливо одержувати екологічно чисту продукцію, а перебування людей на цих земельних ділянках є небезпечним для їх здоров'я [5].

У 2023 році доповнено перелік земель, що підлягають консервації (ст. 51 Закону України «Про охорону земель»), земельними ділянками, забрудненими хімічними речовинами внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану, та земельними ділянками, на яких розташовані військові інженерно-технічні та/або фортифікаційні споруди [5].

Суттєвих змін потребує система моніторингу довкілля загалом та система моніторингу земель і ґрунтів (як складова системи моніторингу

довкілля) зокрема. Реформування державної системи моніторингу довкілля передбачено Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної системи моніторингу довкілля, інформації про стан довкілля (екологічної інформації) та інформаційного забезпечення управління у сфері довкілля» від 20 березня 2023 року № 2973-IX [6].

Перспектива законодавчого регулювання вимагає комплексного підходу до відновлення земель, що включає не лише фізичне відновлення пошкоджених територій, а й відновлення здатності екосистем надавати необхідні послуги. Важливість цього підходу підкреслюється розвитком таких ініціатив, як програма ООН з навколишнього середовища (UNEP), і наростаючою кількістю досліджень, присвячених економіці екосистем та біорізноманіттю.

Враховуючи ведення повномасштабних бойових дій на території України, реалізація існуючих та створення нових механізмів захисту земель та ґрунтів, збереження їхніх корисних властивостей, зведення до мінімального рівня негативних факторів, що мають місце і чинять вплив на них, має стати одним із пріоритетних завдань водночас і держави, і громадянського суспільства. Відновлення земель та ґрунтів, що постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації, має стати пріоритетом державної екологічної політики України.

Закон України «Про охорону земель» від 19 червня 2003 року не відповідає потребам сьогодення, оскільки не ґрунтується на концепції екосистемних послуг та не вирішує завдання відновлення земель і ґрунтів України, пошкоджених внаслідок збройної агресії Російської Федерації. Тому нагальною необхідністю сьогодні є розробка та прийняття Закону України «Про охорону та відновлення земель і ґрунтів».

Література:

1. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року. Закон України від 28 лютого 2019 року № 2697-VIII/ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (дата звернення: 19.02.2024).

2. Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації. Постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 326. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 19.02.2024).

3. Методика визначення шкоди, завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану. Затверджено наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 4 квітня 2022 року № 167. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0406-22#Text> (дата звернення: 19.02.2024).

4. Методика визначення шкоди та збитків завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії Російської Федерації. Затверджено Наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України 18 травня 2022 року № 295. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0586-22#Text> (дата звернення: 19.02.2024).

5. Про охорону земель. Закон України від 19.06.2003 року № 962-IV/ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text> (дата звернення: 19.02.2024).

6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної системи моніторингу довкілля, інформації про стан довкілля (екологічної інформації) та інформаційного забезпечення управління у сфері довкілля. Закон України від 20 березня 2023 року № 2973-IX <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2973-20#Text> (дата звернення: 19.02.2024).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-14>

КЛІМАТИЧНА ПРОБЛЕМА ТА ТЕНДЕНЦІЇ ЗАХИСТУ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СУДІ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Ковтун О. М.

*кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри кримінального та адміністративного права
Академії адвокатури України
м. Київ, Україна*

Людство сьогодні перебуває на межі екологічної катастрофи. Зокрема, серйозне занепокоєння викликають зміни клімату, проблема переробки та утилізації відходів, знищення біорізноманіття, забруднення атмосферного повітря, вод, ґрунтів, масова вирубка лісів та інші екологічні проблеми. Зміна клімату є серйозною загрозою для людства. Генеральний секретар ООН Антоніу Гутерреш у виступі на Всесвітньому економічному форумі в Давосі (Швейцарія) 18 січня 2023 р. наголосив: «Ми наблизилися до зростання на рівні 2,8°C. Наслідки, як ми всі знаємо, будуть руйнівними. Деякі регіони нашої планети стануть непридатними для життя. Для багатьох це стане смертним вироком» [1].

Значний негативний вплив на клімат планети чинить російсько-українська війна. Поки країни і компанії усього світу шукають рішення для скорочення викидів парникових газів, війна продовжує генерувати

мільйони тонн викидів CO₂ щомісяця. На кліматичній конференції ООН у Дубаї Леннард де Клерк (нідерландський експерт з питань викидів, пов'язаних з війною) анонсував третій звіт щодо впливу російської війни на клімат. Він зауважив, що РФ продовжує нищити українське довкілля. Ліси та природні екосистеми потерпають від пожеж і бойових дій, а через це викиди парникових газів збільшуються. «Тому світ має зробити усе, аби Росія понесла відповідальність за ці викиди та відшкодувала їх Україні», – зазначив він [2].

Проте, найбільший вплив на клімат, спричинений війною, – це майбутні викиди парникових газів, пов'язані із відбудовою зруйнованої та пошкодженої інфраструктури: житлових будинків, навчальних та медичних закладів, автомобільних мостів та доріг, електростанцій та трансформаторних підстанцій тощо [3].

Новою сторінкою у захисті екологічних прав у ЄСПЛ є розгляд так званих «кліматичних справ». Так звані «кліматичні справи» є новою категорією екологічних справ у практиці ЄСПЛ. Йдеться про три справи: 1) *Association of Senior Women for Climate Protection and Others v. Switzerland*, № 53600/20; 2) *Carême v. France*, № 7189/21; 3) *Duarte Agostinho and Others v. Portugal and 32 Other States*, № 39371/20.

Розгляд першої кліматичної справи (*Association of Senior Women for Climate Protection and Others v. Switzerland*, № 53600/20) розпочався 29 березня 2023 року. Вона стосується впливу на здоров'я екстремальної спеки, зумовленою зміною клімату. Позов до ЄСПЛ подала цюрихська громадська асоціація *Klima Seniorinnen*, що об'єднує пенсіонерок, середній вік яких становить 73 роки. У своєму позові вони заявляють про «згубний вплив зміни клімату на життя і здоров'я людини» та стверджують, що негативні наслідки кліматичних змін безпосередньо зумовлюють порушення цілої низки основоположних прав і свобод, закріплених у Конвенції [4].

Друга справа – за позовом Д. Карема, члена Європейського парламенту від французької партії «Зелених», який оскаржує відмову Франції вживати більш радикальних заходів щодо протидії процесам зміни клімату (*Carême v. France*, № 7189/21) [4]. Ще на посаді мера Кареме позивався до французького суду від імені свого міста та від себе, заявляючи, що зміна клімату підвищує ризик затоплення його будинку. Вищий адміністративний суд Франції ухвалив рішення на користь міста проти центрального уряду у 2021 році, але відхилив індивідуальну скаргу Кареме, яку він згодом передав до ЄСПЛ.

Третя справа була ініційована групою молодих португальців. Вона поки без дати слухання. Заявники звинувачують одночасно 33 держави (серед них – росія та Україна), бездіяльність яких, на їхню думку, спричинила хвилі спеки в Португалії, що нібито впливає на їхні права людини. Тому ці держави потрібно зобов'язати вжити більше заходів для розв'язання проблеми зміни клімату (*Duarte Agostinho and Others v. Portugal and 32 Other States*, № 39371/20) [4].

Як бачимо, вперше в історії ЄСПЛ розглядатиме питання про те, чи може невиконання програмних документів з кліматичної політики порушувати права людини, закріплені в Конвенції.

Отже, розгляд кліматичних справ у ЄСПЛ є новою сторінкою історії захисту екологічних прав. Якщо ЄСПЛ визнає, що такі позови можна виносити на розгляд судового органу, то він буде змушений дати відповідь на питання, чи порушує кліматична політика держав право на життя (ст. 2 Конвенції) і право на повагу до приватного і сімейного життя (ст. 8 Конвенції). Позитивні рішення у кліматичних справах іще більше актуалізують та прискорять процес визнання права на безпечне, чисте, здорове та стійке довкілля у якості самостійного права, закріпленого Додатковим протоколом до Конвенції, оскільки ст. 8 Конвенції (як найбільш універсальна та застосовувана до захисту екологічних прав стаття, не завжди є настільки гнучкою, щоб стовідсотково впоратися з цим завданням).

Література:

1. Secretary-General's Remarks At The World Economic Forum. URL: <https://www.un.org/sg/en/content/sg/statement/2023-01-18/secretary-generals-remarks-the-world-economic-forum> (дата звернення: 19.02.24).

2. Експерт з Нідерландів анонсував новий звіт про вплив російської війни в Україні на клімат. URL: https://lb.ua/society/2023/12/03/587294_ekspert_z_niderlandiv_anonsuvav.html (дата звернення: 19.02.24).

3. Війна руйнує довкілля і шкодить клімату. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/06/7/700922/#:~:text=%D0%9D%D0%B0%D0%B9%D0%B1%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%88%D0%B8%D0%B9%20%D0%B2%D0%BF%D0%BB%D0%B8%D0%B2%20%D0%BD%D0%B0%20%D0%BA%D0%BB%D1%96%D0%BC%D0%B0%D1%82%2C%20%D1%81%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B9,%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%86%D1%96%D0%B9%20%D1%82%D0%B0%20%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%BF%D1%96%D0%B4%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%86%D1%96%D0%B9%20%D1%82%D0%BE%D1%89%D0%BE>. (дата звернення: 19.02.24).

4. ЄСПЛ як верховний суд з екологічних питань: розгляд кліматичних позовів у Стразбурзі. URL: <https://yvu.com.ua/yespl-yak-verhovnyj-sud-z-ekologichnyh-pytan-rozglyad-klimatychnyh-pozoviv-u-strasburzi/> (дата звернення – 19.02.2024).

НАПРЯМ 7. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-15>

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ЯК ПРЕДМЕТ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Беспалов І. О.

*ФОРП, діяльність у сфері права
м. Київ, Україна*

Інформаційна безпека є поняттям, яке містить Основний Закон України, але при цьому перебуває у стані становлення та розвитку національних юридичних наук. Так, відповідно до статті 17 Конституції України [1] «захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави». Тобто серед найважливіших функцій держави зазначено забезпечення інформаційної безпеки.

Тривалий час термін «інформаційна безпека» було унормовано як складовий елемент національної безпеки: згідно статті 1 Закону України «Про основи національної безпеки України» (наразі втратив чинність) [2] інформаційна безпека поряд з кібербезпекою та кіберзахистом наводилась як складова національної безпеки – тобто захищеності життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави в цілому. Питання національної безпеки України наразі регулюється Законом України «Про національну безпеку України» [3]. Проте цей нормативно-правовий акт не містить чіткого термінологічного визначення «інформаційна безпека».

В умовах військової агресії Російської Федерації, через яку Президентом України введено в Україні воєнний стан відповідно до Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» [4], особливої актуальності набувають питання термінологічного визначення та правового регулювання інформаційної безпеки, адже приклади загроз інформаційній безпеці є очевидними особливо в той час, коли інформація набуває форми продукту. Правове регулювання відносин щодо створення, збирання, одержання і зберігання, використання, поширення, охорони і захисту інформації здійснюється через Закон України «Про інформацію» [5], і саме цим Законом

унормовано поняття «захист інформації». Але, на наш погляд, захист інформації і інформаційна безпека не є тотожними категоріями, тому інформаційна безпека набуває особливої актуальності як предмет наукових досліджень в умовах воєнного стану.

Питання інформаційної безпеки та дотичні до них досліджувались такими науковцями, як: О. Довгань та Т. Ткачук [6], Є. Захаров і Р. Тополевський [7], В. Пилипчук [8], О. Ярема [9], проте даний напрямок наукових досліджень і досі потребує напрацювань, відповідних наукових розробок і, як наслідок, удосконалення законодавчої регламентації.

Вартою уваги є Стратегія інформаційної безпеки, затверджена Указом Президента України від 28.12.2021 р. № 685/2021 [10], в якій вживається термін «інформаційна безпека України». Цей термін визначається як складова національної безпеки України через словосполучення «стан захищеності», за якого належним чином забезпечуються конституційні права і свободи людини на збирання, зберігання, використання та поширення інформації. Під об'єктами захищеності перебувають державний суверенітет, територіальна цілісність, демократичний конституційний лад та інші життєво важливі інтереси людини. Також стан захищеності інформаційної безпеки України відповідно до згаданої Стратегії передбачає доступ до достовірної і об'єктивної інформації, існування ефективної системи захисту та протидії нанесенню шкоди через поширення негативних інформаційних впливів.

Доцільно зауважити, що в 2014 р. було ініційовано Проект Закону «Про засади інформаційної безпеки України» [11], яким пропонувалось унормувати терміни «інформаційна безпека», «інформаційна інфраструктура», «забезпечення інформаційної безпеки», «загрози інформаційній безпеці» та низку інших вкрай важливих для суспільства і держави категорій. Проте цей законопроект так і не було втілено в життя, а нових наразі не запропоновано.

Підсумовуючи викладене вище, вважаємо, що в умовах повномасштабної військової агресії, що триває вже два роки на території України, інформаційна безпека є важливою функцією держави, а отже, має набути особливої уваги з боку наукової спільноти та суспільства в цілому.

Література:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254-к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 15.02.2024).

2. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#n142> (дата звернення: 15.02.2024).

3. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#n355> (дата звернення 16.02.2024).

4. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення 16.02.2024).

5. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#n18> (дата звернення 16.02.2024).

6. Довгань О. Д., Ткачук Т. Ю. Концептуальні засади законодавчого забезпечення інформаційної безпеки України. *Інформація і право*. № 1(28). 2019. С. 86-99.

7. Тополевський Р., Захаров Є. Коментарі до проекту Закону України «Про інформаційну безпеку України» від 22.09.2004 р. № 5732. URL: <https://khpg.org/1105737155> (дата звернення 19.02.2024).

8. Пилипчук В. Г. Актуальні питання захисту прав, свобод і безпеки людини в сучасному інформаційному суспільстві. *Проблеми захисту прав людини в інформаційному суспільстві*: зб. матер. наук.-практ. конф. / упоряди. Фурашев В. М., Петраєв С. Ю. (НДПП НАПрН України, НІСД, Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, НТУУ «КПІ»). Київ: вид-во «Політехніка». 2016. С. 6-8.

9. Ярема О. Г. Предмет правового забезпечення інформаційної безпеки в інформаційному праві. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія Право. 2016. № 2. С. 244-252.

10. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 р. «Про Стратегію інформаційної безпеки» : Указ Президента України від 28.12.2021 р. № 685/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text> (дата звернення 19.02.2024).

11. Про засади інформаційної безпеки України : Проект Закону України від 28.05.2014 р. № 4949. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=51123 (дата звернення 19.02.2024).

ПРАВОВА ДОКРИНА «АСТІО POPULARIS»: ПОНЯТТЯ ТА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ

Білак Н. І.

*кандидат юридичних наук,
керуючий партнер Адвокатського об'єднання «СВІТЛО»,
керівник грантового проекту «Actio popularis»
м. Одеса, Україна*

Назарчук А. В.

*асистент кафедри адміністративного і фінансового права
Національного університету «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

Дедалі частіше в юриспруденції вживається термін «actio popularis». З метою визначення його сутнісно-змістових ознак, проаналізуємо основні підходи щодо цього правового інституту.

Правова доктрина «actio popularis» в перекладі з латинської мови означає «суспільна дія». Вона походить з римського права і надає право кожному звернутися до суду в інтересах всього суспільства, або будь-якої іншої особи, навіть якщо права позивача при цьому порушені не були. Це так званий позов в інтересах публічного порядку і в його основі лежить переконання, що для суду немає значення, хто саме до нього звернувся. Важливий лише сам факт неправомірності дій представників держави. Завданням суду є розгляд цієї справи і припинення порушення, якщо воно мало місце [5].

В Японії термін «actions populares» використовується в Законі «Про порядок вирішення адміністративних спорів» (прийнятого ще в 1962 році) як народний позов, який є одним із чотирьох видів адміністративних позовів [7]. За законодавством цієї країни «actions populares» (народний позов) подається тільки в спеціально встановлених законом випадках і передбачає можливість звернення до суду особи з адміністративним позовом про оскарження положень акту органу публічної влади, які безпосередньо її особистих прав не торкається. Прикладом реалізації «actions populares» може слугувати можливість будь-якого виборця звертатись до суду з позовом про порушення адміністрацією виборчої процедури [2], тобто в такому випадку позивач діє в публічних інтересах.

Аналогічний інститут існує й у конституційному і кримінальному праві інших держав (зокрема, Угорщині, Іспанії, країнах Латинської Америки). Водночас «*actio popularis*» не набуває значного поширення з огляду на острах створення в державі умов для можливого зловживання правом [4].

За іншим наявним підходом розуміння «*actio popularis*» зводиться до можливості подання позову «в інтересах правопорядку», що передбачає право кожного оскаржувати нормативний акт після його оприлюднення без обов'язку доводити, що відповідна норма безпосередньо зачіпає права і свободи заявника (поширений в основному в Африці, Центральній та Північній Америці, Мальті, Перу, Чилі, Угорщині, Хорватії, Грузії та ін.) [6].

У Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950 року зазначено про можливість суду приймати заяви від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб, які вважають себе потерпілими від допущеного однією з Високих Договірних Сторін порушення прав, викладених у Конвенції або Протоколах до неї. Високі Договірні Сторони зобов'язуються не перешкоджати жодним чином ефективному здійсненню цього права [3]. Тобто в даному випадку ключовим є «допущений» факт порушень прав.

Водночас, що стосується практики Європейського суду з прав людини, то в даному випадку наведемо висновки, зроблені судом у рішенні по справі №13378/05 від 29.04.2008 року «Берден проти Сполученого Королівства» в частині того, що заявники можуть стверджувати, що певний закон порушує їхні права, незважаючи на відсутність конкретних заходів з його застосування, у разі, якщо вони належать до категорії людей, права яких можуть виявитися безпосередньо зачеплені таким законом, або якщо вони змушені змінити свою поведінку, щоб не наразитися на ризик зазнати судового переслідування. Тобто, щоб мати можливість подати скаргу відповідно до ст. 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950 року [3], заявник має бути здатний довести, що оскаржуваний захід стосується його безпосередньо [6].

На думку В.В. Скитович, який є прихильником ідеї «*actio popularis*» у формі позову про законність, обмеження права оскарження незаконних адміністративних актів тільки особистою зацікавленістю громадянина є недоцільним, оскільки несудове оскарження не знає будь-яких обмежень у цьому сенсі [1].

В свою чергу, у багатьох країнах світу, для подання позову необхідно довести, що таке рішення шкодить безпосередньо правам заявника, тобто ті, що не закріплюють в законодавстві засад «*actio popularis*».

Прикладом може слугувати правова доктрина Німеччини, яка виключає «*actio popularis*» з адміністративного процесу, надаючи можливість звернення з адміністративним позовом виключно тим особам, права яких порушено адміністративним актом [1].

Підсумовуючи існуючі у світовій практиці підходи до доктрини «*actio popularis*» можна здійснити класифікаційний поділ до розуміння даного поняття, зокрема як виду адміністративного позову, права звернення до суду або можливості оскарження акту суб'єкта владних повноважень. При цьому схожість у всіх цих видах полягає у наявності суспільного, а не особистого інтересу та важливості результату судового рішення для великої групи осіб.

Як бачимо наявні у різних правових системах підходи щодо «*actio popularis*» дещо різняться за своєю сутністю. Водночас вважаємо, що закріплення в правовій системі «*actio popularis*» є свідченням високої демократичності в державі.

Література:

1. Закаленко О.В. Підходи до класифікації адміністративних позовів: зарубіжний досвід та можливість його застосування Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. м. Чернівці, 04 березня 2021 р.
2. Зеленцов А.Б. Теоретичні проблеми адміністративного позову. Правознавство, 2005. № 6. С. 34-38.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини): Міжнародний документ від від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
4. Лученко Д. Адміністративний позов як процесуальна форма захисту прав фізичних і юридичних осіб в адміністративному судочинстві. Вісник Національної академії правових наук України № 4 (75) 2013.
5. Позов в інтересах публічного порядку vs свавілля держави. . URL: <https://dejure.foundation/library/pozov-v-interesah-publicnoho-poriadku-vs-svavillia-derzhavy>
6. Студенников С. Що таке *actio popularis* і чому він не застосовується в Україні. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/137503-scho-take-actio-popularis-i-chomu-vono-ne-zastosovuyetsya-v-ukrayini>
7. Цунео Інако. Сучасне право Японії. Київ, 1981. 432 с.

ЩОДО РИЗИКІВ ЗЛОВЖИВАНЬ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ

Зелінська Я. С.

*кандидат юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри адміністративного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

Світові тенденції інтеграції діджиталізації у сферу судочинства все більше стають актуальними у різних країнах, таких як США, Німеччині, Франції, Великобританії, Сінгапурі та в інших країнах. Зокрема, Україна так само не є виключенням. Одним із напрямків євроінтеграційних процесів є застосування елементів діджиталізації у сфері судочинства, зокрема в адміністративному. У даному контексті слід звернутися до норм м'якого права, зокрема, Рекомендації Rec (2001) 3 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо надання громадянам судових та інших юридичних послуг з використанням новітніх технологій, ухваленою Комітетом Міністрів Ради Європи на 743 засіданні заступників міністрів 28.02.2001р., в якій йдеться про діджиталізацію сфери судочинства та визначаються засоби зв'язку з судами та учасниками розгляду справи, враховуючи, новітні технології, а саме: 1) можливість відкриття провадження за допомогою електронних засобів; 2) здійснення подальших процесуальних дій у рамках провадження в середовищі електронного документообігу; 3) отримання відомостей про хід справи шляхом одержання доступу до судової інформаційної системи; 4) одержання інформації про результати провадження в електронній формі [1]. Зазначені положення надають можливість здійснювати обмін інформацією в електронній формі із використанням певних технологій.

Слід відзначити, що в Україні на шляху впровадження діджиталізації в адміністративне судочинство було прийнято нормативно-правові акти та внесені відповідні зміни до Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) [2]. У 2021 році Вищою Радою правосуддя було затверджено Положення «Про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи» (далі – ЄСІТС) [3], в якому визначається, що однією із функцій

ЄСІТС є обмін документами та інформацією (надсилання та отримання документів та інформації, спільна робота з документами) в електронній формі між судами, іншими органами та установами в системі правосуддя, учасниками судового процесу, а також проведення відеоконференції у режимі реального часу. Також у вказаному Положенні окремо виділена підсистема «Електронний суд», під якою розуміється підсистема ЄСІТС, що забезпечує можливість обміну (надсилання та отримання) документами (в тому числі процесуальними документами, письмовими та електронними доказами тощо) між судом та учасниками судового процесу.

В аспекті впровадження діджиталізації в адміністративне судочинство слід наголосити, на тому що є як позитивні ознаки, які допомагають реалізовувати процесуальні права та дотримуватися обов'язків, так і виникають ризики зловживань процесуальними правами. Проаналізуємо більш детально.

У положеннях КАС України встановлюється заборона зловживання процесуальними правами шляхом закріплення принципу неприпустимості зловживання процесуальними правами, сутнісне значення якого полягає у тому, що учасники розгляду справи повинні добросовісно користуватися процесуальними правами та дотримуватися обов'язків. В аспекті процесів діджиталізації відзначимо, що застосування електронного суду раніше було тільки правом, а з 2023 року є і обов'язком для деяких учасників розгляду справи, для прикладу, адвоката, який надає професійну правничу допомогу. Зазначене відображено у Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо уточнення обов'язків учасників судової справи», яким було доповнено ст. 18 КАС України та покладено обов'язок на учасників розгляду справи реєструвати електронні кабінети в ЄСІТС або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами, в обов'язковому порядку [4]. Однак, при цьому у ч. 9 ст. 44 КАС України зазначено, що якщо інший учасник справи не зареєстрував його, учасник справи, який не є суб'єктом владних повноважень та подає документи до суду в електронній формі з використанням електронного кабінету, звільняється від обов'язку надсилання копій документів такому учаснику справи.

Слід наголосити, що реєстрація електронного кабінету пов'язана із електронною ідентифікацією особи, яка здійснюється з використанням кваліфікованого електронного підпису відповідно до вимог законів України «Про електронні документи та електронний документообіг» та «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» чи інших засобів електронної ідентифікації, які дають змогу однозначно встановити особу (ч. 5 ст. 18 КАС України). Проаналізувавши зазначені положення, слід дійти висновку, що реєстрація електронного кабінету є

обов'язком учасника розгляду справи і не дотримання зазначеного обов'язку можна розглядати як спосіб зловживання процесуальними правами, тому ст. 45 КАС України доцільно було б доповнити зазначеним способом зловживання процесуальними правами.

Наступним елементом втілення діджиталізації в адміністративне судочинство є можливість здійснення обміну документами та вчинення процесуальних дій в електронній формі. Так, у ч. 7 ст. 44 КАС України регламентується, що документи (в тому числі процесуальні документи, письмові та електронні докази тощо) можуть подаватися до суду, а процесуальні дії вчинятися учасниками справи в електронній формі з використанням ЄСІТС, зокрема участі учасників судового процесу у судовому засіданні в режимі відеоконференції (ч. 8 ст. 18 КАС України).

Аналізуючи ст. 18 КАС України, окрім зазначеного, на учасника розгляду справи покладається додатковий обов'язок надати до суду доказ надсилання цих матеріалів іншим учасникам справи у разі подання до суду в електронній формі заяви по суті справи, зустрічного позову, заяви про збільшення або зменшення позовних вимог, заяви про зміну предмета або підстав позову, заяви про залучення третьої особи, апеляційної скарги, касаційної скарги та документів, що до них додаються, учасник справи зобов'язаний. Якщо позов, апеляційна, касаційна скарга подані до суду в електронній формі, позивач, особа, яка подала скаргу мають подавати до суду заяви по суті справи, клопотання та письмові докази виключно в електронній формі, крім випадків, коли судом буде надано дозвіл на їх подання в паперовій формі (ч. 11 ст. 44 КАС України).

У зазначеному контексті слід наголосити на тому, що виникають ризики недотримання процесуальних строків, подання неналежних чи недопустимих доказів. Зазначені дії можна охарактеризувати, як зловживання процесуальними правами.

Несанкціоноване втручання в роботу Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи та в автоматизований розподіл справ між суддями тягне за собою відповідальність, встановлену законом (ч. 11 ст. 18 КАС України) та може визнаватися як зловживання процесуальними правами.

Резюмуючи вищезазначене, слід дійти висновку, що у цілому діджиталізація в адміністративному судочинстві як спосіб реалізації процесуальних прав та обов'язків наближає адміністративне судочинство до європейських стандартів. Однак, слід наголосити, що під час використання ЄСІТС можуть виникати ризики зловживань процесуальними правами. Зазначене потребує створення чіткого механізму протидії зловживань процесуальними правами, зокрема удосконалення функціонування системи ЄСІТС, для прикладу запровадження електронного календаря для обчислення процесуальних

строків, внесення відповідних змін у положення КАС України та передбачення застосування заходів процесуального примусу.

Література:

1. Рекомендація Rec (2001) 3 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо надання громадянам судових та інших юридичних послуг з використанням новітніх технологій : ухвалено Комітетом Міністрів Ради Європи на 743 засіданні заступників міністрів 28.02.2001 р. URL: <https://old.vkksu.gov.ua/userfiles/doc/perelik-dokumentiv/rek-2001-3.pdf>

2. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#n11496>

3. Про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи: Рішення Вищої ради правосуддя від 17.08.2021 р. № 1845/0/15-21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text>

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо уточнення обов'язків учасників судової справи: Закон України від 19.10.2023 р. № 3424-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3424-20#n26>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-18>

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗВЕРНЕННЯ СТЯГНЕННЯ НА МАЙНО У ВИКОНАВЧОМУ ПРОВАДЖЕННІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Ковирєв А. В.

*аспірант кафедри публічного права
Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»
м. Дніпро, Україна*

Повномасштабне російське вторгнення 24 лютого 2022 року докорінно змінило усі сфери життя країни, в тому числі і сферу правосуддя. Українська система примусового виконання судових рішень, яка і до того не вирізнялася високою ефективністю, зіткнулася з новими складними реаліями та небезпечними викликами.

Необхідно зазначити, що вплив правового режиму воєнного стану на виконавче провадження за відносно короткий час уже став об'єктом

уваги з боку практикуючих юристів – як адвокатів [3, 4], так і виконавців [9]. Крім того, 2023 року побачила світ ґрунтовна колективна праця кийвських правників, присвячена виконавчому провадженню в умовах воєнного стану [1]. Важливим аспектом даної праці стала окрема увага щодо змін і новел законодавства у сфері примусового виконання рішень, а також відповідної судової практики.

В свою чергу, дана невелика розвідка присвячена особливостям правового регулювання під час воєнного стану такого важливого заходу примусового виконання рішень, як звернення стягнення на майно боржника.

Вже у березні 2022 року Верховною Радою України з метою підвищення соціальної захищеності громадян в умовах повномасштабної війни прийнято Закони України № 2120-IX та № 2129-IX, якими запроваджено законодавчі обмеження на звернення стягнення на майно боржників:

1) фізичним особам – боржникам дозволили здійснювати видаткові операції з рахунків, на кошти яких накладено арешт у рамках виконавчого провадження, без урахування такого арешту за умови, якщо сума стягнення за виконавчим документом не перевищує 100 тисяч гривень;

2) юридичним особам – боржникам дозволили здійснювати видаткові операції з рахунків, на кошти яких накладено арешт, виключно для виплати заробітної плати в розмірі не більше 5 мінімальних розмірів заробітної плати в місяць на одного працівника, а також сплати податків, зборів та єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування;

3) заборонено звернення стягнення на пенсію, стипендію та інший дохід боржника (крім рішень про стягнення аліментів та рішень, боржниками за якими є громадяни російської федерації) [8].

Крім того, державним і приватним виконавцям заборонено реалізовувати нерухоме майно, що належить громадянам України та перебуває в іпотеці за споживчими кредитами: зупиняється дія ст. 41 (Реалізація предмета іпотеки на електронному аукціоні) та ст. 47 (Оформлення результатів електронного аукціону з реалізації предмета іпотеки) Закону України «Про іпотеку». При цьому дане обмеження не поширюється на нерухоме майно, оформлене в іпотеку за договорами, укладеними після набрання чинності Законом, або за договорами, до яких після дня набрання чинності Законом за погодженням сторін вносилися зміни в частині продовження строків виконання зобов'язань та/або зменшення розміру процентів, штрафних санкцій [7].

Згодом, через рік законодавці Законом № 3048-IX від 11.04.2023 переглянули норму щодо вільного користування фізичними особами арештованими коштами, якщо сума боргу менша 100 тисяч грн.

Натомість, фізичним особам – боржникам, на кошти яких накладено арешт в рамках виконавчого провадження, дозволили здійснювати видаткові операції з поточного рахунку на суму у розмірі, що протягом одного календарного місяця не перевищує 2 мінімальних розмірів заробітної плати станом на 1 січня поточного року (14200 грн. у 2024 році) – звернення стягнення у межах зазначеної суми на такому рахунку не здійснюється.

Також, на період дії воєнного стану Закон зупиняє звернення стягнення на майно таких категорій боржників (окрім виконання рішень, стягувачами за якими є держава, органи ПФУ, інші державні цільові фонди):

- підприємства оборонно-промислового комплексу;
- органи військового управління, з'єднання, військові частини; військові ВНЗ, установи та організації, які входять до складу ЗСУ;
- стягнення з фізичної особи заборгованості за житлово-комунальні послуги на територіях, де ведуться активні бойові дії, або тимчасово окупованих територіях, а також стягнення заборгованості за житлово-комунальні послуги щодо нерухомого майна, яке є місцем постійного проживання такої фізичної особи і було знищено або пошкоджено внаслідок бойових дій [7].

Крім того, згідно наказу Міністерства юстиції України від 10.06.2022 № 2343/5, організатори електронних аукціонів, зокрема ДП «СЕТАМ», зупиняли електронні аукціони з реалізації арештованого майна, яке знаходиться на території, включеній до Переліку територіальних громад, які розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій або які перебувають в тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні) [2]. Так, наприклад, зазначеним Переліком м. Харків віднесено до території «можливих бойових дій» і, як наслідок, харківські виконавців позбавлені можливості здійснювати звернення стягнення на майно боржників шляхом його реалізації.

Загалом же, повномасштабна російська агресія вкрай негативно вплинула на показники ефективності примусового виконання рішень у 2022 році. За результатами проведеного Асоціацією приватних виконавців України аналізу на підставі офіційних даних Міністерства юстиції України, рівень стягнення коштів на користь стягувачів знизився майже вдвічі – з 2,6% у «довоєнному» 2021 році до 1,6% у 2022 році. В грошовому еквіваленті йдеться про 19,8 млрд грн. і 10,2 млрд грн. – у 2022 році [5, с. 16]. Подібна тенденція спостерігається і щодо звернення стягнення на майно боржників шляхом його реалізації – у 2022 році реалізовано майна на 0,8 млрд грн. проти 1,5 млрд. грн у 2021 році [5, с. 17].

Таким чином, негативні реалії воєнного часу наклалися на такі традиційні проблеми примусового виконання рішень в Україні, як

наприклад, відсутність сучасної цифровізації та повноцінного арешту і списання коштів боржників, недосконалість законодавчого регулювання виконавчого провадження і продовження існування значної кількості мораторіїв на звернення стягнення щодо цілої низки категорій боржників (в першу чергу – державних підприємств).

Залишається сподіватися, що складні часи призведуть до складних, але вкрай важливих законодавчих рівень – продовження реформування примусового виконання рішень в Україні, оскільки це вагомий чинник ефективності правосуддя, захисту прав власності і, як наслідок, привабливого інвестиційного клімату та економічної відбудови України після завершення дії воєнного стану.

Література:

1. Виконавче провадження в умовах воєнного стану: нові виклики і системні проблеми; порядок і організація примусового виконання рішень судів та інших органів у період воєнного стану; зупинення виконавчих дій; оскарження рішень, дій, бездіяльності виконавців; зміни і новели законодавства, судова практика. / Укл.: Копотун І. М., Короватник І. М., Микитюк М. А. та ін. Київ. 2023. 632 с.

2. Деякі питання примусової реалізації арештованого майна у виконавчому провадженні в період воєнного стану: Наказ Міністерства юстиції України від 10.06.2022 № 2343/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0634-22#Text>

3. Куніцин Н. Стягнення боргу під час війни – аналіз змін до законодавства про виконавче провадження. URL: <https://pravo.ua/stiahnennia-borhu-pid-chas-viiny-analiz-zmin-do-zakonodavstva-pro-vikonavche-provazhennia/>

4. Мірошниченко І. Особливості виконавчого провадження під час воєнного стану. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analytics/210889_osoblivost-vikonavchogo-provazhennya-pd-chas-vonnogo-stanu

5. Показники ефективності системи примусового виконання судових рішень у 2022 році. Вісник АПБУ. 2023. №. 1. С. 12-22.

6. Про внесення змін до деяких законів України щодо окремих особливостей організації примусового виконання судових рішень і рішень інших органів під час дії воєнного стану: Закон України від 11.04.2023 № 3048-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3048-20#Text>

7. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 № 2120-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text>

8. Про внесення змін до розділу XIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про виконавче провадження»: Закон

України від 15.03.2022 № 2129-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2129-20#Text>

9. Чепурний В. Виконавче провадження в умовах війни: нові виклики і давні проблеми. URL: <https://pravo.ua/vykonavche-provadhennia-v-umovakh-viiny-novi-vyklyky-i-davni-problemy/>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-19>

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СУБ'ЄКТІВ ПЕРВИННОГО ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ

Куркула А. Г.

*аспірант кафедри цивільного,
адміністративного та фінансового права
Класичного приватного університету
м. Запоріжжя, Україна*

Для виходу на міжнародний рівень фінансової безпеки, особливо в частині вдосконалення механізмів фінансового моніторингу, з метою протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, створена та постійно вдосконалюється відповідна нормативно-правова база. Встановлені Європейським союзом стандарти є основними орієнтирами в удосконаленні державної системи фінансового моніторингу України.

Актуальність проблеми щодо вдосконалення функціонування системи суб'єктів первинного фінансового моніторингу пов'язана перш за все із наявною сталою корупцією серед посадовців усіх рівнів та учасників господарських відносин, що існує з часів проголошення незалежності України. Через постійне відмивання великих капіталів та існуючий високий рівень корупції, не використовується наявний економічний потенціал для розвитку держави та відповідно, населення України.

У зв'язку з інтенсивним розвитком фінансових інструментів та зростанням міжнародних господарських взаємовідносин, з метою запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, до суб'єктів первинного фінансового моніторингу наразі відносяться не тільки відповідні державні органи (Державна податкова служба України, Національне

антикорупційне бюро України), на які покладені наглядові та контрольні функції, відповідно до умов чинного законодавства України, але й звичайні учасники господарсько-правових відносин: фізичні особи, що провадять незалежну професійну діяльність (приватні нотаріуси, адвокати, аудитори) юридичні особи, фізичні особи-підприємці, до компетенції яких належить здійснення господарсько-правових операцій з майном [3].

Проте, незважаючи на позитивні зрушення щодо вдосконалення української системи фінансового моніторингу, в тому числі набрання чинності Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» 28 квітня 2020 року, яким фактично розпочато активне вдосконалення роботи державних органів та удосконалено процес протидії злочинності у фінансовій сфері, через збільшення податкового навантаження, бізнес продовжує «уходити в тінь», що свідчить про недостатню ефективність існуючої системи фінансового моніторингу.

Правочини, що стосуються майнових прав та об'єктів нерухомості, також фактично знаходяться поза фінансовим моніторингом до моменту здійснення розрахунків через банківську установу. Окрім цього, слід зазначити, що а ні надавачі юридичних чи бухгалтерських послуг, а ні нотаріуси та ріелтори не достатньо обізнані про свій обов'язок здійснювати первинний фінансовий моніторинг, не зацікавлені та не вмотивовані. Фінансові операції, що пов'язані із наданням адвокатських, аудиторських чи бухгалтерських послуг, фактично знаходяться поза фінансовим моніторингом, оскільки у більшості випадків розрахунки за такі послуги проходять повз банківські установи [4].

Проблеми ефективності системи фінансового моніторингу і недостатньому рівні залучення суб'єктів первинного фінансового моніторингу в сучасних умовах є важливим та нагальним завданням для держави.

Об'єктивний та достовірний моніторинг, який є сукупністю заходів, що вживаються суб'єктами фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії, що включають проведення державного фінансового моніторингу та первинного фінансового моніторингу, забезпечує належний рівень національної безпеки держави, що будеться на фінансовій та економічній безпеці, залежить від розвитку національної системи фінансового моніторингу.

Вимоги Директиви Європейського Парламенту та Ради Про запобігання використанню фінансової системи для цілей відмивання грошей або фінансування тероризму № (EU)2015/849 від 20.05.2015 р. [1] та Регламенту Європейського Парламенту та Ради Про інформацію, що супроводжує грошові перекази № (EU)2015/847 від 20.05.2015 р. [2]

є обов'язковими для застосування членами Європейського союзу (ЄС) та державами, що мають на меті приєднання до ЄС. Наближення нормативно-правової бази України до зазначених вимог та положень, а також імплементацію настанов FATF (це міжурядовий орган, завданням якого є розробка і сприяння стратегії боротьби з відмиванням грошей як на національному, так і на міжнародному рівні. Таким чином, Група з розробки фінансових заходів є «органом формування стратегії», діяльність якого спрямована на формування необхідної політичної волі для здійснення реформування національного законодавства та регуляторної системи з метою боротьби з відмиванням грошей), є значним кроком у розвитку національної системи фінансового моніторингу.

Спільна робота банків та Уряду України з міжнародними організаціями, такими як FATF, сприяє розробці та впровадженню єдиної системи стандартів в контексті первинного фінансового моніторингу. Встановлення загальних принципів та правил а також запровадження дієвих санкцій за порушення вимог спеціального законодавства, дозволяє уніфікувати підходи до виявлення та запобігання фінансовим злочинам а також підвищувати рівень зацікавленості суб'єктів первинного фінансового моніторингу щодо дотримання вимог спеціального законодавства. Це сприяє покращенню якості фінансового моніторингу на глобальному рівні та створює ефективну систему міжнародного співробітництва в цій сфері [5, с. 202].

Таким чином, з метою вдосконалення національної системи фінансового моніторингу та недопущення використання суб'єктами фінансового моніторингу інструментів відмивання грошей та фінансування тероризму, окрім власних законотворчих напрацювань, є необхідність імплементація рекомендацій FATF і MONEYVAL (Комітеті експертів Ради Європи з оцінки заходів протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму) та імплементація в законодавство України Директив Європейського Союзу у сфері протидії легалізації коштів отриманих злочинним шляхом та фінансуванню тероризму. З метою ефективної реалізації зазначених нормативно-правових актів, їх зміст повинен мати не факультативний та рекомендаційний характер, а бути максимально конкретизованим, однозначним і бути обов'язковим для виконання всіма визначеними суб'єктами фінансового моніторингу.

Література:

1. Про запобігання використанню фінансової системи для цілей відмивання грошей або фінансування тероризму: Директива Європейського Парламенту та Ради від 20 трав. 2015 р. № (EU)2015/849. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_037-15#Text (дата звернення: 04.01.2024).

2. Про інформацію, що супроводжує грошові перекази: Регламент Європейського Парламенту та Ради від 20 трав. 2015 р. № (EU)2015/847. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_040-15#Text(дата звернення: 04.01.2024).

3. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06 груд. 2019 р. № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#n167> (дата звернення: 18.02.2024).

4. Дропа Я.Б., Тесля С.М., Піхоцька М.Р. Розвиток системи фінансового моніторингу як складової частини формування ефективного контролю й безпеки в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2021. № 37. С. 35–43.

5. Мельник О.П., Божук І.І. Тенденції розвитку фінансового моніторингу в Україні та світова практика. *Правові новели*. Херсон, 2020. № 10. С. 200–206.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-20>

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ З БАНКІВСЬКОЮ СИСТЕМОЮ

Куркула А. Г.

*аспірант кафедри цивільного,
адміністративного та фінансового права
Класичного приватного університету
м. Запоріжжя, Україна*

Зважаючи на важливість забезпечення фінансової стабільності та ефективного контролю за фінансовими операціями, питання взаємодії Державної служби фінансового моніторингу з банківською системою є надзвичайно актуальною. Підвищення обізнаності та ефективності в цій сфері може значно зменшити ризики фінансової небезпеки та злочинності. Крім того, в умовах зростаючої глобалізації і цифровизації фінансових ринків, співпраця між державним комітетом та банківською системою стає ще більш актуальною, оскільки зловживання може відбуватися через різноманітні міжнародні канали. Актуальним є питання імплементації частин норм міжнародного права, які з

урахуванням відповідної кон'юнктури та розвитку нормативно правової бази, будуть прийнятними в Україні. Найбільш важливим завданням у міжнародному співробітництві є боротьба із транснаціональною злочинністю та боротьба з тероризмом, у зв'язку з чим питання взаємодії органів державної влади з суб'єктами первинного фінансового моніторингу, а саме банками щодо запобігання та протидії легалізації (відмивання) коштів отриманих злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення залишається актуальним.

Проблематика включає в себе недостатню ефективність обміну інформацією та координації між Державною службою фінансового моніторингу та банківською системою. Брак чітких правових механізмів та недостатня взаємодія можуть призвести до порушень законодавства та загрози фінансовій стабільності. Наприклад, неспроможність вчасно виявляти та реагувати на фінансові ризики може призвести до фінансових злочинів, легалізації доходів та фінансування тероризму.

Проблема існує через недостатню обізнаність та недооцінку важливості співпраці та обміну інформацією між Державною службою та банківською системою. Для вирішення цих проблем необхідно розробити та впровадити ефективні механізми взаємодії, встановити чіткі правила та відповідальність за їх порушення. Також важливо вдосконалити процес обміну інформацією та впровадити нові технології для поліпшення цього процесу. Додатково, треба надавати періодичне навчання та підвищення кваліфікації співробітників, щоб вони були готові ефективно впроваджувати нові правила та процедури. Також, впровадження на державному рівні стратегії розвитку системи запобігання фінансування тероризму потребує розробки низки законодавчих актів, які здійснюватимуть координацію різних векторів взаємодії між Державним фінансовим моніторингом та банками.

Функцією Державної служби фінансового моніторингу є реалізація державної політики у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення; збирання, оброблення та проведення аналізу (операційного і стратегічного) інформації про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу, інші фінансові операції або інформації, що може бути пов'язана з підозрою в легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом, або фінансування тероризму чи фінансуванню розповсюдженні зброї масового знищення та інше [9].

Здійснюючи фінансовий моніторинг, банки перевіряють клієнтів та аналізують фінансові операції. У разі виявлення підозрілих операцій банки інформують Державну службу фінансового моніторингу та правоохоронні органи України. Слід зазначити, що банк має на меті

надавати інформацію контролюючим органам щодо підозрілих фінансових операцій. Банківські установи є найбільшими фінансовими посередниками в державі, що і обумовлює часте використання їх із легалізаційною метою. В системі фінансового моніторингу банки виступають суб'єктами первинного фінансового моніторингу, а їх відповідним суб'єктом державного фінансового моніторингу виступає Національний банк України. Банківські установи несуть відповідальність за належну організацію внутрішньобанківської антилегалізаційної системи.

Вдосконалення взаємодії між Державною службою фінансового моніторингу та банківською системою тісно пов'язане з міжнародним співробітництвом в боротьбі зі злочинністю як напрям кримінальної політики держави має різні аспекти, серед яких можна зазначити інформаційно-аналітичний, організаційно-правовий, методичний та ресурсний аспекти. Споріднені органи, які у світовій практиці одержали назву органів фінансової розвідки (FIU, від англ. Financial Intelligence Unit), створені у більшості держав для здійснення контролю за фінансовими інститутами, для збирання, аналізу та передавання інформації про операції, які підлягають фінансовому моніторингу. У США – це Департамент із посилення боротьби з фінансовими злочинами; у Канаді – Центр аналізу фінансових операцій; у Японії – Японський офіс фінансової розвідки [12].

Таким чином, розвиток взаємодії між Державною службою фінансового моніторингу та банківською системою має велике значення для забезпечення фінансової стабільності та захисту від фінансової злочинності. Шляхи вирішення цієї проблеми включають у себе створення ефективних механізмів взаємодії, встановлення чітких правових рамок та підвищення обізнаності серед учасників процесу. Міжнародний досвід, який треба ретельно аналізувати та впроваджувати у державну систему протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, є основним чинником розвитку взаємодії Державного фінансового моніторингу України із суб'єктами первинного фінансового моніторингу, зокрема із банківською системою.

Література:

1. Офіційний сайт Державної служби фінансового моніторингу України. URL: <http://www.sdfm.gov.ua/> (дата звернення: 19.02.2024).
2. Офіційний інтернет-сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/supervision/monitoring>. (дата звернення: 19.02.2024).
3. Зозуля Є.В. Міжнародне співробітництво органів внутрішніх справ України: історико-правове дослідження : монографія. Донецьк : ДЮОІ, 2014. – 802 с.

4. Турко Р.Ф. Аналіз досвіду Сполучених Штатів Америки та Німеччини у боротьбі з відмиванням доходів, здобутих незаконним шляхом, за допомогою банківської системи. Науковий вісник НЛТУ України. 2011. Вип. 21.4. 268–275 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-21>

ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТАТУСУ ГРОМАДЯНИНА ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ

Масалітін В. В.

*аспірант кафедри цивільного, адміністративного
та фінансового права
Класичного приватного університету
м. Запоріжжя, Україна*

Громадянство, відносини між індивідом і державою, яким індивід [1] завдячує вірності і в свою чергу має право на його захист. Громадянство передбачає статус свободи з супутніми обов'язками. Громадяни мають певні права, обов'язки та відповідальність, які не надаються або лише частково поширюються на іноземців та інших осіб без громадянства, які проживають у країні. Загалом повні політичні права, включаючи право голосу та обіймати державні посади, залежать від громадянства. Звичайними обов'язками громадянства є вірність, оподаткування та військова служба.

Громадянство є найбільш привілейованою формою відношення людини до держави. Цей ширший термін позначає різноманітні відносини між особою та державою, які не обов'язково надають політичні права, але передбачають інші привілеї, зокрема захист за кордоном. Це термін, який використовується в міжнародному праві для позначення всіх осіб, яких держава має право захищати. Національність також служить для позначення відношення до держави суб'єктів, відмінних від фізичних осіб; наприклад, корпорації, кораблі та літаки мають національність.

Поняття громадянства вперше виникло в містах і містах-державах Стародавньої Греції, де воно, як правило, застосовувалося до власників власності, але не до жінок, рабів або бідніших членів громади.

Концепція національного громадянства практично зникла в Європі в середні віки, замінена системою феодалних прав і обов'язків. У пізньому Середньовіччі та в епоху Відродження наявність громадянства в різних містах Італії та Німеччини стало гарантією імунітету для купців та інших привілейованих осіб від претензій і прерогатив феодалів. Сучасні концепції громадянства викристалізувались у XVIII столітті під час Американської та Французької революцій, коли термін «громадянин» став передбачати володіння певними свободами всупереч примусовій владі абсолютистських монархів.

Основними підставами для набуття громадянства (крім міжнародних угод, таких як передача території або опціон) є народження в межах певної території, походження від громадянина батьків, шлюб із громадянином і натуралізація. Існує дві основні системи, які використовуються для визначення громадянства за моментом народження: *jus soli*, згідно з якою громадянство набувається за народженням на території держави, незалежно від громадянства батьків; і *jus sanguinis*, відповідно до яких особа, де б вона не народилася, є громадянином держави, якщо на момент її народження один із батьків. Сполучені Штати та країни Британської Співдружності приймають *jus soli* як свій основний принцип; вони також визнають набуття громадянства за походженням, але піддають його суворим обмеженням. Інші країни, як правило, приймають *jus sanguinis* як свій основний принцип, доповнюючи його положеннями про набуття громадянства у разі поєднання народження та постійного місця проживання в країні, народження в країні батьків, які там народилися, тощо. Положення законів про громадянство, які збігаються, часто призводять до подвійного громадянства; людина може бути громадянином двох країн. З іншого боку, відсутність єдиних правил щодо набуття та втрати громадянства іноді призводить до відсутності громадянства (безгромадянства).

У відносинах між особою та суспільством ми можемо виділити чотири виміри, які співвідносяться з чотирма підсистемами, які можна визнати в суспільстві та які є важливими для його існування: політичний/правовий вимір, соціальний вимір, культурний вимір та економічний вимір [1].

Політичний вимір громадянства стосується політичних прав і обов'язків. Зображення: Розміри громадянства щодо політичної системи. Розвиток цього виміру має відбуватися через знання політичної системи та заохочення демократичних поглядів і навичок участі.

Соціальний вимір громадянства пов'язаний з поведінкою між окремими людьми в суспільстві та вимагає певної міри лояльності та солідарності. Соціальні навички та знання соціальних відносин у суспільстві необхідні для розвитку цього виміру.

Культурний вимір громадянства стосується свідомості спільної культурної спадщини. Цей культурний вимір слід розвивати через знання культурної спадщини та історії та базових навичок (володіння мовою, читання та письмо).

Економічний вимір громадянства стосується відносин між особою та ринком праці та споживачем. Це право на працю та на прожитковий мінімум. Економічні навички (для професійної та іншої економічної діяльності) та професійна підготовка. Виміри громадянства відіграють ключову роль у досягненні цього економічного виміру.

Ці чотири виміри громадянства досягаються через процеси соціалізації, які відбуваються в школі, у сім'ях, громадських організаціях, політичних партіях, а також через асоціації, ЗМІ, сусідство та групи однолітків.

Стаття 15 Загальної декларації прав людини визнає право на громадянство, право змінити громадянство та право не бути позбавленим громадянства. Право на громадянство підтверджується багатьма іншими міжнародними документами, зокрема Європейською конвенцією про громадянство Ради Європи (1997 р.). У контексті міжнародних норм «національність» і «громадянство» зазвичай використовуються як синоніми. Це також вірно для Конвенції, як підкреслено в її Пояснювальній доповіді: громадянство «...відноситься до конкретних правових відносин між особою та державою, які визнаються цією державою. ...стосовно наслідків Конвенції, терміни «громадянство» і «громадянство» є синонімами» [3].

Право на громадянство є надзвичайно важливим через його наслідки для повсякденного життя людей у кожній країні. Бути визнаним громадянином країни має багато юридичних переваг, які можуть включати – залежно від країни – право голосувати, обіймати державні посади, соціальне забезпечення, медичне обслуговування, державну освіту, постійне місце проживання, володіти землею, або займатися роботою, серед іншого. Хоча кожна країна може визначати, хто є її громадянами та громадянами, які права та обов'язки вони мають, міжнародні документи з прав людини накладають певні обмеження на державний суверенітет над регулюванням громадянства. Зокрема, універсальний принцип прав людини щодо недискримінації та принцип уникнення безгромадянства обмежують свободу дій держави щодо громадянства.

Без повного спектру прав людини участь стає важкою, а то й неможливою. Погане здоров'я, низький рівень освіти, обмеження свободи слова, бідність тощо – усе це впливає на нашу здатність брати участь у процесах і структурах, які впливають на нас і наші права. Так само без участі багато прав людини є важкодоступними. Саме завдяки участі ми можемо побудувати суспільство, засноване на правах людини,

розвинути соціальну згуртованість, зробити так, щоб наш голос був почутий, щоб впливати на тих, хто приймає рішення, досягти змін і, зрештою, бути суб'єктом, а не об'єктом нашого власного життя.

В якості живого прикладу регулювання правового статусу розглянемо США. Закон США про громадянство детально описує умови, за яких особа має громадянство Сполучених Штатів. У Сполучених Штатах громадянство зазвичай отримують відповідно до положень Конституції США, різних законів і міжнародних угод. Громадянство – це право, а не привілей. У той час як у національних документах громадянство та національність часто використовуються як взаємозамінні, національність відноситься до правових засобів, за допомогою яких особа отримує національну приналежність, а офіційне членство в нації, а громадянство стосується відносин між громадянами, які також є громадянами [4].

Незважаючи на те, що національність і громадянство відрізняються, і Сполучені Штати визнають різницю між тими, хто має або не має такі права, їхні статuti зазвичай використовують слова «громадянин» і «громадянство» замість «національний» і «національність» [5]. Конституція Сполучених Штатів не дає визначення національності чи громадянства, але в статті 1, розділ 8, пункт 4 надає Конгресу повноваження встановлювати закон про натуралізацію [2, с. 369].

Інтерес становить кейс від США з приводу набуття громадянства. Зокрема конкретний приклад щодо нових територій, чи асоційованих територій. Територіальний казус Конституції надав Конгресу повноваження регулювати від імені території та володіння Сполучених Штатів. Користуючись цим повноваженням, Конгрес проводив розмежування між територіями, які мали бути включені в кінцевому підсумку як штати, і тими, які не були на шляху державності. Завдяки цим повноваженням Конгрес визначав, коли жителі можуть стати громадянами та який їхній статус у будь-який час. До 1898 року всі особи, які народилися в американських володіннях, вважалися такими, що народилися в Сполучених Штатах, і після придбання були передбачені умови колективної натуралізації. Після цієї дати володіння вибірково відносяться до іноземних місцевостей і не підпадають під дію пункту про громадянство Чотирнадцятої поправки. Через це рішення всі особи у віддалених володіннях США вважалися умовними громадянами США, доки Конгрес не вирішив передати повні права громадянства. Це включало жителів Американського Самоа, Гуаму, Філіппін, Пуерто-Ріко та Віргінських островів.

Література:

1. Велдхус Рууд «Освіта для демократичного громадянства: виміри громадянства, основні компетенції, змінні та міжнародна діяльність», Страсбург, Рада Європи, 1997, документ DECS/CIT (97) 23.
2. Bickel Alexander M. "Citizenship in the American Constitution" // Arizona Law Review. Tucson, Arizona. P. 369-387. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/72832731.pdf>
3. Explanatory Report to the European Convention on Nationality // Article 2, para. 23: URL: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/reports/html/166.htm#FN2>
4. Fourteenth Amendment Citizenship, Equal Protection, and Other Rights of Citizens // URL: <https://constitution.congress.gov/browse/amendment-14/>
5. Stevens Doris. Report on the Nationality of Women // 7th Conference of American Republics, Montevideo, December 1933. Washington, D.C. URL: <https://d3crmev290s45i.cloudfront.net/dorp/apdf/0/5bc5/db81/1003437960.a.pdf?e=1608394874&h=57f31c27d478be7dc2c4c840b938dbeb>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-22>

ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ПЛАТНИКІВ ПОДАТКІВ

Пришва Н. Ю.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри фінансового права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Завжди актуальними для будь-якого платника податків залишаються питання реалізації та захисту його прав. Права, якими наділено в нашій країні платників податків, закріплені в Податковому кодексі України (далі – ПК). Основні з них містяться в статті 17 ПК, однак цей перелік не вичерпний. Як зазначається у вказаній вище нормі, «платник податку має також інші права, передбачені законом» [2]. Механізм реалізації прав платників податків деталізовано в інших статтях ПК. Зокрема, право на залік чи повернення надміру сплачених, а також надміру стягнутих сум податків та зборів, пені, штрафів (п. п. 17.1.10 п. 17.1 ст. 17 ПК) регламентується в ст. 43 ПК, а право одержувати відстрочення, розстрочення сплати податків (п. п. 17.1.5. п. 17.1 ст. 17 ПК) – в ст. 100 ПК тощо. Окремі питання, пов'язані із застосуванням прав платників,

деталізовано в підзаконних нормативно-правових актах. Наприклад, в Порядку повернення (перерахування) коштів, помилково або надміру зарахованих до державного та місцевих бюджетів, затв. наказ Міністерства фінансів України від 03.09.2013 р. № 787 [6].

Цікаве нововведення запроваджено Законом України від 10 серпня 2023 р. № 3317-ІХ «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо застосування спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» [3]. З 24 січня 2024 р. набула чинності норма щодо можливості обмеження прав окремих платників податків. Мова йде про осіб, відносно яких застосовано санкції в порядку, встановленому Законом України «Про санкції», та яких внесено до Державного реєстру санкцій. До ПК було включено ст. 21¹, яка передбачає, що підсанкційні особи, у разі застосування до них санкції щодо зупинення виконання економічних та фінансових зобов'язань, позбавляються права на повернення помилково та/або надміру сплачених сум податків та зборів, єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, пені, штрафів; їм відмовляють в наданні розстрочення (відстрочення) грошових зобов'язань (податкового боргу), а також у прийнятті рішення про перенесення строків сплати розстрочених (відстрочених) сум; їх позбавлено права отримувати бюджетне відшкодування податку на додану вартість [3].

Разом з тим законодавець вирішив багаторічну проблему щодо можливості безперешкодного виконання підсанкційним платником його податкового обов'язку при блокуванні банківських рахунків. З цією метою в пункті 4 статті 4 Закону «Про санкції» було закріплено, що санкції не поширюються на: сплату податків, зборів та інших обов'язкових платежів до державного та/або місцевих бюджетів, єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, а також визначених контролюючим органом грошових зобов'язань; погашення (стягнення) податкового боргу, недоїмки зі сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та сплати розстрочених (відстрочених), у тому числі за рішенням суду, грошових зобов'язань або податкового боргу платника податків та/або сум єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування [4].

Платник податку має можливість захистити свої права, оскаржити неправомірні, з його точки зору, рішення контролюючих органів в адміністративному або судовому порядку. Вичерпавши усі можливості національного судового захисту платник може звернутись до Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), юрисдикція якого визнана Україною. Конституція України в ч. 4 ст. 55 гарантує кожному після використання національних засобів правового захисту право

звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна [1].

ЄСПЛ при вирішенні податкових спорів права платників податків розглядає через призму прав, закріплених в Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція) та в Протоколах до Конвенції [5]. Є досить об'ємна практика ЄСПЛ щодо вирішення податкових спорів. Найчастіше постає питання про порушення статті 1 Протоколу Першого «Захист права власності», а саме – «про втручання у право на мирне володіння майном». Як підкреслює Суд, перша та найбільш важлива вимога ст. 1 Протоколу Першого полягає у тому, що будь-яке втручання державного органу у право на мирне володіння майном має бути законним – справа «East/West Alliance Limited» проти України», рішення від 23.01.2014 р. (заява 19336/04). Серед відомих справ, розглянутих ЄСПЛ – справа «Інтерсплав проти України» рішення ЄСПЛ від 09.01.2007 р. (заява 803/02); справа «Булвес» АД проти Болгарії» (2009 рік, заява № 3991/03); справа «Щокін проти України», рішення від 14.10.2010 р. (заяви № 23759/03 та № 37943/06) тощо [7].

У випадку оскарження штрафних санкцій за порушення податкового законодавства, їх завищених розмірів платник вказує на порушення статті 6 Конвенції «Право на справедливий суд». Наприклад, справа «A.P., M.P. and T.P. v. Switzerland» від 29 серпня 1997 р. заява № 71/1996/690/882.

Свої рішення ЄСПЛ обґрунтовує, опираючись на «автономні поняття», напрацьовані Судом з метою тлумачення Конвенції. При порушенні статті 1 Протоколу Першого Суд розглядає поняття «майно» в автономному значенні, яке не залежить від формальної класифікації, прийнятої у національному законодавстві.

Практика ЄСПЛ свідчить, що в поняття «майно» та «власність» Суд вкладає широкий зміст й охоплює цілу низку економічних інтересів (активів) – як матеріальних, так і нематеріальних. У справі «Беєлер проти Італії» рішення ЄСПЛ від 05.01.2000 р. (заява № 33202/96) наголошується на тому, що значення поняття «майно» у ч. 1 ст. 1 Протоколу Першого Конвенції не обмежується правом власності на речі матеріального світу. Деякі інші права та інтереси, що становлять активи, також можуть розглядатися як «майнові права», а отже як «майно».

В сучасних умовах до спірних питань у взаємовідносинах між платниками податків і контролюючими органами належать: питання зупинення реєстрації податкових накладних з ПДВ; несвоєчасне виконання судових рішень органами державної податкової служби. У випадку звернення до ЄСПЛ платник податку має можливість посилатись на порушення його права на вільне володіння майном в розумінні статті 1 Протоколу Першого до Конвенції.

Література:

1. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Податковий кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#n21992>
3. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо застосування спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій): Закон України від 10 серпня 2023 р. №3317-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3317-20#Text>
4. Про санкції: Закон України від 14 серпня 2014 р. № 1644-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text>
5. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
6. Порядок повернення (перерахування) коштів, помилково або надміру зарахованих до державного та місцевих бюджетів: затв. наказ Міністерства фінансів України від 03.09.2013 р. № 787. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1650-13#n18>
7. Європейський Суд з прав людини. Рішення прийняті на підставі статті 1 Протоколу Першого до Конвенції. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22article%22:\[%22P1-1%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22JUDGMENTS%22,%22DECGRANDCHAMBER%22,%22ADMISSIBILITY%22,%22COMMUNICATEDCASES%22,%22CLIN%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22article%22:[%22P1-1%22],%22documentcollectionid%22:[%22JUDGMENTS%22,%22DECGRANDCHAMBER%22,%22ADMISSIBILITY%22,%22COMMUNICATEDCASES%22,%22CLIN%22]})

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-23>

ПУБЛІЧНІ ЗАКУПІВЛІ В РЕАЛІЯХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Рошиян І. В.

*аспірант кафедри цивільного,
адміністративного та фінансового права
Класичного приватного університету
м. Запоріжжя, Україна*

У зв'язку із збройною агресією Указом Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» з 24 лютого 2022 року в Україні запроваджено правовий режим воєнного стану [1].

Введення воєнного стану виявило низку ризиків, які можуть спіткати сферу публічних закупівель [2].

До цього має бути враховано, що публічні закупівлі залишаються рушійною силою економіки воюючої держави. А проведення закупівель в непрозорий та неконкурентний спосіб може призвести до неефективного витрачання бюджетних коштів та підвищення корупційних ризиків.

Не містять у своєму змісті норм, які б передбачали особливості здійснення публічних закупівель в умовах воєнного стану і Угода про асоціацію та гармонізацію українського законодавства до положень Директив ЄС, і самі Директиви 2014/23/ЄС, 2014/24/ЄС, 2014/25/ЄС, 89/665/ЄЕС. Вбачається, що Україна є першою державою на європейському просторі, яка пристосувала нормативно-правову базу та процедури публічних закупівель до умов роботи під час війни.

Вирішуючи зазначені проблеми, Уряд України 16.08.2022 р. ухвалив Закон України № 2526-IX „Про внесення змін до Закону України „Про публічні закупівлі” та інших законодавчих актів України щодо здійснення оборонних та публічних закупівель на період дії правового режиму воєнного стану” [3].

Вказаними змінами на Кабінет Міністрів України покладено функцію визначення особливостей публічних закупівель в умовах воєнного стану.

Кабінетом Міністрів України 12.10.2022 р. була прийнята постанова № 1178 „Про затвердження особливостей здійснення закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених Законом України „Про публічні закупівлі”, на період дії правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування” [4].

Постановою введено обмеження щодо застосування процедури закупівель – залишені відкриті торги з особливостями, обумовленими введенням воєнного стану, можливість закупівель за рамковими угодами та з використанням електронного каталогу.

Цією постановою передбачена можливість застосування замовниками електронної системи закупівель (відкриті торги, електронний каталог), якщо вартість закупівлі товарів і послуг (крім послуг з поточного ремонту) становить або перевищує 100 тисяч гривень, послуг з поточного ремонту становить або перевищує 200 тисяч гривень, робіт становить або перевищує 1,5 мільйона гривень. До цього моменту використовувати електронні каталоги було можливо лише на допорогових сумах.

14.09.2020 року постановою Кабінету Міністрів України № 822 було затверджено Порядок формування та використання електронного каталогу [5]. Пункт 10 постанови Кабінету Міністрів України № 1178 розширив можливості використання електронного каталогу, як альтернативу відкритим торгам, для закупівлі товару без встановлення вартісних критеріїв.

Наведені законодавчі зміни мали наслідком збільшення закупівель з використанням електронного каталогу з 590 організаторів у січні 2023 року до 1654 у січні 2024 року, а середня кількість пропозицій ціни на торги складала 3,86 [6].

За умовами роботи електронного каталогу, потенційних постачальників відбирає адміністратор каталогу. Замовник звільняється від необхідності готувати тендерну документацію, проводити кваліфікацію постачальника, залишається лише визначити критерії для товару. Як наслідок, замовник отримує вже перевіреного постачальника.

На теперішній час передбачена єдина процедура, за якою можливо придбання товару в електронному каталозі – запит пропозицій постачальників. Його технологічна карта буде розпочинатись із публікації річного плану закупівель або внесення до нього відповідних змін (до 5 робочих днів з дати затвердження). Оголошення запиту ціни із зазначенням кінцевого строку подання ціни пропозицій та проекту договору. На подачу потенційними постачальниками ціни пропозицій надається не менше 2 робочих днів. У день закінчення строку подання ціни пропозицій, система автоматично визначає найбільш економічного вигідну пропозицію. Отримавши результати, замовник має 2 робочі дні для прийняття рішення про визначення пропозиції ціни переможною та підтвердження наміру укласти договір. Протягом не менше 5 та не більше 10 календарних днів відбувається підписання договору. Для публікації звіту надається 3 робочі дні [7].

Зазнали змін у період воєнного часу і процедура відкритих торгів, з'явилися так звані „відкриті торги з особливостями”.

Відмінність відкритих торгів з особливостями полягає у більш лояльному стані та спрощеній процедурі. Так, для того, щоб відбулись відкриті торги з особливостями достатня наявність одного учасника.

Технологічна карта відкритих торгів з особливостями, після внесення відповідних змін до річного плану закупівель передбачає подання оголошення про закупівлю та 7 календарних днів для надання пропозицій. Після закінчення строку подання пропозицій, протягом одного робочого дня відбувається аукціон, за умови надходження більше двох та більше тендерних пропозицій. Для визначення переможця замовнику надається термін від 5 до 20 робочих днів, після чого протягом 6-15 календарних днів має бути укладений договір [8]. Таким чином, процедуру відкритих торгів з особливостями можна провести за 20 днів.

Підсумовуючи запроваджені зміни можна зробити наступні висновки.

Не маючи досвіду дій в умовах воєнного стану, Уряд України зміг утримати сферу публічних закупівель на належному законодавчому рівні. Запропоновані зміни фактично були направлені на спрощення

доступу до публічних закупівель, скорочення строків закупівель, запобігання ризикам воєнного часу, без збитків для самої системи, не на шкоду принципам публічних закупівель. Спрощення процедури, її цілковита прозорість сприяли підвищеній увазі з боку потенційних постачальників до внесення інформації про себе до електронного каталогу. Досвід, отриманий у період воєнного часу з успіхом може бути запроваджений і у мирний час, адже запропоновані зміни дотримують тих вимог, за якими вибудовувались публічні закупівлі до початку війни.

Література:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>, дата звернення 04.02.2024.

2. Аналіз регуляторного впливу до проекту постанови Кабінету Міністрів України „Про затвердження особливостей здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених Законом України „Про публічні закупівлі”, на період дії правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування”, URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=4b662ef2-141e-48c1-9fec-145fe16420f1&title>, дата звернення 04.02.2024.

3. Про внесення змін до Закону України „Про публічні закупівлі” та інших законодавчих актів України щодо здійснення оборонних та публічних закупівель на період дії правового режиму воєнного стану: Закон України від 16.08.2022 № 2526-IX, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2526-20#n7>, дата звернення 30.01.2024.

4. Про затвердження особливостей здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених Законом України «Про публічні закупівлі», на період дії правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування»: постанова Кабінету Міністрів України від 12.10.2022 № 1178, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1178-2022-%D0%BF?ed=20221012&find=1&text=%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1#w1_79, дата звернення 04.02.2024.

5. Порядок формування та використання електронного каталогу: постанова Кабінету Міністрів України від 14.09.2020 № 822, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/822-2020-%D0%BF#Text>, дата звернення 02.02.2024.

6. Платформа для аналітики та інтеграції даних. URL: <https://bi.prozorro.org/sense/app/ec65fa69-14a5-4337-b907-23682ef09702/sheet/d49faaf2-39ce-4190-b2b5-d08f7526a61e/state/analysis>, дата звернення 04.02.2024.

7. Он-лайн платформа Prozorro – електронна система закупівель. URL: <https://prozorro.gov.ua/ProzorroMarket>, дата звернення 04.02.2024.

8. Кулик Л. Особливості здійснення закупівель під час дії воєнного стану. URL: <https://infobox.prozorro.org/articles/yak-provoditi-zakupivli-vidpovidno-do-novoji-postanovi>, дата звернення 04.02.2024.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-24>

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВПЛИВУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА НА МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ З УРАХУВАННЯМ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

Соха С. С.

*аспірант кафедри цивільного, адміністративного
та фінансового права*

*Класичного приватного університету
м. Запоріжжя, Україна*

Останніми роками роль громадянського суспільства в місцевому врядуванні стала популярною темою багатьох наукових дискусій. В останні десятиліття перехід від традиційного державного управління до нового державного управління та, зрештою, нових моделей державного управління підкреслило відродження громадянського суспільства в усьому світі. Проте питання, яке поки що залишається без однозначної відповіді, хто має ініціювати партнерство: громадянське суспільство чи уряд?

Деякі теоретики стверджують, що уряд міг би відігравати активну роль у заохоченні участі громадян у прийнятті рішень [1; 4; 5] Навіть Дж. Денхардт і Р. Денхардт вказують на «важливу роль уряду в заохоченні розвитку громади та громадянського суспільства». Однак конкретної моделі партнерства влади та громадянського суспільства автори не наводять.

Патнем стверджує, що демократична традиція залежить від існування громадсько активних громадян, активних в урядових структурах. Відсутність участі громадян у сучасному управлінні зменшує здатність місцевої демократії бути представницькою та чуйною. Водночас Дж. Денхардт і Р. Денхардт наголошують, що «громадяни робили б те, що вони повинні робити в демократії – вони б керували урядом» [1].

Разом із політичними та соціальними змінами розглянемо литовське суспільство, яке повертає ідеї демократії та громадянського суспільства. Однак йдеться не лише про їхнє «повернення», а й про «впровадження», оскільки певною мірою громадянські концепції є новими в соціальному житті та соціальному дискурсі та менталітеті Литви, а також інших посткомуністичних країн.

Концепція громадянського суспільства часто обговорюється, однак, вона досить розмита, оскільки вона завжди визначається певними критеріями та історичним контекстом. Громадянське суспільство в його історичному контексті завжди було чимось, що «лежить поза ринком і державою» або протистойть держави, однак, в той же час воно невіддільне від доброго управління [7].

Із переходом від нормативної моделі державного управління, «вкоріненої в ідеї раціонального вибору», до нового державного управління громадяни набувають відповідної ролі в системі державного управління. Зіммер стверджує, що питання партнерства між громадянським суспільством і урядом «набуло обертів, особливо у світлі зростаючої важливості урядових заходів». У цьому контексті вона вказує на важливість переходу від «уряду» до «управління», оскільки це дає імпульс для обговорення різних моделей партнерства. Єдиної думки щодо моделей партнерства організацій громадянського суспільства та місцевого самоврядування немає[7].

Різні соціальні науки – політика, економіка, соціологія чи адміністративні науки – наголошують на різних вимірах партнерства: «Для економістів і науковців адміністративних наук теми результативності та ефективності знаходяться в центрі інтересу.

Отже, економісти та політичні радники гостро шукають засоби максимізації виробництва. Навпаки, головний інтерес політологів пов'язаний з питаннями та темами про те, як встановити, поглибити, покращити та стабілізувати демократію, а точніше – демократичне управління через партнерські домовленості, включаючи громадянське суспільство та організації третього сектору. Тут теми легітимності та демократичної підзвітності є центрами аналізу.

Економісти та науковці з державного управління зацікавлені в партнерських угодах за участю ОТС [TSO – Організації третього сектору], які підкреслюють вихідний вимір управління, тоді як основний інтерес політологів зосереджується в основному на вхідній стороні управління»[6].

Тим не менш, можна виділити деякі моделі для аналізу розвитку партнерства між організаціями громадянського суспільства та місцевою владою.

Найвідомішими в контексті державного управління є модель «Чотири С» Наджама та типологія механізмів державного управління

третього сектора Янга.[7]. Ця модель включає дві точки зору: позицію уряду щодо організацій третього сектору та позицію організацій третього сектору щодо уряду. На основі цих двох точок зору Наджам представляє типологію партнерства. У типології Наджам наголошує на певних цілях (цілі) і певних засобах (стратегіях), оскільки кожна організація – урядова чи неурядова – прагне досягнення певних цілей, використовуючи певні стратегії. Організації «плавають у руслі політики, вони стикаються одна з одною в одній із чотирьох можливих комбінацій» [3, с. 375].

Для аналізу правового регулювання впливу громадянського суспільства на місцеве самоврядування з урахуванням досвіду Литви, звернемо увагу на дані дослідження проекту «Місцева демократія 2009», проведеного кафедрою державного управління Університету Миколаша Ромеріса. і Департаменту державного управління та муніципального навчального центру Каунаського технологічного університету. Громадянське суспільство було тісно пов'язане з розвитком демократії, як каже Стівен Елстаб, «як ззовні, всередині політичної системи в цілому, так і внутрішньо, в межах самих асоціацій» [2, с. 105].

Участь громадянського суспільства в управлінні відіграє важливу роль у різних сферах державної політики та зміцнює демократичні традиції. Участь залежить не лише від активних громадян, а й від ініціативи влади.

Одним із способів активної участі в місцевому управлінні є участь у міській раді. Найпопулярнішим способом заохочення громадян до участі в місцевому врядуванні була доставка агітаційних матеріалів безпосередньо до місць проживання, однак місцева влада рідко аналізує ситуацію, чому і які групи громадян бездіяльні.

Члени суспільства найбільш критично ставляться до ініціативи муніципалітету як щодо аналізу неактивних груп громадян у муніципалітеті, так і доставки агітаційних матеріалів до громадян. Більш позитивно сприймають ситуацію політики та місцева влада. Уряд міг би відігравати активну роль у заохоченні участі громадян у місцевому врядуванні, але зацікавленість і мотивація самих громадян є ключовим фактором у цьому процесі. Згідно з емпіричними даними, 64,7% членів суспільства вважають, що рівень участі громадян у місцевих громадських справах є досить низьким, тоді як більшість місцевих адміністрацій заявляють, що участь громадянського суспільства є досить нормальною або навіть високою (28% місцевих адміністраторів кажуть, що рівень участі громадян у місцевих справах високий). Ця тенденція вказує на те, що самі члени суспільства найбільш критично ставляться до рівня участі, тоді як адміністрація ставить до цього найбільш прихильно [8, с. 201].

Як показують якісні дані, як місцева адміністрація, так і активісти суспільства визнають важливість участі громадянського суспільства в управлінні. Глава департаменту муніципалітету каже, що важливо залучати громаду та інші добровільні організації у прийнятті місцевих рішень. Він стверджує, що успіх партнерства залежить від менталітету громади, громадянського ставлення та ініціативи. Члени суспільства також поділяють ту саму думку, сказавши, що участь громадян у місцевому управлінні є дуже важливою для самих громадян, оскільки їх зацікавлений – бути залученим, впливати на рішення та створювати реальну демократію. Партнерство є успішним на випадок, якщо обидві сторони зацікавлені в ньому. Ніхто не може створити партнерство, якщо одна сторона не виявляє інтересу. Звичайно, для розвитку справжнього партнерства потрібно десятиліття, і держава також повинна провести ініціативу. Тим не менш, члени суспільства скептично ставляться до зусиль місцевої адміністрації, щоб ініціювати партнерство між органами місцевого самоврядування та суспільства. Муніципалітет ніколи не стукає у двері з проханням про партнерство. Членам громад потрібно розуміти, що вони повинні ініціювати партнерство, і лише тоді приходить муніципалітет.

Тому, співпраця суспільства з місцевою владою є досить фрагментарною, як правило, є окремими проєктами, але явної стратегії для розвитку партнерства ще немає.

Отже, дискусія про те, хто має відігравати активну роль у партнерстві між організаціями громадянського суспільства та місцевою владою, залишається відкритою. Проте, підсумовуючи запропоновані моделі партнерства, можна помітити, що вони здебільшого орієнтовані або на ініціативу громадянського суспільства, або на взаємодію громадянського суспільства та влади. З іншого боку, емпіричні дані дозволяють припустити, що місцева влада визнає переваги партнерства і в більшості випадків готова до співпраці.

Емпіричні дані вказують на те, що урядова ініціатива досить фрагментарна. Місцева влада приділяє мало уваги аналізу існуючої ситуації, що могло б дати змогу запобігти таким же помилкам у майбутньому. Частіше вони прагнуть до короткотермінових дій, наприклад доставки агітаційних матеріалів громадянам додому.

Тим часом члени суспільства найбільш критично оцінюють рівень участі; однак вони також не дають чітких порад щодо рішень.

Можна припустити, що роль суспільства у місцевому врядуванні досить актуальна як в теорії, так і в практиці Литви. Способи та моделі партнерства здебільшого базуються на взаємодоповнюваності, тобто, обидві сторони мають схожі цілі (партнерство), але віддають перевагу різним шляхам і стратегіям їх досягнення.

Література:

1. Denhardt, J. V., Denhardt, R. B. The New Public Service. Serving, not Steering. London: M. E. Sharpe, 2003.
2. Elstub, S. Participation. In: R. Taylor (ed.). Third Sector Research. New York: Springer, 2010, 105-119.
3. Najam, A. The Four-C's of Third Sector–Government Relations: Cooperation, Confrontation, Complementarity, and Co-optation. Nonprofit management & Leadership, 2000, Vol. 10, No 4, p. 375-396.
4. Nalbandian, J. (1999): Facilitating Community, Enabling Democracy: New Roles of Local Government Managers. Public Administration Review, 1999, Vol. 59, No 3, 187-198.
5. Pateman, C. Participation and Democratic Theory. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1970
6. Putnam, R. Bowling Alone. New York: Simon and Schuster, 2000.
7. Salamon, L. M. Anheier, H.K. Defining the nonprofit sector. A cross-national analysis. Glasgow: Bell & Bain Ltd., 1997.
8. Zimmer, A. Third Sector – Government Partnerships in Taylor, R. (ed.) Third Sector research. New York: Springer, 2010, 201-217.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-25>

ДО ПИТАННЯ РЕФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СФЕРИ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ

Спасенко К. О.

*кандидат юридичних наук,
докторант Класичного приватного університету
м. Запоріжжя, Україна*

На сьогодні питання реформування житлово-комунального господарства, а саме механізму державного регулювання у цій сфері, є вкрай актуальним з огляду на реалії введення правового режиму воєнного стану.

Варто наголосити, що від ефективного державного регулювання залежить виконання законодавчо встановлених завдань у цій сфері – забезпечення раціонального використання наявних ресурсів та сталого розвитку населених пунктів; створення та підтримання конкурентного середовища при виробленні та наданні житлово-комунальних послуг,

забезпечення контролю у сфері діяльності природних монополій; забезпечення функціонування підприємств, установ та організацій, що виробляють, виконують та/або надають житлово-комунальні послуги, на умовах самофінансування, досягнення рівня економічно обґрунтованих витрат на виробництво таких послуг; регулювання цін/тарифів на житлово-комунальні послуги у випадках, визначених законом, з урахуванням досягнутого рівня соціально-економічного розвитку, природних особливостей відповідного регіону та технічних можливостей; забезпечення рівних можливостей доступу до отримання мінімальних норм житлово-комунальних послуг для споживачів незалежно від соціального, майнового стану, віку споживача, місцезнаходження та форми власності юридичних осіб тощо; дотримання встановлених стандартів, нормативів, норм, порядків і правил щодо кількості та якості житлово-комунальних послуг [1].

Слід зазначити, що одним із напрямків реформування державного регулювання житлово-комунального господарства стало запровадження ще у 2016 році системи ProZorro, тобто електронної системи закупівель – інформаційно-телекомунікаційної системи, яка має комплексну систему захисту інформації з підтвердженою відповідністю згідно із законодавством, що забезпечує проведення закупівель, створення, розміщення, оприлюднення, обмін інформацією і документами в електронному вигляді, до складу якої входять веб-портал Уповноваженого органу, авторизовані електронні майданчики, між якими забезпечено автоматичний обмін інформацією та документами [2].

У сучасних умовах пріоритетним завданням залишається усунення недоліків у функціонуванні цієї системи, адже не дивлячись на те, що зазначена система функціонує вже не один рік, на сьогодні досі існують проблеми, передусім пов'язані з належним рівнем усунення корупційних ризиків під час здійснення публічних закупівель у сфері житлово-комунального господарства. Серед основних недоліків також можна виділити питання відсутності індикаторів ризику при здійсненні відповідної аналітики.

Суттєвою перешкодою для ефективних публічних закупівель в Україні є низький рівень присутності іноземних компаній на ринку публічних закупівель. Відтак, відкритість ринків публічних закупівель для іноземних компаній спричинить зростання якості товарів, робіт та послуг при більш низькій ціні. Сама система не здатна вбити корупцію, знівелювати тендерні змови чи протидіяти необ'єктивному завищенню цінової пропозиції, проте, переведення закупівель в електронний формат надає змогу ці процеси виявити, дізнатись про них та протидіяти їм [3].

Таким чином, функціонування системи публічних закупівель повинно сприяти усуненню необґрунтованого завищення цін на товари та послуги, а також зловживання службовим становищем під час

застосування тендерів. Відтак окреслена проблематика потребує подальших наукових розвідок.

Література:

1. Про житлово-комунальні послуги: Закон України № 2189-VIII від 09.11.2017. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 1. Ст. 1.
2. Про публічні закупівлі: Закон України № 922-VIII від 25.12.2015. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 9. Ст. 89.
3. Круп'як І.Й. Орієнтири трансформації публічних закупівель в сучасних умовах. *Фінансове забезпечення діяльності суб'єктів господарювання: збірник матеріалів V Всеукраїнської науково-практичної конференції*, 2017. С. 89-90.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-26>

ОСОБЛИВОСТІ ІНФОРМАЦІЙНОГО ВПЛИВУ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ БЕЗПЕЦІ

Шевчук М. О.

*кандидат юридичних наук,
докторант кафедри конституційного,
адміністративного та фінансового права
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова
м. Хмельницький, Україна*

Згідно зі статтею 17 Конституції України, забезпечення інформаційної безпеки держави рівноцінне захисту суверенітету та територіальної цілісності України і є однією з найважливіших функцій держави у забезпеченні її економічної безпеки [1].

В науковому співтоваристві поки що відсутня єдина точка зору щодо самої науково-теоретичної концепції інформаційного впливу, а також основних форм і методів його реалізації. Представники наукового світу вивчають інформаційний вплив як одну з складових процесу маніпулювання, соціологічного впливу та інших аспектів. Проте, інформаційному впливу приділяється недостатньо уваги дослідниками, оскільки цей феномен часто розглядається в контексті інших явищ, а не самостійно.

Останнім часом, проблематика інформаційного впливу у ЗМІ набула особливої актуальності через істерію, яка поширюється у західних

засобах масової інформації стосовно зміцнення впливу деяких держав у світі, зокрема, в глобальному інформаційному просторі. В результаті конфлікт цивілізацій перейшов у відкриту фазу. Особливо важливим є той факт, що політики, включаючи керівництво перших держав та "третіх" країн, стали активно реагувати на провокаційні заяви в «ворожих» ЗМІ, навіть якщо вони початково не мають підтвердження політичним авторитетом. В такому контексті легко виникають масові психози, які, водночас, створюють благодатний ґрунт для застосування інших маніпулятивних прийомів.

Особливо важливим вважається дослідження масового впливу, в якому виділяється значний внесок В. В. Різуна. Він підкреслює, що масовий вплив – це дія, яку здійснює фахівець галузі масових комунікацій на інших людей з метою формування спільних настроїв та думок, об'єднання їх в натовп з однаковими емоційними реакціями, яких можна легко маніпулювати [2]. Вчений також приділяє багато уваги вивченню мас як об'єкту впливу, вказуючи на декілька механізмів поведінки натовпу, які пропагандисти постійно використовують в масовій пропагандистській діяльності: масова саморегуляція, масова рефлексія та масове наслідування [2].

Оскільки пропаганда та маніпуляція набули негативного забарвлення в науковому середовищі України, особливо через радянський період, В. Різун відзначає, що ці дефініції недостатньо досліджені українськими фахівцями через маніпулофобію – убачання маніпуляції в комунікаційних процесах, які не передбачають маніпулятивного впливу як такого. Ми погоджуємося з цим підходом і вважаємо, що поняття «пропаганда» та «маніпуляція» не отримали достатнього освітлення в українських наукових дослідженнях. Незважаючи на глибокий теоретичний аналіз і синтез феномену інформації, вчені мають різні підходи та розбіжності в концептуалізації цих понять, від абстрактних до вузькоспеціальних, що обмежує і деталізує їхню предметно-об'єктну сферу визначення [2].

К. Захаренко визначає інформаційний вплив як «організоване цілеспрямоване застосування спеціальних інформаційних засобів і технологій для внесення деструктивних змін у свідомість особистості, соціальних груп чи населення (корекція поведінки), в інформаційно-технічну інфраструктуру об'єкта впливу та (чи) фізичний стан людини. Інформаційний вплив варто поділяти на інформаційно-технічний та інформаційно-психологічний» [3, с. 10].

Інформаційно-технічний вплив – це застосування спеціальних інформаційних засобів та технологій для зміни інформаційної інфраструктури об'єкта впливу. Ця категорія орієнтована на технічну сторону інформаційного простору, наприклад, знищення або впровадження даних, зміна доступу до інформації, блокування ресурсів

тощо. Технічні засоби можуть бути використані з метою обмеження доступу до правдивої інформації або поширення дезінформації.

Інформаційно-психологічний вплив — це зміна свідомості, переконань і поведінки особистості або соціальних груп з допомогою психологічних методів і технік. Такий вплив може здійснюватися через психологічні маніпуляції, створення емоційно забарвлених образів, використання стереотипів та інші методи, що впливають на сприйняття і реакцію людей на інформацію.

Поняття «інформаційного впливу» можна розглядати як спосіб впливу на свідомість особистості, що використовує ресурси ЗМІ з метою зміни сформованих оцінок, думок, переконань та цінностей для подальшої трансформації її поведінкової реакції на події. Необхідно зазначити, що цей феномен не отримав достатньої уваги в наукових дослідженнях, часто розглядаючись як складова інших дефініцій, а не окреме явище. Тому ця проблема потребує комплексного аналізу та більшої уваги в науковому середовищі.

Інформаційний вплив, а також використання ЗМІ, стають невід'ємною частиною сучасних соціально-політичних конфліктів. ЗМІ є важливим інструментом як для виникнення, так і для вирішення таких конфліктних ситуацій. З одного боку, глобальна інформатизація та високотехнологічна інформаційна інфраструктура створюють нові перспективи для прогресивного розвитку суспільства, але з іншого боку, вони загострюють взаємодію людини з інформаційним середовищем, викликаючи нові загрози безпеці особистості та суспільства в цілому.

Зіменко Є. [4, с. 32] також зазначає, що процеси пам'яті пов'язані з деякими характерними явищами інформаційного впливу:

- Межа насичення — це ефект перенавантаження психіки, що виникає, коли одні й ті ж значення використовуються занадто інтенсивно в попередніх актах комунікації. Перенавантаження призводить до нездатності запам'ятовувати схожі повідомлення.

- Ефект бумеранга — це створення протилежного результату комунікації. Наприклад, інформаційна боротьба проти негативних чуток може збільшити довіру до них замість послаблення.

- Сторожовий ефект — використання образотворчих або словесних форм занадто часто може призвести до їх стирання.

- Сплячий ефект — аудиторія краще засвоює інформацію, яка стимулює психологічний протест. Принцип настороженості допомагає засвоїти інформацію про загрозу, тоді як "принцип резонансу" підкреслює важливість пов'язаності інформації з аудиторією.

- Створення сталих емоційно забарвлених образів і стереотипів, які закріплюються в суспільстві.

Отже, можна зробити висновок, що інформаційний вплив є новою формою глобального протистояння, що реалізується на різних рівнях та

охоплює всі елементи інформаційного простору. Інформаційний вплив, будучи складовою інформаційної безпеки, є організованим цілеспрямованим застосуванням спеціальних інформаційних засобів і технологій для внесення потрібної кореляції в свідомість населення.

Література:

1. Конституція України : Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>
2. Різун В. В. Теорія масової комунікації: Підручник. К.: Видавничий центр “Просвіта”, 2008. 260 с
3. Захаренко К. Інформаційні впливи як джерела загострення інформаційної небезпеки. *Гілея: науковий вісник*. 2017. Вип. 126. С. 331-336.
4. Зіменко Є.О. Інформаційний вплив: поняття та еволюція в сучасній науковій думці. *Вісник ХДАК*. 2021. Випуск 60. С. 24-35.

НАПРЯМ 8. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-27>

ПРАВОВИЙ СТАТУС ЗАСУДЖЕНИХ, ЯКІ ВІДБУВАЮТЬ ПОКАРАННЯ У ВИПРАВНИХ КОЛОНІЯХ МІНІМАЛЬНОГО РІВНЯ БЕЗПЕКИ: ПОНЯТТЯ ТА ВИЗНАЧАЛЬНІ РИСИ

Бобровник К. Л.

*аспірантка Класичного приватного університету
м. Запоріжжя, Україна*

На сьогодні одним із найважливіших критеріїв визначення цивілізованості та демократичності будь-якої держави є саме стан дотримання та гарантування прав та свобод її громадян, у тому числі засуджених до відбування покарання у виправних колоніях різних видів. Безперечно, коли поведінка людини стає протиправною і такою, що порушує права, свободи чи інтереси людини, групи осіб, держави в цілому, надважливим є застосування таких примусових заходів, які б були співмірними із неминучими обмеженнями та загальноприйнятими розуміннями понять «законність» і «справедливість». Найчастіше такі заходи пов'язані із застосуванням кримінальних покарань, зокрема позбавленням волі в установах із різним рівнем безпеки, що, без сумніву, є обмеження на період відбування засудженими покарання тих чи інших прав і свобод, оскільки відсутність будь-яких обмежень означитиме неможливість досягнення важливої мети – покарання. Однак разом з тим, засуджені не втрачають правового зв'язку із державою, не перестають бути її громадянами і мають ті ж самі права й обов'язки, що й решта громадян, але з певними винятками.

Поняття правового статусу є предметом численних досліджень як теоретиків права, так і представників галузевих правових наук, одним із ключових понять у сучасній юридичній науці. Утім, проблеми правового статусу, зокрема засуджених, які відбувають покарання у виправних колоніях мінімального рівня безпеки, і досі перебувають у центрі багатьох наукових дискусій. Це зумовлено насамперед трансформаційними процесами, що відбуваються у нашій державі, докорінними змінами та переглядом основних підходів до розуміння прав та свобод людини, як невід'ємної частини соціуму.

Права, свободи й обов'язки людини і громадянина є одним з найважливіших соціальних та правових інститутів, які є мірилом визначення досягнень суспільства, розвитку конкретної держави та суспільства, а також критерієм оцінки корінної зміни взаємовідносин між громадянином і державою, коли людина, громадянин не є прохачем держави за своїми, наданими йому правами і свободами, а перетворюється на рівного партнера держави, яка щодо людини має не тільки права, але й обов'язки [1, с. 92].

На думку О. О. Шкути, правовий статус засуджених – це різновид галузевого правового статусу, врегульований нормами кримінально-виконавчого законодавства. Важливо усвідомити, що засуджені особи, які відбувають покарання, не можуть бути позбавлені громадянства України і тому, як її громадяни, володіють певними правами та свободами [1, с. 92].

У свою чергу, Т. А. Денисова наводить таке визначення правового статусу засуджених до позбавлення волі: це сукупність юридично закріплених конституційних, громадянських та інших прав, свобод, законних інтересів і обов'язків, якими володіє засуджений у період відбування кримінального покарання [2, с. 47]. Крім цього вона ґрунтовано зазначає, що обсяг правообмежень диференціюється залежно від виду покарання та установи виконання покарань, в якій відбуває покарання засуджений.

Одночасно І. Г. Богатирьов зазначає, що виконання засудженими покладених на них обов'язків та реалізація прав і законних інтересів утворюють той правовий режим відбування покарання, який становить основу для досягнення поставлених перед покаранням цілей, у першу чергу – виправлення засуджених. Ретельна регламентація правового статусу засуджених є важливим інструментом їхнього правового і морального виховання, прищеплення поваги до закладу, прав і законних інтересів інших осіб [3, с. 15].

Із наведеного вище можна зробити висновок, що поняття правового статусу особи, безперечно, є багатоаспектним поняттям. Правовий статус людини представляє собою сукупність прав, обов'язків, законних інтересів, гарантії їх реалізації, що закріплені у законодавстві і характеризують особу як суб'єкта права [4, с. 80].

Стаття 63 Конституції України встановлює, що засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду [5]. Найважливішим законодавчим актом, що здійснює належне правове регулювання та забезпечення прав осіб, засуджених до позбавлення волі в Україні, є Кримінально-виконавчий кодекс України (далі – КВК України), що закріплює їхні основні права та обов'язки, тим самим визначаючи основи правового статусу засуджених, зокрема тих, які

відбувають покарання у виправних колоніях мінімального рівня безпеки. Так стаття 7 КВК України закріплює такі основні положення: держава поважає і охороняє права, свободи і законні інтереси засуджених, забезпечує необхідні умови для їх виправлення і ресоціалізації, соціальну і правову захищеність та їх особисту безпеку; засуджені користуються всіма правами людини та громадянина, передбаченими Конституцією України, за винятком обмежень, визначених цим Кодексом, законами України і встановлених вироком суду [6].

Відтак, крім основних прав людини і громадянина засуджені до позбавлення волі мають специфічні права, обумовлені порядком відбування та виконання даного покарання. Загальні права засуджених визначаються статтею 8 КВК України, зокрема на отримання інформації про свої права і обов'язки, порядок та умови виконання та відбування призначеного судом покарання; на охорону здоров'я в обсязі, встановленому Основами законодавства України про охорону здоров'я; на соціальне забезпечення, у тому числі й на оформлення пенсій, відповідно до законів України; на оплачувану працю згідно із законодавством про працю; на належне матеріально-побутове забезпечення у порядку, встановленому цим Законом та нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України та ін. [6]. Одночасно стаття 107 КВК України має за мету регламентацію саме прав засуджених до позбавлення волі на певний строк.

До основних прав осіб, які відбувають покарання, чинний КВК України також відносить і право засуджених на особисту безпеку: у разі виникнення небезпеки життя і здоров'ю засуджених вони мають право звернутися із заявою до будь-якої посадової особи органу чи установи виконання покарань з проханням про забезпечення особистої безпеки. У цьому разі посадова особа зобов'язана вжити невідкладних заходів щодо забезпечення особистої безпеки засудженого (стаття 10 КВК України) [6].

Крім загальноприйнятих прав засуджених, таких як право на гуманне ставлення до них та на повагу їх людської гідності; засуджені не повинні підлягати жорстокому, нелюдському або такому, що принижує їх гідність, поводженню, застосування заходів впливу до засуджених виключно на підставі закону; засуджені не можуть бути піддані медичним або іншим подібним дослідженням незалежно від їх згоди. Важливим та необхідним елементом у структурі правового статусу є дотримання певних спеціальних прав: на отримання посилок/передач, спілкування з рідними та близькими шляхом листування, підтримання зв'язку із сім'ями та близькими людьми через короткострокові і тривалі побачення, а також телефонні розмови, звернення за захистом порушених прав і свобод та інші, участь у трудовій діяльності, здобуття

освіти, одержання правової допомоги, які мають бути належним чином гарантовані кожному засудженому.

Невід'ємним елементом правового статусу засуджених є обов'язки, закріплені статтею 9 КВК України, а саме: виконувати встановлені законодавством обов'язки громадян України, неухильно дотримуватися правил поведінки, які передбачені для засуджених, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших осіб; виконувати встановлені законодавством вимоги адміністрації органів і установ виконання покарань, уповноваженого органу з питань пробації; ввічливо ставитися до персоналу, інших осіб, які відвідують установи виконання покарань, а також до інших засуджених; з'являтися за викликом адміністрації органів і установ виконання покарань, уповноваженого органу з питань пробації [6].

Визначальною рисою правового статусу засудженої особи є те, що він існує в межах певного режиму, який забезпечується вимогами, чітко регламентованими правилами і нормами та є фундаментальною основою у процесі виправлення та ресоціалізації засуджених.

Викладені вище норми становлять законодавчу основу правового статусу засуджених, якими держава бере на себе обов'язок поважати і охороняти права, свободи і законні інтереси засуджених, правовий статус яких базується на загальноправовому статусі громадян України і одночасно зазнає певної видозміни, що відображається у значних обмеженнях їх прав і обов'язків у процесі виконання і відбування кримінальних покарань.

Література:

1. Шкута О.О. Виправлення та ресоціалізація засуджених, які відбувають покарання у виправних колоніях середнього рівня безпеки : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Шкута О.О. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2011. 400 с.
2. Кримінально-виконавче право : [навч. посібник] / [В. А. Бадира, С. Ф. Денисов, Т. А. Денисова та ін.] ; за ред. Т. А. Денисової. – К. : Істина, 2008. – 400 с.
3. Богатирьов І. Г., Богатирьова О. І. Державна кримінально-виконавча служба України (історія та сучасність). Дніпропетровськ : ПП «Ліра ЛТД», 2007. 352 с.
4. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави : навчальний посібник. 5-е вид., зі змінами. Київ : Атіка, 2001. 176 с.
5. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
6. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ПОНЯТТЯ БОТОФЕРМ

Дрижакова Д. Ю.

*аспірантка кафедри кримінально-правової політики
та кримінального права*

*Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Стаття присвячена проблемам вдосконалення правового забезпечення охорони безпеки електронних комунікаційних систем, електронних мереж та комп'ютерних даних, як частини інформаційної безпеки.

Питання кіберзлочинності та ботоферм перетворюються на всесвітні проблеми, регулюванню яких приділяють значну увагу сучасні дослідники на національному та міжнародному рівнях.

З 24-го лютого 2022 року особливу увагу почали приділяти відносно новому елементу кіберзлочинності – ботофермам. Завдання угруповань ботів полягає у підбурюванні до зміни територіальної цілісності та незалежності України, у поширенні фейкової інформації щодо ситуації на прифронтових та окупованих територіях та у наданні неправдивої інформації про представників державної влади з метою налаштування населення проти влади. Таким чином, сьогодні інструменти кіберзлочинності займають особливу роль в інформаційній боротьбі українського народу, тому регулювання цих питань в правовій системі України посідає важливе місце.

Метою статті є аналіз шляхів вирішення проблеми «ботоферм».

Ключові слова: несанкціоноване втручання, ботоферми, законодавча нерегульованість, кіберпростір, кібертероризм.

Виклад основного матеріалу. З початку війни Україна зазнала численних кібератак. У нещодавньому звіті Держспецзв'язку України йдеться про те, що хакери отримали доступ до комп'ютерних систем, відкривши «No. 1275» повідомлення електронної пошти. Цей електронний лист містив вкладення, яке давало хакерам повний контроль над зараженою системою. Під час воєнного стану кіберзлочинці можуть атакувати інформаційну оборону України, використовуючи інформаційні простори, не покладаючись на ворога, який використовує це для заподіяння шкоди суверенітету країни. Вони також можуть використовувати переобтяжені правоохоронні органи та викрадати кошти у громадян з використанням мережі Internet.

З початку військової агресії РФ рівень кіберзлочинності в Україні стабільно зростає. Слід зазначити, що інформаційна війна може завдати стільки ж шкоди, скільки й реальні бойові дії на полі бою [1].

З початку 2022 р. Служба безпеки України нейтралізувала понад 4,5 тис. кібератак на Україну. Якщо у 2020 р. було зафіксовано майже 800 кібератак, у 2021 – 1400, то вже минулого року їхня кількість зросла більш як утричі [2].

Наведені дані свідчать про ведення проти України так званої кібервійни. Разом з тим у законодавстві України поняття кібервійни не закріплене. Законом України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» надаються дефініції таких понять як кібербезпека, кіберзлочин та ін. Так, під кіберзлочином (комп'ютерним злочином), згідно п. 8 ч. 1 цього Закону, законодавець розуміє суспільно небезпечне винне діяння у кіберпросторі та/або з його використанням, відповідальність за яке передбачена законом України про кримінальну відповідальність та/або яке визнане злочином міжнародними договорами України [3].

Окрему увагу слід приділити ботофермам. На сьогодні їх існує чотири основні типи – соціальні боти в електронній комерції, SEO-боти (репостери неправдивої інформації), боти-багатоденники та політичні боти. Під час повномасштабного вторгнення особливу увагу слід приділяти саме останньому виду ботів, які в своїй сукупності утворюють «ферму». Роль політичних ботів полягає в поширенні неправдивої інформації через соціальні мережі за рахунок спілкування між людьми. Тобто особливістю цього виду ботів є їх підключення до мережі спілкування, вони можуть односкладово відповідати на будь-які повідомлення.

Таким чином, метою діяльності проросійських бото-ферм залишається дискредитація міжнародного іміджу України та усієї системи державної влади України. На постійній основі фіксується неабиякий бурхливий сплеск активності проросійських ботоферм у соціальних мережах [4].

Україна перебуває у переліку країн, де з 2017 року виявили найбільшу кількість ботоферм у соціальних мережах, а у військовий час ця кількість значно зростає.

На жаль, законодавство не встигає такими темпами освоювати нові правопорушення.

У вересні 2023 року СБУ звітувало, що знешкодило біля 80 ботоферм, а дії з їх створення класифікуються за статтею 361 Кримінального кодексу України «Несанкціоноване втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж», ст. 111 КК України – державна зрада, ст. 110 КК України – посягання на

територіальну цілісність України, ст.109 КК України – публічні заклики до повалення конституційного ладу.

На ефективність заходів із протидії використанню «ботоферм» на шкоду національній безпеці України негативно впливає законодавча неврегульованість використання подібних апаратно-програмних комплексів.

Група народних депутатів 19 квітня 2023 року зареєструвала законопроект № 9223 «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо встановлення відповідальності за окремі дії проти основ національної безпеки України». Законопроект пропонує доповнити Кримінальний кодекс України статтею 114-3 «Використання облікових записів з метою поширення недостовірної інформації або для здійснення впливу на прийняття рішень, вчинення чи невчинення дій».

Зокрема, за створення, придбання, використання або збут облікових записів в інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційних системах, електронних комунікаційних мережах – тобто у соціальних мережах типу Facebook, Instagram, Twitter тощо – загрожує покарання від штрафу до позбавлення чи обмеження волі.

Однак не всі зазначені дії будуть каратися. Згідно з проектом закону, до ознак складу злочину належать такі:

Облікові записи містять завідомо неправдиві відомості щодо користувача.

За допомогою облікового запису здійснюється розміщення та поширення недостовірної інформації (у тому числі від імені інших осіб, причетність яких до оприлюдненої інформації не підтверджена) або втручання в діяльність фізичних і юридичних осіб.

Дії вчинені на шкоду суверенітету, територіальній цілісності та недоторканості, обороноздатності, національній, державній, економічній чи інформаційній безпеці України.

За відсутності ознак державної зради порушникам загрожує штраф у розмірі від однієї до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, тобто 17-51 тис. грн або виправні роботи строком до двох років. При здійсненні цих дій повторно чи групою осіб за попередньою змовою або для впливу на державні чи місцеві органи, їхніх посадових осіб, зловмисникам загрожує обмеження чи позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років. Ще більший строк, до семи років із конфіскацією майна, загрожує у випадку скоєння злочину в умовах воєнного стану.

Якщо ж використання облікових записів сприяє підвищенню рівня соціальної напруги, порушують конституційні права і свободи громадян, або іншим чином загрожують національній безпеці, однак немає ознак державної зради, то передбачається штраф у розмірі від семисот

п'ятдесяти до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (12,75 – 17 тис. грн) або виправні роботи до одного року.

Такі зміни, на думку авторів законопроекту, покликані захистити національні інтереси в інформаційній сфері, зважаючи на активне «використання ботів у соціально орієнтованих ресурсах мережі Інтернет для здійснення деструктивної інформаційної діяльності», мовиться у пояснювальній записці.

Крім того, законопроект пропонує віднести досудове розслідування цього злочину до компетенції Служби безпеки України.

Висновки: Україна активно долучає свою частку зусиль до міжнародної боротьби з пропагандою та фейками. На цьому фоні потребує активізації діяльність, спрямована на нейтралізацію впливу дезінформації та маніпуляцій, впровадження швидкого та проактивного реагування на ключові теми, у межах яких поширюють фейки та пропаганду. Тому в сучасних умовах доцільним є внесення змін до законодавства про удосконалення кримінальної відповідальності за поширення фейкової інформації та дезінформації. Приведення законодавства у відповідність європейських стандартів.

Література:

1. Кількість кібератак на Україну продовжує зростати. Держспецзв'язк. Економічна правда: веб-сайт. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/11/10/693694/>

2. Кібервійна рф проти України: як працюють російські хакери та воюють українські кібервійська. URL: <https://thepage.ua/ua/politics/kibervijna-rf-proti-ukrayini-yak-voyuut-ukrayinski-kibervijska>

3. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05.10.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text>

4. Кіца М.О. Фейкова інформація в українських соціальних медіа: поняття, види, вплив на аудиторію. URL: <http://nz.uad.lviv.ua/static/media/1-52/36>

5. В Україні ліквідували «мільйонну ботоферму»: що це за боти і до чого тут Порошенко? Радіо свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/botoferma-sbu-poroshenko/31972104.html>

6. Юшков А.Г. Загрозливі тенденції використання ботоферм на шкоду державним інтересам України: Механізми запобігання та протидії. Інформація і Право. 2021. No 3(38) С. 90-98.

7. «Законодавчий спам» проти «ботоферм»: неспічна битва // https://lb.ua/blog/voxukraine/554011_zakonodavchiy_spam_proti.html

ІНОЗЕМНІ ЗАПОЗИЧЕННЯ ДОСВІДУ СТРАХОВОЇ МЕДИЦИНИ

Карпушина М. Г.

аспірантка кафедри кримінального та адміністративного права

Науковий керівник: Вереша Р. В.

доктор юридичних наук,

завідувач кафедри кримінального та адміністративного права

Академії адвокатури України

м. Київ, Україна

Жердєв І. І.

кандидат медичних наук, асистент кафедри травматології

Дніпровського медичного університету

м. Дніпро, Україна

Іноземний рівень надання медичних послуг може слугувати позитивним взірцем прикладу впровадження страхової медицини. У випадках судових спорів випадків страхової медицини іноземного рівня, через прояв невдоволення пацієнтів, за судовим втручанням можливе встановлення поліцейського нагляду за пацієнтом. У випадку, коли зі сторони органу поліцейського нагляду зафіксована така поведінка пацієнта, що сприяє погіршення стану пацієнта, викликана діями що свідомо погіршують стан пацієнта, представник органу поліції фіксує необхідні матеріали та направляє їх для суду в якості доказової бази у відповідній справі [1; 2, р. 1–8].

Так само, імперативна цивілістика в контексті існування імперативних норм матеріального права стосовно необхідності існування письмової (інформованої) згоди пацієнта на участь у клінічному дослідженні на національному рівні не містить чітких критеріїв змісту згаданого документу. Питання формалізації та визначення чітких критеріїв до письмової (інформованої) згоди учасника клінічного дослідження носить дискусійний характер. Підстави згаданому розвитку подій відображаються у плюралістичному підході до критерій клінічних досліджень. Отже й вимоги до письмової (інформаційної) згоди є такими що можуть відрізнятися у тих чи інших випадках. В будь-якому випадку можливо виокремити певні недоліки письмової інформованої згоди національного рівня. Такими недоліками є: загальність змісту, відсутність індивідуалізації учасника, його

показників. Приміром, іноземний варіант згаданого документу за загальним правилом вміщує більшу конкретику та змістовність (враховуючи індивідуальні анкети опитувальники, що дають змогу проаналізувати на рівні вхідної інформації дані пацієнта, наприклад в разі проведення операції на предмет наявності ризиків інфекційного зараження лікаря, наявності ускладнень від алергічних реакцій в пацієнта) [3].

Впровадження розширеної за змістом письмової згоди надає ряд переваг у професійній діяльності, як то: врахування кількісного показника ускладнень; можливість імовірності настання відповідальності пацієнта (у тому числі за надання недостовірної інформації щодо стану здоров'я, надання інформації не у повному обсязі) [4].

Як результат доцільно внесення пропозицій у відношенні удосконаленні інформованої письмової згоди національного рівня, також впровадження відповідальності пацієнта за недостовірність та неповноту надання запитуваної інформації перед лікуванням [5; 3–8]. Окрім того, в контексті можливості запровадження відповідальності юридичної особи за скоєні злочини у відповідності до закону про кримінальну відповідальність слушним вбачається використання норм Конвенції Медікрайм [6], на прикладі можливості настання відповідальності за фальсифікація ліків та медичних виробів. У подібному випадку кваліфікуючою обставиною що може обтяжувати санкційну норму кримінальної відповідальності слугує обставина посягання на здоров'я невідновленого кола осіб шляхом позбавлення можливості отримати необхідну медичну допомогу. Факультативним об'єктом злочинного посягання може слугувати посягання на встановлений суспільний порядок функціонування системи охорони здоров'я [7].

Література:

1. Court decision (FINAL) of HUDOC of 22.03.2022 in CASE OF COSOVAN v. THE REPUBLIC OF MOLDOVA. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-216352> (date of access: 09.02.2024).
2. Generali. studium. Fee-for-Service Health Insurance – Terms and Conditions (SZTE 15). Effective from 1st of September. NYSZ.:17973, 2015. 8 p.
3. An evaluation of the process of informed consent: views from research participants and staff / L. O' Sullivan et al. *Trials*. 2021. Vol. 22, no. 1. URL: <https://doi.org/10.1186/s13063-021-05493-1> (date of access: 12.02.2024).
4. Eeckhout D., Aelbrecht K., Van Der Straeten C. Informed Consent: Research Staff's Perspectives and Practical Recommendations to Improve Research Staff-Participant Communication. *Journal of Empirical Research*

on Human Research Ethics. 2022. P. 155626462211460. URL: <https://doi.org/10.1177/15562646221146043> (date of access: 12.02.2024).

5. І. Жердев. Конспект лекцій. Кафедра травматології Дніпровського медичного університету. ДМУ 2024 р. 15 стор.

6. Конвенція Ради Європи про підроблення медичної продукції та подібні злочини, що загрожують охороні здоров'я: Конвенція Ради Європи від 28.10.2011 р. : станом на 7 черв. 2012 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a91#Text (дата звернення: 12.02.2024).

7. Що таке Конвенція Медікрайм і як її положення з боротьби із підробкою ліків та медвиробів впроваджують в Україні?: Держлікслужба. *Держлікслужба*.

URL: https://www.dls.gov.ua/for_subject/що-таке-конвенція-медікрайм-і-як-її-по-2/ (дата звернення: 12.02.2024).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-30>

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ТА СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ОБСТАВИН, ЩО ПОМ'ЯКШУЮТЬ І ОБТЯЖУЮТЬ ПОКАРАННЯ В УКРАЇНІ

Наумець І. Ю.

*здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії
кафедри кримінального, кримінально-виконавчого
права та криміналістики*

*Академії Державної пенітенціарної служби України
м. Чернігів, Україна*

Інститут обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання, один з центральних інститутів кримінального права. Цей інститут в історії українського законодавства посідає особливе місце, хоча історія розвитку досліджуваних обставин є неоднозначною. Обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання, в історії вітчизняного кримінального законодавства змінювалися в міру усвідомлення та впровадження у практику принципів диференціації кримінальної відповідальності та індивідуалізації покарання.

Одним із перших джерел права є Руська Правда Ярослава Мудрого [1], яка датується X століттям н.е. Ще в Руській Правді можна знайти наявність деяких обставин, за яких особі, визнаній винною у вчиненні злочину, могло бути призначене м'якше або більш суворе покарання.

Подальший розвиток обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання, відбувався під впливом законодавства державних формацій, у складі яких перебувала Україна.

Потрібно визнати, що як у самій Руській Правді, так і в наступних її редакціях (мається на увазі Стисла та Розширена редакції) можливість зміни характеру та розміру покарання ставилася у залежність, як правило, від характеристик суб'єкта злочинного посягання та особи, проти якої це посягання було спрямоване.

Піддаючи аналізу загальні підстави застосування обставин, що пом'якшують і обтяжують покарання, які випливають із змісту Руської Правди та інших, супутніх їй нормативно-правових актів, можна зробити висновок, що вони (обставини) носили в переважній більшості об'єктивний характер, тобто базувалися на принципах об'єктивного, а не суб'єктивного, як це було прийнято в класичному римському праві. Класичним прикладом тому може бути градація відповідальності та покарання за різні види вбивства: вбивство, вчинене відкрито, у чесній сутичці чи «на бенкеті» каралося значно м'якше, ніж вбивство, вчинене таємно чи в процесі «злої справи».

Феодална роздробленість, що міцно встановилася на Русі до середини XIII століття, значно не вплинула на розвиток кримінального законодавства стосовно становлення інституту обставин, що пом'якшують і обтяжують покарання.

Перша спроба систематизувати обставини, що пом'якшують і обтяжують покарання, була зроблена у Судебнику 1497 року, де вперше виділялися в самостійні групи пом'якшуючі та обтяжуючі обставини кримінально-правового і кримінально-процесуального характеру.

Найважливішою віхою у становленні кримінального права стало Соборне Уложення 1649 року [2], у якому знайшли своє відображення соціальні та політичні процеси зміцнення централізованої влади. Відповідних змін зазнала і система обставин, що пом'якшують і обтяжують покарання. Так, із запровадженням поняття співучасті у злочині було визначено показники співучасників злочину, і покарання, відповідне їхнього ступеня участі у злочинному діянні.

В Уложенні про покарання кримінальні та виправні [3], незважаючи на всю казуїстичність його Особливої частини, було остаточно вирішено питання про безпосередній взаємозв'язок пом'якшуючих обставин у складі злочину з характеристиками суб'єктивної сторони, а саме, з формою вини, а також причинами протиправного діяння. Статті 135-139, що містились в Уложенні називались «обставини, обтяжуючі вину та посилюючі покарання». Істотним внеском у розвиток інституту пом'якшуючих обставин стало їх розмежування залежно від об'єкта пом'якшення. В Уложенні розрізнялись «обставини, що зменшують вину», та «обставини, що зменшують покарання».

Уголовне уложення 1903 року [4] не містило у собі переліку обставин, що обтяжують покарання, але в Загальній частині вказувало на підстави посилення відповідальності при всіх діяннях: 1) при сукупності злочинних діянь злочинної діяльності чи перетворення її у промисел; 2) посилення допускалось у випадку, коли винний службовець учинив чи брав участь у вчиненні загального злочинного діяння шляхом зловживання своїми обов'язками чи повноваженнями, чи шляхом загрози пригнічення, чи іншим зловживанням владою, якщо тільки за таке зловживання чи погрози не визначені в законі особливі покарання [5, с. 434].

Разом з тим, в Уголовному уложенні 1903 року інститут обставин, що пом'якшують покарання, також отримав свій подальший розвиток. По-перше, він виразився у визначенні тих можливостей, які були надані суду щодо питань пом'якшення покарання. В Уложенні 1903 року практично були відсутні безумовно-невизначені санкції, і було значно скорочено кількість безумовно-визначених санкцій, що, фактично слугувало заключним етапом у визначенні кола можливостей та підстав для пом'якшення покарання, надавши суду великий, але обмежений простір у виборі міри відповідальності.

Після жовтневої революції 1917 року кримінальне законодавство зазнало суттєвих змін. Накопичений століттями кримінально-правовий досвід виявився практично повністю знівельованим новою владою. Нове кримінальне законодавство країни Рад відрізнялося односкладовістю та примітивізмом. І в цих умовах, хоча поняття обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання, і залишилися, відповідний цього поняття інститут, як система, що володіє загальними закономірними зв'язками, на якийсь час практично зник з кримінального права.

Тому ухвалення 1922 року першого Кримінального кодексу УСРР [6] стало серйозним кроком у напрямку деполітизації та застосування об'єктивного підходу до диференціації відповідальності та покарання, цей нормативно-правовий акт закріпив також і основні аспекти обставин, що пом'якшують покарання, що загалом відповідають ознакам відповідного кримінально-правового інституту.

Прийнятий у 1927 році Кримінальний кодекс УРСР [7] містив меншу проти КК 1922 року кількість складів з обставинами, що пом'якшують покарання; в ньому також була відсутня частина загальних для всіх злочинів пом'якшуючих обставин, зокрема, малозначність і невігластво. Натомість КК УРСР 1927 року ввів поняття «обставини, що обтяжують покарання» та «обставини, що пом'якшують покарання», а також передбачив окремі переліки обставин, що обтяжують покарання. При цьому зазначені переліки: а) мали не вичерпний, а приблизний характер; б) були складені із застосуванням методу протиставлення, шляхом включення у них обставин-протилежностей.

Подальший розвиток обставин, що обтяжують покарання, відображений у КК УРСР 1960 року [8]. Як і раніше, досліджувані обставини були закріплені як один з критеріїв призначення покарання. Так, у КК УРСР 1960 року містилося положення, відповідно до якого при призначенні покарання суд, керуючись правосвідомістю, враховує характер і ступінь суспільної небезпечності вчиненого злочину, особу винного і обставини справи, що пом'якшують і обтяжують відповідальність.

Обставини, що пом'якшували та обтяжували покарання, з погляду їх змісту характеризували подію злочину та особу винного і фактично повторювали відповідні положення Основ кримінального законодавства СРСР. Зміни мали лише незначний характер.

У 2001 році був прийнятий чинний КК України [9]. З прийняттям нового КК України змінюється не лише найменування цих обставин, але й включаються у перелік нові обставини, змінюється формулювання та зміст окремих обставин, а деякі обставини законодавець виключає з переліку.

Підсумовуючи зазначене, потрібно підкреслити, що обставини, які пом'якшують та обтяжують покарання, в історії кримінального права України змінювалися в міру усвідомлення та впровадження у практику принципів диференціації кримінальної відповідальності та індивідуалізації покарання.

У ході історичного розвитку України, починаючи з основного давньоруського джерела писаного права – Руської Правди, і, закінчуючи чинним Кримінальним кодексом України, питанню законодавчого регулювання інституту обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання, приділялася безпосередня увага. Залежно від зміни соціально-економічних умов відрізнявся підхід законодавця у предметі та методи регулювання, але самі обставини існували завжди.

Варто також зазначити, що найменування досліджуваних обставин у різні періоди їх розвитку було різним, але жоден кодифікований акт, незважаючи на їх важливе значення, не давав визначення поняття «обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання», а лише вказував про їх важливість, як критеріїв загальних засад призначення покарання.

Недоліком законодавства можна вважати те, що на різних етапах розвитку обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання, не містилося однозначного розуміння сутності та ознак досліджуваних обставин. Незважаючи на відсутність єдиного визначення поняття досліджуваних обставин, їх існування підтверджується нормативними актами, які видавалися у ті часи й свідчили про підвищений ступінь суспільної важливості застосування обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання, що давало суду право призначати справедливе

покарання і здійснити правильну кваліфікацію кримінально-протиправного правопорушення.

З врахуванням історичних передумов становлення інституту обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання, можна виділити сім періодів розвитку вітчизняного законодавства у цій сфері: 1) до XII ст. – можливість пом'якшення та обтяження покарання ставилася у залежність, як правило, від характеристик суб'єкта злочинного посягання та особи, проти якої це посягання було спрямоване; 2) XII–XVII ст. – наявність низки нормативно-правових актів, які містили окремі обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання; 3) XVII-початок XX ст. – запровадження на кодифікованому законодавчому рівні переліку обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання; 4) 1918–1922 рр. – відміна радянською владою норм законодавства Російської імперії й фактичне нівелювання інституту обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання; 5) 1922–1991 рр. – введення в дію трьох кримінальних кодексів, що містили перелік проте не вирішували питання законодавчого закріплення поняття обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання; 6) 1991–2001 рр. – становлення державної незалежності України та стабілізація інституту обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання; 7) 2001 р. й до сьогодні – прийняття нового Кримінального кодексу та низки змін і доповнень, спрямованих на удосконалення інституту обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання.

Література:

1. Российское законодательство X-XX веков. В девяти томах. Т. 1. Законодательство Древней Руси. Москва: Юрид. лит., 1984. 354 с.
2. Российское законодательство X-XX веков. В девяти томах. Т. 3. Акты Земских соборов. Москва: Юрид. лит., 1985. 486 с.
3. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных // Свод законов Российской империи. Т. 15. Санкт-Петербург, 1912. 374 с.
4. Уголовное уложение // Свод законов Российской империи. Т. 15. Санкт-Петербург, 1909. 148 с.
5. Таганцев Н. С. Русское уголовное право. Тула: Автограф, 2001, 800 с.
6. Уголовный кодекс УССР 1922 года. В кн.: Борьба с преступностью в УССР. Т. 1. Киев, 1966. С. 450–472.
7. Уголовный кодекс УССР 1927 года. В кн.: Борьба с преступностью в УССР. Т. 2. Киев, 1967. С. 311–369.
8. Украинская ССР. Законы и постановления. Уголовный кодекс Украинской ССР: Утвержден 28.12.1960 г. Киев: Госкомиздат, 1961. 134 с.
9. Кримінальний кодекс України 2001 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 10.11.2023).

ЗАМІНА ПОКАРАННЯ ЗАСУДЖЕНИМ ОСОБАМ ДО ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ В УКРАЇНІ

Остапчук Л. Г.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права
та кримінології юридичного факультету
Пенітенціарної академії України
м. Чернігів, Україна*

У 2000 року Україна на вимогу Ради Європи виключила з Кримінального кодексу України такий вид покарання як смертна кара. Станом на 01 січня 2023 року в Україні 1578 осіб відбувають покарання у виді довічного позбавлення волі. Насьогодні у двох установах виконання покарань створені закриті дільниці де утримуються засуджені до покарання у виді довічного позбавлення волі на загальних умовах тримання, у всіх інших установах «довічники» утримуються у приміщеннях камерного типу по дві особи, що не відповідає міжнародним нормативно-правовим актам.

На думку експерта з пенітенціарних питань, доктора публічного права Вадима Човгана Україна посідає перше місце серед 50 європейських країн за кількістю «довічників» без перспективи їх звільнення [1].

У свою чергу експерт Харківської правозахисної групи Андрій Діденко неодноразово у своїх інтерв'ю наголошував, що, в усіх цивілізованих державах довічні вироки не є остаточними і механізм їх перегляду повинен бути передбачений у законодавстві не тільки у якості помилування.

Відсутність наразі законодавчого порядку, у межах національної правової системи, який би надавав можливість переглянути ті судові рішення, що були ухвалені раніше і по яких закінчилися строки щодо їх оскарження, породжує правову колізію, та робить життя засудженого до покарання у виді довічного позбавлення волі особливо нестерпним.

Тому на нашу думку саме розробка дієвого механізму умовно-дострокового звільнення засуджених до покарання у виді довічного позбавлення волі, може змінити ситуацію що склалася.

Фактично сьогодні Верховний Суд України не має повноважень переглянути судові рішення, які на думку правозахисників прийняті з певними недоліками та помилками. Це питання не тільки справедливості, а і надання можливості засудженому звертатися до

відповідних інстанцій з питань, щодо перегляду справи. Констатовано, що кількість виправдувальних вироків винесених судами України становить 1%, для порівняння кількість виправдувальних вироків, що виносяться у США і в Європі становить 17–25% від загальної кількості винесених вироків.

Найбільш кричущими справами є справа Ярослава Мисяка, Олександра Рафальського, Ігоря Трубіцина, Анатолія Леженецького та інших засуджених.

Винесена 26 квітня 2002 року Пленумом Верховного Суду України постанова «Про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання і заміну невідбутої частини покарання більш м'яким» передбачає можливість умовно-дострокового звільнення від відбування покарання та заміну невідбутої частини покарання більш м'яким тільки засудженим, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк. Тобто таким рішенням законодавець фактично обмежив право засудженого до довічного позбавлення волі на заміну покарання іншим більш гуманним видом покарання.

У свою чергу Європейський Суд з прав людини неодноразово наголошував на тому, що відсутність права у засудженого на звільнення від покарання у виді довічного позбавлення волі суперечить ст. 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі-Конвенція). Підтвердженням цього є також рішення Європейського суду з прав людини 12.03.2019 року у справі «Петухов проти України» № 2 [3]. Цим рішенням встановлено порушення Україною саме вищезазначеної статті Конвенції, у частині застосування національними судами до осіб покарання у виді довічного позбавлення волі без можливості перегляду справи з подальшим звільненням від покарання. Європейський комітет з запобігання катування також неодноразово вказував на відсутність в Україні реалістичної перспективи звільнення від довічного позбавлення волі.

Тому, підсумовуючи вищевикладене варто зазначити, що право засудженого до довічного позбавлення волі на звільнення не є «королівською прерогативою», а є перспективою для подальшого повноцінного життя засудженого. Бог не буде сприяти суспільству де законодавці несправедливі. І сьогодні вимагає від нас швидких і рішучих дій у прийнятті рішень. Нажаль розроблені методики виправлення засуджених з накопичувальною бальною системою не є дієвими методом і питання про звільнення від відбування покарання покладається виключно на розсуд суду. На нашу думку, всі можливі підстави звільнення при винесенні обвинувального вироку повинні бути одразу зазначені у мотивувальній та результативній частинах вироку суду, що звільнить у майбутньому суд від повторного розгляду справи. А розробка дієвого механізму перегляду справ засудженим до довічного

позбавлення волі дозволить уникнути порушень положень міжнародного законодавства.

Література:

1. Без шансів вийти на волю. Україна – лідер серед європейських країн за кількістю «довічників». URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukraina-lider-sered-evropeiskyh-krain-za-kilkistu-dovichno-zasudzhenyh/31372287.html>.
2. «Право на надію»: заміна покарання у вигляді довічного позбавлення волі в українських реаліях. URL: <https://www.egallhouse.group/pravo-na-nadiyu-zamina-pokarannya-u-viglyadi-dovichnogo-pozbavlennya-voli-v-ukrayinskih-realiyah/>.
3. Справа «Петухов проти України» № 2. URL: <https://www.ps.ligazakon.net/document/soo01189>.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-32>

СТАН КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ¹

Христич І. О.

*кандидат економічних наук, доцент,
старший науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України
м. Харків, Україна*

Більшість науковців розглядають злочинність як особливого роду соціальну практику, різновид предметної діяльності [1, с. 138, 139].

Небезпека при цьому знаходиться в тому, що у суспільстві виникає правосвідомість, яка спирається не на традиційному розумінні кримінального правопорушення (злочину або кримінального проступку) і відповідного покарання за нього, а на суб'єктивному емоційному сприйнятті події. Це нажаль, стосується і кримінальних правопорушень

¹ Тези наукового повідомлення підготовлено у межах розробки фундаментальної теми дослідження «Стратегія запобігання правопорушенням у сфері дорожнього руху та експлуатації транспорту в Україні» відділу кримінологічних досліджень НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України (номер держ. реєстр. в УкрІНТЕІ 0120U10561).

проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту. Все частіше ми зустрічаємося з фактами, коли людина винна у вчиненні його не підкоряється законним вимогам працівників поліції. Зараз вже фіксуються не поодинокі випадки, коли свідки дорожньої транспортної пригоди вирішують на місці її вчинення, що вони можуть бути ким завгодно, а не тільки свідками.

Як загально відомо в чинному Кримінальному кодексі України є розділ XI «Злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту», який обіймає 17 статей, що забезпечують захист безпечного функціонування транспортної системи України: залізничного, водного, повітряного, автомобільного, магістрального, трубопровідного транспорту від посягань на життя та здоров'я громадян, власність та довкілля. Як і більшість вчених України вважаю, що в цей розділ було недоцільно включати статтю 289 «Незаконне заволодіння транспортним засобом», її краще було віднести до злочинів проти власності.

Дорожньо-транспортні (автотранспортні) злочини відносяться до злочинності з необережності. На жаль кількість їх і тяжкість істотно відрізняється у різних обліках. Так, по даним МОЗ тяжкість їх істотно більша, ніж за статистикою МВС України. Крім того громадські активісти систематично підкреслюють, що автотранспортні пригоди, які не призвели до тяжких тілесних ушкоджень, зовсім не потрапляють до статистичних показників, особливо в сучасних умовах. Частина України до цих пір окупована агресором, зрозуміло, що з цих територій неякі статистичні дані не надаються. Тим паче, що деякі території окуповані вже 10 років.

Для українського суспільства є незаперечним той факт, що безпека дорожнього руху – показник, який визначає рівень соціально-економічного розвитку держави. Більш того, забезпечення цієї безпеки на гідному рівні є складовою національної безпеки України, яке сприятиме вирішенню стратегічних завдань та головних напрямів соціально-економічного розвитку країни та стане значним внеском у забезпечення зв'язку з цивілізованим світом. Тим паче, що 23 червня 2023 р. лідери 27 країн-членів ЄС ухвалили рішення про надання Україні статусу кандидата на членство в ЄС.

Пандемія COVID-19 і карантин, пов'язаний із нею, були першим випробуванням життя в Україні. При цьому необхідно підкреслити, що практично Україна була єдиною із європейських країн рівень дорожньо-транспортних пригод не зменшився (як в багатьох європейських країнах), а навпаки було зареєстровано його зростання.

Наступне випробування вразило своєю раптовістю та жорстокістю. Збройна агресія РФ, яка активно розпочалася 24 лютого 2022 р., змусила сотні тисяч громадян пристосовуватися до жахливих умов війни. Введення воєнного стану як закономірна реакція держави на ситуацію,

що склалася, має на меті відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також має на увазі тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [2]. На жаль воєнний стан продовжено до 13 травня 2024 р.

Наразі наша країна зазнає найбільшого горя, перебуваючи у найлютішому періоді своєї історії щоденно борючись з ворожою навалою. При цьому у регіонах, які не зазнали руйнівного впливу воєнного стану, інтенсивність автомобільного руху посилюється за рахунок людського відтоку з областей, де ведуться активні бойові дії або утворилися загрозові, нестерпні умови для життя.

Підтримуємо точку зору Головка Б.М., що в умовах воєнного стану з'явилися нові учасники дорожнього руху і їхня поведінка на дорогах залишається недослідженою. Зараз на дорогах загальнодержавного і місцевого значення взаємодіють водії військової техніки, транспорту тилового забезпечення, учасники гуманітарних колон, волонтери, тимчасово переміщені особи, водії комерційного транспорту, а також підприємливі громадяни, що масово ввозять автомобілі на територію України без сплати митних платежів. Зруйнована воєнними діями дорожня інфраструктура, порушена логістика, перевантаженість транспортних коридорів у напрямі західної частини України у купі з авіаційними та артилерійськими обстрілами транспорту під час руху, а також водіння без правил у зоні бойових дій і на прилеглий території суттєво збільшують рівень віктимізації традиційних і нових учасників дорожнього руху. Нова реальність, що склалася під час воєнного стану у сфері дорожнього руху, підвищила вразливість користувачів автомобільних доріг і транспортних засобів [3, с. 44–45]. Тому внаслідок дорожньо-транспортних пригод на автомобільних дорогах продовжують гинути та травмуватися люди, зазнають пошкоджень транспортні засоби та вантажі, які сьогодні так необхідні в боротьбі з ворогом.

Необхідно звернути увагу і підтримати точку зору Батиргарєєвої В. С., що слід наголосити на тимчасовій зміні деяких правил дорожнього руху для водіїв, що запровадила держава на період воєнного стану. Ці нововведення спрямовані на спрощення й пришвидшення певних процесів під час відсічі збройної агресії РФ. Серед таких змін слід вказати, зокрема, на: заборону використання на всій території України відеореєстраторів у транспортних засобах із метою нерозголошення відомостей про переміщення та хід виконання завдань сил оборони, витік яких може допомогти ворогу, а так само фото- і відеозйомки доріг загального користування; об'єктів загального призначення; об'єктів інфраструктури; блокпостів; укріплень; розташування, зосередження чи

переміщення військових частин (підрозділів) сил оборони. Крім того, відтепер керувати транспортними засобами категорії С, С1 на території України можуть особи, які мають посвідчення водія категорії В. До того ж водіям дозволяється використовувати протерміновані права як у паперовому, так і в електронному вигляді. І хоча перелічені заходи за своїм характером є вимушеними темпоральними, однак вони так само створюють неабиякі виклики для безпеки дорожнього руху в прифронтових регіонах в умовах тривання воєнного стану. Отже, ситуація на автошляхах потребує подальшого моніторингу та запропонування заходів, що здатні знизити ситуацію підвищеної ризикованості у період, коли всі сили суспільства і держави мобілізовані на оборону країни [4, с. 10–11].

Таким чином, під час режиму воєнного стану, коли головним завданням держави є захист населення від збройної агресії, дорожня безпека не втрачає своїх позицій у підтримці життя населених пунктів. Зважаючи на складність умов, в яких опинилися правоохоронні органи та цивільне населення, саме водії як головні учасники дорожнього руху, повинні бути гарантом його забезпечення.

Отже, система регулювання безпеки дорожнього руху в сучасних умовах має враховувати ситуацію та бути адаптованою до поточних умов залежно від рівня безпеки кожного регіону. Різні території зазнали різного впливу війни. Однак, не дивлячись на сучасний період варто констатувати, що рівень забезпечення безпеки дорожнього руху та законодавче регулювання залишає бажати кращого через невістіні статистичні показники транспортного травматизму, які зараз в більшості територіальних одиниць мають тенденцію до зростання, при цьому важко оцінити рівень їх латентності на сучасному етапі.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що боротися із порушеннями в сфері дорожнього руху як в мирний час, так і в сучасних умовах воєнного стану вкрай потрібно, але така протидія повинна бути законною та гнучкою враховуючи особливі обставини, що склалися на території нашої країни.

Література:

1. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3-х кн. Кн. 1. Київ: ВД «Ін Юре», 2007. 423 с.
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
3. Головкін Б.М. Щодо жертв дорожньо-транспортних пригод. // *Безпека дорожнього руху в умовах воєнного стану*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції (в авторській редакції), (м. Кривий Ріг, 27 травня 2022 року). Кривий Ріг, 2022. 148 с.

4. Батиргареева В.С. Дорожній рух у прифронтовому регіоні: виклики воєнного стану. // *Безпека дорожнього руху в умовах воєнного стану*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції (в авторській редакції), (м. Кривий Ріг, 27 травня 2022 року). Кривий Ріг, 2022. 148 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-33>

ЗАСТОСУВАННЯ ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВОГО МЕТОДУ У КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Шамсутдінов О. В.

кандидат юридичних наук,

провідний науковий співробітник

*Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби
з організованою злочинністю при Раді національної безпеки
і оборони України
м. Київ, Україна*

З урахуванням того, що членство України в Європейському Союзі є лише питанням часу, використання порівняльно-правового методу при проведенні наукових досліджень, зокрема кримінально-правових, набуває надзвичайної актуальності. У сучасному кримінальному праві України порівняльно-правовий (порівняльний, компаративний) метод стає одним із провідних у системі методологічної бази наукових досліджень, уможливаючи зіставлення національних систем кримінального права конкретних держав, виявлення соціально-правової сутності українського кримінального права, вироблення напрямів використання зарубіжного досвіду правотворення для вдосконалення вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність.

Слово «компаративний» походить від лат. *comparo* – порівнюю. На відміну від порівняльно-історичного методу, який застосовується в часовому контексті різних феноменів (простежується еволюція змісту того чи іншого об'єкту), порівняльно-правовий метод використовується у просторовому контексті (порівнюються об'єкти, локалізовані в певний момент часу, з метою виявлення їх відмітних, загальнозначимих ознак).

Компаративний метод у науці кримінального права використовується для зіставлення схожих норм та інститутів кримінального права різних держав, їх основних принципів і категорій, вивчення генези і закономірностей розвитку, визначення можливих напрямів удосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність.

За допомогою компаративного методу можуть бути визначені найбільш досконалі з техніко-юридичного боку, науково обґрунтовані, апробовані на практиці та актуальні положення кримінального законодавства держав континентальної Європи, частиною якої є Україна, під кутом зору як їх можливого врахування під час подальшого вдосконалення КК України, так і загалом гармонізації кримінального законодавства європейських держав. Сьогодні це особливо важливо у випадках, коли вивчаються положення кримінального законодавства держав, які змінювали його саме з метою імплементувати до вимог ЄС [1, с. 8].

Порівняльно-правовий метод пізнання правових явищ передбачає певну етапність. Зокрема, йдеться про такі класичні етапи наукового дослідження, як: 1) етап визначення системи даних; 2) етап збору даних; 3) етап аналізу даних.

На першому етапі дослідник визначається з об'єктом і предметом, концептуальними прийомами, обсягом дослідження, поєднуючи як теоретичну валідність, так і репрезентативність матеріалу. При цьому, якщо об'єктом дослідження визнається відповідна правова форма (кримінально-правові відносини), то предмет може бути диференційовано за різними складовими. Від завдань, що ставить перед собою дослідник, та обсягу матеріалу, який порівнюється, залежать концептуальні прийоми, застосовувані при проведенні порівняльно-правового дослідження: мікропорівняння (порівняння правових норм), інституційне порівняння (порівняння окремих правових інститутів й тих правових концепцій, які лежать в їх основі) чи макропорівняння (порівняння галузей права і навіть правових систем й правових сімей в цілому).

На другому етапі проводиться збір даних. Зокрема, здійснюється пошук друкованих кодифікованих актів кримінального законодавства тих чи інших держав (мовою оригіналу чи в перекладі на українську, англійську тощо) або ознайомлення з відповідними кодексами (окремими законодавчими актами) на іноземних інтернет-ресурсах, на яких офіційно розміщено законодавство тієї чи іншої держави в актуальному стані, коментарі до них іноземних правознавців, відповідні наукові розвідки та інші наявні у відкритому доступі матеріали, які розкривають підходи зарубіжної доктрини та реакцію правової системи на індивідуальну правову проблему.

Власне порівняльно-правове дослідження починається з третього етапу, який безпосередньо залежить від результатів, отриманих на перших двох етапах. Основними інструментами при проведенні порівняльно-правового аналізу є догматичний та функціональний методи. Порівнянню підлягають тільки ті норми, які виконують однакові функції. Тобто спочатку дослідник виявляє функцію норми, а потім розглядає її в контексті існуючої правової системи, характеристик галузі права, особливостей правореалізації, культури, кримінально-правової

політики держави тощо. Ідентифікація проблеми, її значущість та визначеність у певних юрисдикціях і правових сім'ях, конкретних джерельних баз, організація матеріалу з позицій правової ідеології системи норм, що вивчається, є першочерговими питаннями, що вирішуються при проведенні кримінально-правового порівняльного дослідження.

При визначенні порівнюваності правових об'єктів слід керуватися такими методологічними правилами: порівнюваність є можливою лише внаслідок дотримання відповідності між видом порівняння та масштабами дослідження; порівнюваними визнаються об'єкти, що належать до одного рівня та виду (правило однопорядковості); порівнюваними визнаються об'єкти, що знаходяться в одній сфері (правовій, соціальній, культурній, економічній); при визначенні порівнюваності правових об'єктів слід враховувати регіональні особливості утворення та функціонування даного об'єкта у різних країнах тощо [2, с. 8–9].

При цьому порівняння кримінально-правових інститутів чи норм повинно бути лінгвістично та культурологічно правильним, за необхідності супроводжуватись висвітленням не лише правових, але й інших чинників, що безпосередньо впливають на процес правореалізації.

Після формулювання результатів виконання завдань, що ставились дослідником, відповідні підсумки аналізуються з точки зору правової позиції (гіпотези), яку відстоює автор, та робляться відповідні законотвірчі пропозиції.

Професором С. Я. Лиховою проаналізовано дисертаційні дослідження, виконані протягом 2005–2011 років, які містять порівняльний аналіз вітчизняного та зарубіжного кримінального законодавства. Вчена констатує, що дослідники-криміналісти часто припускаються однакових помилок. Зокрема, не висвітлюють концептуальні прийоми, які застосовувались, та зміст порівняльно-правового методу, що свідчить про те, що дисертанти не володіють достатніми знаннями в галузі компаративного права та діють інтуїтивно. Проте компаративне дослідження не є простою констатацією фактів, воно має включати аналіз і конкретні висновки щодо можливості реєпції кримінально-правових норм у вітчизняну правову матерію з метою її вдосконалення. Ще одним серйозним недоліком С. Я. Лихова називає безсистемність підходу дослідників до вибору матеріалу, який порівнюється. Зокрема, більшість авторів не пояснюють, чому для порівняльного дослідження ними обирається законодавство тих чи інших країн (або лише однієї), що значно знижує науковий рівень таких робіт [3, с. 250–252].

На недоліки, пов'язані з відбором матеріалу при проведенні порівняльно-правових досліджень, вказує і професор В. О. Туляков: «Є не зовсім зрозумілим, коли автор аналізує виключно кримінальне законодавство країн СНД (до речі, у більшості побудоване на основі

Модельного Кримінального кодексу країн СНД 1996 р.) чи вибірково й безсистемно законодавство Європи, статутне кримінальне право окремих юрисдикцій США тощо» [4, с. 36].

Подібний аналіз кримінально-правових досліджень зробив і професор М. І. Хавронюк, який вивчив автореферати дисертацій за спеціальністю 12.00.08, що були захищені протягом 2015–2016 років. Вчений констатує, що в 13% робіт компаративний метод не застосовувався взагалі. Більшість авторів досліджень, що застосовували порівняльно-правовий метод, не розуміли його мети – виявлення спільного, схожого, відмінного та унікального у кримінальному законодавстві України та зарубіжних держав щодо правових підходів до тих чи інших кримінально-правових явищ, норм чи інститутів, визначення на цій підставі конкретних шляхів удосконалення вітчизняного кримінального законодавства. Тож у 54% досліджень зарубіжні законодавство, доктрина та судова практика або взагалі не аналізувались, або їм не було приділено належної уваги, а 71% робіт не містив ані важливих висновків щодо спільного та відмінного у кримінальному законодавстві України та зарубіжних держав, ані нормотворчих пропозицій з урахуванням іноземного законодавства та практики його застосування [1, с. 8–9].

Отже, з метою уникнення помилок при застосуванні у кримінально-правовому дослідженні компаративного методу слід розуміти, що цей метод полягає у зіставленні об'єктів, що можуть бути порівняні (явищ, ідей, норм, інститутів, судових рішень тощо), та виділення в них спільного, схожого, відмінного та унікального. При цьому слід керуватися такими методологічними правилами: 1) коректна постановка цілей і правильний вибір об'єктів порівняння; 2) проведення порівняльного аналізу з урахуванням об'єктивних чинників, що зумовили появу та розвиток правових явищ, інститутів, норм у вітчизняному та зарубіжному правовому полі; 3) визначення особливостей термінології, що використовується в порівнюваних правових системах для позначення подібних явищ, норм, інститутів та впливає на різницю в їх змісті; 4) виокремлення характерних ознак, за якими порівнювані явища, інститути, норми відрізняються, є подібними або унікальними; 5) визначення доцільності та можливих шляхів використання результатів компаративного аналізу в нормотворчій чи правозастосовній діяльності.

Література:

1. Хавронюк М. І. Компаративний метод у сучасному кримінально-правовому дослідженні: мета застосування. *Право. UA*. 2017. № 1. С. 5-9.
2. Баранова Ю. О. Методологічні правила порівняльно-правових досліджень : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.01 / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2015. 24 с.

3. Лихова С. Я. Порівняльні дослідження в кримінальному праві України (аналіз та перспективи). *Україно-грецький міжнародний науковий юридичний журнал «Порівняльно-правові дослідження»*. 2011. № 1. С. 247-253.

4. Туляков В. О. Порівняльний метод у науці кримінального права. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. № 1 (2). С. 29-40.

НАПРЯМ 9. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-34>

ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ, ПРОКУРАТУРИ ЗІ ЗБРОЙНИМИ СИЛАМИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

Агаркова О. І.

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри поліцейської діяльності факультету
підготовки фахівців для підрозділів поліції
Луганського навчально-наукового інституту
імені Е. О. Дідоренка Донецького державного університету
внутрішніх справ
м. Кропивницький, Україна*

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації 24 лютого 2022 року призвело до значного й систематичного вчинення міжнародних злочинів на території України протягом короткого проміжку часу. Лише у 2023 році правоохоронними органами України обліковано 60 944 кримінальних правопорушень за фактами порушень законів та звичаїв війни (ст. 438 КК України) [3]. І ці показники зростають щодня. Розслідування такої кількості злочинів з урахуванням їх динаміки та обмежених ресурсів національних правоохоронних органів стає суттєвим викликом для правової системи України.

Для ефективного розслідування воєнних злочинів в Україні було вжито ряд важливих заходів: створено спеціалізовані підрозділи, які спеціалізуються на розслідуванні та процесуальному керівництві у справах про воєнні злочини; налагоджено взаємодію (зазначені підрозділи тісно співпрацюють між собою, що дає змогу краще координувати дії та обмінюватися інформацією); розроблені методичні рекомендації, які допомагають слідчим та прокурорам правильно й ефективно розслідувати порушення законів і звичаїв війни; збільшується технічна оснащеність підрозділів; систематично підвищується кваліфікація працівників. Ці кроки дозволили значно поліпшити процес розслідування воєнних злочинів в Україні.

Існує ряд викликів, з якими стикаються органи досудового розслідування, прокуратура під час розслідування воєнних злочинів: складність доступу до місць злочинів, нестача ресурсів для ефективного розслідування воєнних злочинів; ризик для життя та здоров'я під час проведення процесуальних дій. Саме тому, в значній частині кримінальних проваджень їх ефективне розслідування неможливе без взаємодії органів досудового розслідування, прокурорів зі Збройними Силами України (далі – ЗСУ) та іншими збройними формуваннями сектору оборони.

В межах аналізу взаємодії органів досудового розслідування, прокуратури зі Збройними Силами України, слід звернути увагу, що військовослужбовці є цінними фахівцями при плануванні розслідування воєнних злочинів, а також під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій на території, де ведуться активні бойові дії, та деокупованих територіях.

Військовослужбовці ЗСУ володіють значним обсягом інформації, яка може бути використана як докази у воєнних злочинах, а саме дані про: вчинення воєнних злочинів (можуть бути свідками, мати записи про такі злочини та виявляти ознаки складу злочинів під час виконання бойових завдань); пересування ворожих військ (інформація про дислокацію, маршрути пересування та дії ворожих військ); зброю та боєприпаси (інформація про зброю та боєприпаси, які використовувалися при скоєнні воєнних злочинів);

Для отримання такої інформації, як правило органи досудового розслідування, прокурори витрачають значний час для з'ясування підрозділів, посадових осіб ЗСУ, які можуть мати цю інформацію, способи її запитування та можлива форма надання тощо. Наприклад, після закінчення огляду місця події про напади (обстріли) на цивільне населення та об'єкти цивільної інфраструктури слідчий, прокурор скеровують запити до Генерального штабу ЗСУ чи підпорядкованих органів військового управління щодо надання наявних матеріалів дешифрування космічної зйомки району, звідки вівся обстріл; інформації про розміщення на території обстріляного населеного пункту чи на околицях об'єктів, які могли бути військовими цілями (військові частини, підрозділи, блок-пости тощо); наявної інформації і матеріалів про напад (обстріл), зокрема й стосовно фіксації артилерійськими підрозділами ЗСУ виходу боєприпасів та ін.

Процесуальні форми взаємодії, які найчастіше використовуються в процесі розслідування більшості правопорушень, прямо чи опосередковано зазначаються в КПК України. До процесуальної форми взаємодії органів досудового розслідування, прокуратури зі Збройними Силами України під час розслідування воєнних злочинів необхідно віднести: надання інформації органам досудового розслідування та

прокуратурі інформації про воєнні злочини, які їм стали відомі; залучення до проведення слідчих (розшукових) дій як спеціалістів військовослужбовців ЗСУ, які мають відповідні навички поводження з вибуховими пристроями та речовинами, мають знання в ракетно–артилерійській сфері та мають навички пілотування безпілотних літальних апаратів. Залучений до проведення слідчої (розшукової) дії спеціаліст-військовослужбовець повинен мати з собою: документи, які посвідчують особу; документи, які підтверджують спеціальність особи (запис про військово-облікову спеціальність у військовому квитку, свідоцтво про проходження певних курсів, диплом про здобуття відповідної освіти).

До непроцесуальної форми взаємодії органів досудового розслідування, прокуратури зі Збройними Силами України під час розслідування воєнних злочинів необхідно віднести: сприяння у збиранні доказів шляхом надання доступу до місць злочинів, вилучення речових доказів; забезпечення безпеки прокурорів та слідчих під час проведення слідчих (розшукових) дій на територіях, де ведуться активні бойові дії, та деокупованих територіях тощо.

Але, зважаючи на певну ізольованість двох державних структур: ЗСУ та органів досудового розслідування, органів прокуратури через розбіжність у меті, завданнях, формах діяльності та відсутність досвіду постійної ефективної процесуальної комунікації та враховуючи важливість інформації, існує необхідність в розробці та впровадженні чіткого механізму комунікації (наприклад, спільні протоколи, накази, інструкції тощо), налагодженні особистих контактів між слідчими та військовими, проходженні спільних навчань для розуміння специфіки роботи один одного.

Підсумовуючи викладене, можна дійти висновку, що взаємодія між органами досудового розслідування, прокуратурою та Збройними Силами України має важливе значення для ефективного розслідування воєнних злочинів, тобто дозволяє їм об'єднати свої зусилля та ресурси для більш ефективного розслідування зазначених кримінальних правопорушень; для забезпечення законності досудового розслідування та притягнення винних осіб до відповідальності у вчиненні кримінальних правопорушень пов'язаних з війною.

Література:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 15.02.2024).

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України в ред. від 03 липня 2017 р. № 4651-VI. База даних Законодавство України.

ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/%20show/4651-17> (дата звернення: 14.02.2024).

3. Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення 15.02.2024).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-35>

ІНІЦІЮВАННЯ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЯК ЗАСІБ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ДОКАЗУВАННЯ

Коваленко А. В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
публічної безпеки громад факультету № 2
Донецького державного університету внутрішніх справ
м. Кропивницький, Україна*

Кримінальне процесуальне законодавство регламентує низку процесуальних інструментів, які можуть бути використані суб'єктами доказування для виконання поставлених перед ними завдань у кримінальному провадженні. Серед описаних інструментів важливе місце посідають процесуальні дії уповноважених осіб щодо ініціювання проведення судових експертиз. Указаний засіб доказування доступний різним учасникам кримінального провадження та може застосовуватися для досягнення різноманітних цілей у провадженні. Тому доцільно більш детально розглянути сутність та значення ініціювання проведення судової експертизи як засобу кримінального процесуального доказування.

Відповідно до ч. 2 ст. 93 КПК України та ст. 223, 242–243 КПК України, призначення судової експертизи, як слідча (розшукова) дія, є способом збирання та перевірки доказів. Під час досудового розслідування згаданий засіб доказування доступний стороні обвинувачення безпосередньо шляхом ухвалення та направлення суб'єктові експертної діяльності відповідної вмотивованої постанови.

Для сторони захисту та потерпілого ініціювання проведення судової експертизи є процесуальною дією, спрямованою на збирання доказів. Названі особи (а також, відповідно до ч. 3 ст. 93 КПК України, і представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження)

можуть ініціювати проведення судових експертиз безпосередньо шляхом укладення відповідного договору з суб'єктом судово-експертної діяльності та опосередковано шляхом звернення до сторони обвинувачення в порядку ст. 220 КПК України із клопотанням про призначення експертизи. Крім того, у випадках та порядку, визначених ст. 244 КПК України, сторона захисту може звертатися до слідчого судді із клопотанням про призначення судової експертизи.

Під час судового розгляду судові експертизи в порядку ст. 332 КПК України можуть призначатися судом як за клопотанням сторін провадження, так і за власною ініціативою.

Роль ініціювання проведення судової експертизи як засобу кримінального процесуального доказування впливає зі змісту відповідних норм, якими врегульована ця процесуальна дія. Так, ч. 1 ст. 223 КПК України встановлює, що всі слідчі (розшукові) дії спрямовані на отримання (збирання) нових або перевірку вже отриманих доказів; ч. ч. 2, 3 ст. 93 КПК України визначають «отримання висновків експерта» як спосіб збирання доказів сторонами провадження, потерпілим та представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. І дійсно, за результатами проведення судової експертизи її ініціатор отримує висновок експерта, який є похідним процесуальним джерелом доказів, що містить докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи.

Унаслідок проведення судової експертизи також можуть формуватися й інші похідні докази: виготовлені експертом копії або відібрані зразки досліджених об'єктів (наприклад, під час проведення судово-медичної експертизи можуть бути отримані зразки для подальшого проведення судової молекулярно-генетичної експертизи; під час проведення судової автотехнічної експертизи можуть бути отримані зразки ґрунту, які містилися на певних частинах дослідженого транспортного засобу тощо). Крім того, в окремих випадках за результатами проведення судових експертиз можливе й отримання (формування) первинних доказів. Так, наприклад, під час проведення судово-медичної експертизи з трупа потерпілого може бути вилучена куля або інший сторонній предмет, які після вилучення, направлення стороні обвинувачення та детального огляду набудуть статусу первинного речового доказу.

Відтак, ініціювання проведення судової експертизи є процесуальною дією, яка у першу чергу спрямована на збирання (формування) похідних доказів у кримінальному провадженні: висновків експерта, копій та зразків досліджених об'єктів. Крім того, в окремих випадках у результаті її проведення можливе збирання й первинних доказів.

Водночас, висновок експерта, який є основним результатом проведення судової експертизи, у процесі доказування відіграє достатньо специфічну роль. Назване процесуальне джерело доказів містить інформацію про певні направлені на судову експертизу об'єкти і має доказове значення виключно у сукупності з ними та в контексті їх правильного розуміння. Як похідний доказ, висновок експерта не може бути використаний у кримінальному провадженні окремо від первинних доказів, що були направлені експертові для дослідження. Так, навіть якщо об'єкт дослідження буде суттєво видозмінено або знищено у межах проведення судової експертизи, отриманий за її результатами висновок може бути використаний саме як джерело інформації про цей оригінальний об'єкт.

Відповідно до ч. 1 ст. 242 КПК України, проведення судової експертизи ініціюється у випадках, коли для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Пізнавальна сутність цієї процесуальної дії полягає у можливості суб'єктів її ініціювання та інших осіб (які ознайомлюються зі змістом висновку) отримати завдяки наявним у судового експерта спеціальним знанням нові або додаткові відомості про об'єкти, направлені на дослідження.

Так, за результатами попереднього або судового дослідження певного доказу (джерела доказової інформації), у суб'єкта доказування може сформуватися внутрішнє переконання про те, що для належного розуміння ознак та інформаційного наповнення такого об'єкта необхідне застосування спеціальних знань, які у нього відсутні, а залучення спеціаліста до проведення відповідних процесуальних дій є недостатнім (або, проведення судової експертизи для належного дослідження такого об'єкта є обов'язковим відповідно до вимог закону). На основі описаного внутрішнього переконання уповноважений суб'єкт приймає рішення про ініціювання проведення судової експертизи та реалізує його шляхом учинення відповідних, передбачених законом, процесуальних дій. Надалі, після проведення суб'єктом судово-експертної діяльності судової експертизи, суб'єкт доказування отримує висновок експерта, досліджує його як письмовий документ (з'ясовує його зміст, перевіряє та оцінює), та здійснює повторне дослідження оригінального доказу (джерела доказової інформації) з урахуванням відомостей, які містяться у висновку. Таке повторне дослідження може бути як повністю когнітивним (суб'єкт доказування переосмислює інформаційний зміст доказу з урахуванням нових даних), так і інструментальним (суб'єкт доказування ще раз вчиняє практичні дії для його дослідження – оглядає, вимірює, читає тощо). Наприклад, до призначення та проведення відповідної судової експертизи статус вилученого на місці події об'єкта, конструктивно подібного до вогнепальної зброї, є сумнівним. Але після отримання висновка експерта та ознайомлення з ним статус такого

об'єкта у свідомості суб'єкта доказування може змінитися на «є зброєю» або «не є зброєю».

Таким чином, ініціювання проведення судової експертизи та ознайомлення з її висновком спрямовані на отримання суб'єктами доказування додаткових відомостей про певні об'єкти, які мають доказове значення у кримінальному провадженні, тобто на їх дослідження. Самостійного (окремого від досліджуваних об'єктів) доказового значення указані процесуальні дії не мають. Тому ініціювання проведення судової експертизи є також і процесуальним засобом дослідження (перевірки) доказів у кримінальному провадженні.

Нарешті, варто додатково проаналізувати описаний вище механізм прийняття уповноваженими особами рішень про ініціювання проведення судової експертизи. Такі рішення потребують обґрунтування як з точки зору вимог процесуального закону, так і з міркувань криміналістичної тактики. Зокрема, рішення сторони обвинувачення про проведення слідчої (розшукової) дії, передбаченої ст. ст. 242–243 КПК України, рішення слідчого судді й суду про призначення судових експертиз є процесуальними та, відповідно до ст. 94 КПК України, приймаються на основі оцінки доказів. Наведені вище, а також рішення захисту, потерпілого і представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, приймаються та реалізуються цими суб'єктами виходячи із їх власних тактичних і стратегічних завдань, з огляду на наявний доказовий матеріал та з метою його розширення. Відтак доказ (його матеріалізоване джерело), дослідження якого потребує застосування спеціальних знань, використовується суб'єктами доказування як підстава ініціювання проведення судової експертизи. З урахуванням викладеного, рішення про ініціювання проведення судової експертизи варто визнати формою використання доказів у кримінальному провадженні.

Підсумовуючи викладене зазначимо, що процесуальні дії уповноважених осіб щодо ініціювання проведення судових експертиз є важливим засобом доказування у кримінальному провадженні. Указані дії у першу чергу спрямовані на збирання (отримання) висновку експерта – похідного доказу, який містить додаткові дані про направлені для проведення експертизи об'єкти. Через це, ініціювання проведення судової експертизи є засобом збирання та дослідження доказів у кримінальному провадженні. Водночас, рішення уповноважених осіб про ініціювання проведення судових експертиз обґрунтовуються потребою отримання додаткової інформації про певні об'єкти, які мають доказове значення. Тому описані рішення варто визнати формою використання доказів у кримінальному провадженні.

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ СВІДКІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Коваленко В. В.

*кандидат юридичних наук, професор,
провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
з проблемних питань поліцейської діяльності
Луганського навчально-наукового інституту імені Е. О. Дідоренка
Донецького державного університету внутрішніх справ
м. Кропивницький, Україна*

Відповідно до ст. 65 КПК України свідком у кримінальному провадженні є особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань.

У кримінальних провадженнях за фактами колабораційної діяльності у якості свідків допиту підлягають заявники, які звернулися до правоохоронного органу із повідомленнями про вчинення певною особою кримінально караного діяння, передбаченого ст. 111-1 КК України (свідки-очевидці), та будь-які інші особи, яким можуть бути відомі обставини, що підлягають встановленню.

Предмет допиту свідка проявів колабораційної діяльності може корегуватися в залежності від місця вчинення кримінального правопорушення – на тимчасово окупованій чи підконтрольній владі України території.

Якщо свідок є очевидцем діянь вірогідного колаборанта, вчинених на тимчасово окупованих територіях, у нього слід з'ясувати:

- обставини його перебування на тимчасово окупованій території, його місце проживання, роботи, соціальні зв'язки, обставини повернення на підконтрольну владі України територію;
- факт та обставини знайомства свідка з особою, котра, вірогідно, вчинила колабораційну діяльність; характер стосунків з цією особою, час та спосіб останнього спілкування з нею;
- якщо свідок знайомий з такою особою – анкетні дані ймовірного колаборанта, його місце проживання, роботи, відомі свідку соціальні зв'язки;
- якщо свідок не знайомий з такою особою – опис зовнішності ймовірного колаборанта, можливість свідка упізнати його;
- конкретні дані щодо діяння вірогідного колаборанта (характер висловлювань, зайняття посад в органах окупаційної влади тощо), місце

та час (проміжок часу) протягом якого підозрюваним було вчинено конкретне кримінальне правопорушення, обставини та обстановка діяння, наявність або відсутність примусу по відношенню до вірогідного колаборанта тощо;

- дані про інших осіб, очевидцем незаконних діянь яких є допитуваний свідок;

- дані про інших осіб, котрі могли бути очевидцями діянь вірогідного колаборанта [1, с. 212–213].

Так, Хортицький районний суд м. Запоріжжя в основу обвинувального вироку за фактом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 7 ст. 111-1 КК України, поклав показання свідків-очевидців події. Перший із них повідомив, що є мешканцем м. Токмак та до окупації цього міста працював у ДСНС. Обвинуваченого він знає особисто. За повідомленням свідка, обвинувачений добровільно та за власним бажанням вступив до лав незаконного правоохоронного органу – мовою оригіналу «Токмацкий отдел ГУ МВД в Запорожской области». Також обвинувачений, як представник незаконного правоохоронного органу приїжджав до свідка, коли у м. Токмак була побутова пожежа, з вимогою надати акт обстеження місця події. Допитаний свідок відмовився надати обвинуваченому такий акт. Другий свідок повідомив, що знає обвинуваченого тривалий час, оскільки він є колишнім співробітником поліції. Йому відомо, що після окупації м. Токмака обвинувачений працевлаштувався до так званої «народної міліції м. Токмак» мовою оригіналу «Токмацкий отдел ГУ МВД в Запорожской области» [2].

Окрім безпосередніх очевидців кримінального правопорушення, як свідки також можуть бути допитані чинні та колишні колеги вірогідного колаборанта, його родичі й сусіди та інші особи, котрим відомі або можуть бути відомі обставини кримінального правопорушення чи відомості про особу, що його вчинила. Так, у кримінальному провадженні за фактом вчинення діяння, передбаченого ч. 7 ст. 111-1 КК України, у судовому засіданні був допитаний свідок, який показав, що знає обвинуваченого особисто, оскільки тривалий час працював з ним у 68 державній пожежно-рятувальній частині Головного управління ДСНС України у Донецькій області у м. Волноваха Донецької області. 5–8 березня 2022 року м. Волноваха було окуповано і 5 травня 2022 року він виїхав на підконтрольну Україні територію. Через деякий час від знайомих, які залишилися у м. Волноваха він дізнався, що обвинувачений та декілька інших працівників пожежної частини залишилися працювати у тому ж приміщенні, де була створена окупаційною владою нова пожежна частина [3].

Встановлення потенційних свідків проявів колабораційної діяльності, вчинених на тимчасово окупованих територіях, можливе шляхом витребування відомостей від органів державної влади

(військово цивільних адміністрацій, правоохоронних, контролюючих органів) та місцевого самоврядування щодо функціонування пунктів перетину лінії розмежування, фільтраційних пунктів, про внутрішньо переміщених осіб та людей, які виїхали з тимчасово окупованої території, і, відповідно, можуть виявитися очевидцями вчинення діянь, передбачених ст. 111-1 КК України [4, с. 26].

Якщо свідок є очевидцем діянь вірогідного колаборанта на підконтрольних владі України територіях, він має бути допитаний щодо наведених вище обставин, за виключенням обставин його перебування на тимчасово окупованій території та обставин повернення на підконтрольну владі України територію.

Так, допитана в судовому засіданні свідок повідомила, що працює в магазині «Чудо-Маркет». В день, коли відбулися події, які є предметом розгляду, вона працювала продавчиною на випічці. Знає обвинувачену, як покупця. З обвинуваченою у неї відбулася розмова, в ході якої остання висловила свою позицію, згідно якої «України – не государство», «прійде́т русський мі́р і́ здесь́ бу́дет росси́я», «Харков русський город», «язык только русский» і таке інше. Свідка це обурило і вона повідомила обвинуваченій про обстріли м. Харкова. На що обвинувачена вказала, що обстріли здійснюють самі українці. Про вказані події свідок повідомила двом іншим особам. Указані особи були допитані як свідки в судовому провадженні. Вони також є працівниками магазину «Чудо Маркет», та повідомили, що раніше допитана свідок розповіла їм про обставини розмови між нею та обвинуваченою. Одна з допитаних зазначила, що обвинувачена всіляко висловлювала підтримку російській агресії відносно України [5].

Крім того, як свідки можуть бути допитані журналісти чи блогери – автори розслідувань та публікацій про вірогідних колаборантів, на підставі яких було розпочате відповідне кримінальне провадження. Такі особи здатні повідомити про спосіб та джерела отримання ними інформації щодо проявів колабораційної діяльності, відомі їм обставини кримінального правопорушення.

Слід мати на увазі, що допити свідків у кримінальних провадженнях за фактами колабораційної діяльності можуть здійснюватися в режимі відеоконференції, зокрема в разі неможливості безпосередньої участі певних осіб у досудовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин; необхідності забезпечення безпеки осіб; необхідності вжиття таких заходів для забезпечення оперативності досудового розслідування; перебування таких осіб у інших регіонах країни або за кордоном тощо.

Підводячи підсумки викладеному слід зазначити, що наведений перелік обставин, які підлягають встановленню під час допиту свідків у кримінальних провадженнях за фактами колабораційної діяльності, не є

вичерпним і має корегуватися у залежності від обставин конкретного кримінального правопорушення.

Література:

1. Розслідування колабораційної діяльності : практ. посібник / Є. О. Письменський, С. В. Головкін, А. В. Коваленко, В. В. Коваленко. Київ : ВД Дакор, 2023. 260 с.

2. Вирок Хортицького районного суду м. Запоріжжя від 23 жовтня 2023 року у справі № 337/4238/22/ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114338964>

3. Вирок Личаківський районного суду м. Львова від 29 серпня 2023 року у справі № 463/1668/23/ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113114786>

4. Актуальні проблеми при розслідуванні кримінальних проступків, пов'язаних з колабораційною діяльністю : методичні рекомендації / розроб.: Г. Тетерятник, Г. Мудрецька, Г. Резніченко. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. 40 с.

5. Вирок Київського районного суду м. Полтави від 14 лютого 2024 року у справі № 552/6211/22/ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116972341>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-37>

ВИКОРИСТАННЯ БЕЗПІЛОТНИХ ЛІТАЛЬНИХ АПАРАТІВ (БПЛА) ПІД ЧАС ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ МАРОДЕРСТВА

Мурзо Є. О.

ад'юнкта кафедри кримінального процесу

Національної академії внутрішніх справ

м. Київ, Україна

Безпілотні літальні апарати (далі – БПЛА) стають більш значущим інструментом для правоохоронних органів в Україні. У зв'язку з підвищенням кількості випадків мародерства на полі бою, що стають відомі з відкритих джерел інформації, відсутністю реєстрації в Єдиному реєстрі досудових розслідувань даних про вказані кримінальні правопорушення, складністю їх фіксації на окупованих територіях,

доцільно використовувати безпілотник при огляді місця події у кримінальному провадженні.

Д. М. Тичина, А. О. Антошук, Р. В. Перцев під терміном «безпілотник», «БПЛА», «UAV» згадують повітряне судно, яким через канали зв'язку керує один або декілька пілотів [1, с. 292].

Згідно п. 23 ч. 1 ст. 1 Повітряного Кодексу України, безпілотне повітряне судно – будь-яке повітряне судно, що експлуатується або розроблене для експлуатації автономно чи яке пілотується дистанційно без пілота на борту [2].

Відповідно до ст. 432 Кримінального кодексу (далі – КК) України мародерство – викрадення на полі бою речей, що знаходяться при вбитих чи поранених [3]. За 2022 рік згідно єдиного звіту про кримінальні правопорушення Офісу Генерального прокурора зареєстровано всього один злочин за ст. 432 КК України, за 2023 – нуль [4]. Водночас, на початку 2023 року Міністр внутрішніх справ України в ефірі єдиного телемарафону наголосив, що на час дії воєнного стану всі майнові злочини розглядаються як мародерство і покарання за них збільшено [5], що свідчить про необхідність правильного застосування вказаного положення та потребу відмежування злочину «мародерство» за українським законодавством від крадіжки майна у цивільного населення [6, с. 41].

БПЛА можуть використовуватися правоохоронними органами в різноманітних випадках [7, с. 212]. В. В. Баранчук зазначає, що Національна поліція використовує безпілотну техніку під час проведення огляду місця події та з метою обстеження територій, проте безпілотники можуть також допомогти слідчому під час проведення слідчого експерименту, його окремих видів [8, с. 228]. Т. В. Шевченко, І. В. Власенко, М. О. Котелюх підкреслюють переваги використання БПЛА, що полягають у отриманні об'єктивної інформації та у їх здатності здійснювати нагляд, розвідку та моніторинг з повітря, швидкому реагуванні на виникнення подій, збільшенні області охоплення при веденні пошуково-рятувальних операцій, контролі дорожнього руху та багато іншого [9, с. 464].

Основними тактико-технічними характеристиками БПЛА є можливість здійснювати відео– та фотофіксацію місця події, можливість визначати координати об'єктів, наявність магнітного компаса, тривалість роботи в повітрі із заміною батареї від 20 хвилин.

Завданнями БПЛА для фіксації та огляду місця події при розслідуванні мародерства є розвідка місцевості з метою виявлення вибухових, або інших предметів, що можуть становити загрозу для представників правоохоронних органів; відео– та фотофіксація місця події у складнодоступних місцях, загальної обстановки, положення та

розташування тіл; визначення місць та їх координат на полі бою де відбулось викрадення майна.

Під час огляду місця події виявлені криміналістичні сліди вчинення злочину важливі для розслідування випадку мародерства. Від якості зафіксованих об'єктів залежить повнота отримання інформації для розслідування, оскільки у подальшому вони стають об'єктами експертних досліджень.

Доречно зазначити, що відеозапис з БПЛА, якщо є необхідність у його використанні для огляду місця події, долучається до протоколу [10, с. 557].

Отже, актуальність використання сучасних технологій у техніко-криміналістичному забезпеченні розслідування мародерства набуває особливого значення. Проведення якісного огляду місця події за допомогою безпілотних літальних апаратів (дронів) є корисним при розслідуванні мародерства.

Переваги полягають у: 1) швидкості та ефективності, адже БПЛА під час огляду місця події можуть за невеликий проміжок часу виявити та зафіксувати об'єкти на великих територіях в складних умовах; 2) доступі до важкодоступних місць, через те, що дрони можуть легко долати перешкоди та використовуватися у розслідуванні в таких умовах; 3) зменшенні ризику для слідчо-оперативної групи, оскільки правоохоронці можуть виконувати завдання без прямого контакту з потенційно небезпечними об'єктами або областями; 4) використанні БПЛА у реальному часі з передаванням інформації на сервер.

Література:

1. Тичина Д. М., Антошук А. О., Перцев Р. В. Криміналістичне забезпечення використання безпілотного літального апарату (дрону) у досудовому розслідуванні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. Право*. 2023. № 2 (78). С. 291-297. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.2.46>.

2. Повітряний кодекс України : Закон України від 19.05.2011 № 3393-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3393-17#Text> (дата звернення 17.02.2024).

3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 17.02.2024).

4. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора* : веб-сайт. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення 17.02.2024).

5. Правоохоронці розпочали вже 80 500 проваджень за фактами майнових злочинів. *Портал МВС* : веб-сайт. URL: <https://mvs.gov.ua/uk/news/pravooxoronci-rozpocali-vze-80-500-provadzen-za-faktami-mainovix-zlociniv-igor-klimenko> (дата звернення 17.02.2024).

6. Kopotun I., Murzo Ye. Criteria for distinguishing looting from other crimes: A comparative analysis. *Law Journal of the National Academy of Internal Affairs*. 2023. Vol. 13, № 2. P. 41-49. DOI <https://doi.org/10.56215/naia-chasopis/2.2023.41>.

7. Мукоїда Р., Аносенков А. Використання безпілотних літальних апаратів під час виконання завдань підрозділами МВС. *Стан та перспективи розвитку адміністративного права України: матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет конференції, 20 жовт. 2023 р. Одеса* : ОДУВС, 2023. С. 211-214.

8. Баранчук В. В. Перспективні напрями застосування БПЛА при розслідуванні кримінальних правопорушень. *Scientific Collection «InterConf»*. 2023. № 180. С. 227–230. URL: <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/4819>.

9. Шевченко Т. В. Аналіз використання безпілотних літальних апаратів у службово-бойовій діяльності Національної поліції України. *Юридичний бюлетень*. 2023. Вип. 29. С. 459-465. DOI: <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.29.56>.

10. Мурзо Є. О. Проведення огляду місця події під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із мародерством. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 11. С. 555-558. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-11/136>.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-38>

ДОСВІД ТУРЕЧЧИНИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ РОЗУМНИХ СТРОКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Околотенко Д. С.

*здобувач наукового ступеню
доктора філософії кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

Україна хоча і не єдина країна, яка як на законодавчому рівні, так і практично стикається із проблемою незавершення проваджень у розумні строки, однак, як ілюструє аналіз статистичних даних Європейського

суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), наша держава тримає лідерство, що стосується порушення статті 6 Конвенції про захист прав та основоположних свобод в результаті надмірної тривалості проваджень. Зокрема у 2022 році зафіксовано серед іншого 45 порушень тривалості проваджень у справах проти України, у 2023 – 38. Порівнюючи такий стан речей з іншими країнами європейського співтовариства в той же період (2023) або взагалі не було зафіксовано аналізованих порушень (Данія, Естонія, Німеччина, Фінляндія, Франція, Чехія), або вони дійсно мали місце, проте в разі менше (Словаччина – 10, Польща – 9, Італія, Угорщина – 8; Румунія -2, Мальта – 1) [1].

Заслугує на увагу динаміка таких порушень Туреччиною. Із 2889 рішень, винесених проти Туреччини між 1959 і 2016 роками, 586 констатували порушення прав людини в результаті затримки у здійсненні правосуддя. Для порівняння за той же період у статистичних звітах ЄСПЛ із 1106 зафіксованих порушень Конвенції Україною 316 – через порушення розумної тривалості провадження [2]. З огляду на це Туреччина вжила певних заходів, направлених на вирішення цієї проблеми. І, вочевидь ці заходи мали своїм результатом суттєве зменшення порушень Туреччиною статті 6 Конвенції в контексті забезпечення своєчасного здійснення кримінального провадження. Зокрема у 2022-2023 роках відповідно до річних звітів ЄСПЛ взагалі не було зафіксовано аналізованих порушень Туреччиною, натомість у 2021 та 2020 роках мало місце по 1 порушенню відповідно, 2019 – 4, 2018 – 9.

Отже, аналіз статистичних розрахунків ЄСПЛ за останні роки показує тенденцію до зростання кількості порушень Україною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, про що йдеться у відповідних рішеннях Суду. Натомість, протилежна ситуація спостерігається у згаданих вище країні. Тому не можемо обійти поза увагою законодавчий підхід Туреччини до створення таких засобів правового захисту, які здатні запобігти порушенням права на судовий розгляд упродовж розумного строку.

Власне, законодавець Туреччини аналогічно до кримінального процесуального законодавства Грузії, Естонії, Молдови, Норвегії не встановлює строку ані розслідування, ані судового провадження, визначаючи лише у частині 4 статті 141 Конституції, що обов'язком судової влади є завершувати справи з найменшими витратами та якомога швидше [3].

Невід'ємною частиною кримінального провадження є розслідування, яке відповідно до статті 2 КПК Туреччини є етапом, що починається з підозри у вчиненні злочину та здійснюється прокурором до подання позову з обвинувальним актом [4]. Відтак кримінально-процесуальний закон не встановлює жодних обмежень щодо тривалості слідства, однак, у разі, якщо до особи застосовано тримання під вартою, то за основу у

визначенні строку розслідування береться термін дії запобіжного заходу. Так, у положеннях статті 102 КПК Туреччини встановлено максимальний термін тримання під вартою в залежності від суспільної небезпеки вчиненого діяння, який у разі обґрунтованої необхідності може бути продовжений. Таким чином, якщо відносно підозрюваного обрано згаданий запобіжний захід, то розслідування та судове провадження лімітується строками його перебування.

Як зауважує Конституційний суд Туреччини, завершується строк кримінального провадження винесенням остаточного рішення щодо кримінального обвинувачення, а у справах, що тривають, – резолюцією Конституційного суду за наслідками розгляду скарги на порушення розумних строків [5].

Ключовою в контексті дотримання своєчасного здійснення кримінального провадження є остання форма закінчення аналізованого строку, зокрема мова йде про зазначене вище рішення Конституційного суду. Так, з 23 вересня 2012 року розпочато конституційний судовий контроль щодо порушень основних прав і свобод, гарантованих Конституцією в рамках Європейської конвенції з прав людини, державною владою. Одним з найпоширеніших – є порушення права особи на справедливий суд, особливо у кримінальних справах, коли держава не виконує свій обов'язок щодо розгляду провадження протягом розумного строку, який в деяких випадках триває протягом періоду до 10 років. Відповідно до частини 1 статті 141 КПК Туреччини під час досудового розслідування або судового провадження, особа, яка була затримана відповідно до закону і не постанала перед судом у розумний термін і вирок не був винесений у цей термін, має право вимагати від держави відшкодування матеріальних та моральних збитків, які можуть виникнути внаслідок тривалих судових процедур. Для отримання права на цю компенсацію необхідно подати індивідуальну заяву безпосередньо до Конституційного суду. Таким чином, у такий спосіб заявнику, який постраждав від тривалих кримінальних процесів, надається ефективний засіб правового захисту та відповідна компенсація.

Відтак у пункті 44 рішення від 1 вересня 2014 за заявою 2012/625 Конституційний Суд Турецької республіки констатував порушення гарантованого статтею 36 Конституції права заявника щодо судового розгляду обвинувачення відносно нього у розумний строк, який тривав загалом 7 років, 3 місяці та 27 днів. Аналогічне рішення мало місце за від 12 січня 2015 року за заявою Байрама Келеша № 2013/6163, де Суд, зважаючи на такі критерії, як складність вирішення правового питання, складність суттєвих подій, перешкоди, що виникали при збиранні доказів, та кількість сторін, дійшов до висновку про необґрунтовану затримку судового процесу, який тривав близько 5 років [6]. Вочевидь, з

огляду на статистичні звіти ЄСПЛ така можливість звернення до Конституційного суду дисциплінує органи розслідування, прокурора та суд щодо дотримання процесуальної дисципліни у кримінальному провадженні.

У зазначених вище рішеннях і не тільки Конституційний суд Туреччини неодноразово цитує рішення ЄСПЛ про те, що Договірні держави зобов'язані організувати свої правові системи таким чином, щоб дозволити судам виконувати вимоги статті 6 Конвенції про захист прав та основоположних свобод, включаючи вимогу здійснення судового розгляду протягом «розумного строку» (п. 29 рішення у справі Ціммерман та Штайне проти Швейцарії від 13 липня 1983 року). Затримки, спричинені структурними проблемами та організаційними недоліками, які слід особливо оцінювати з точки зору конкретної заяви, розглядалися ЄСПЛ кілька разів. У цьому контексті, якщо існує структурна проблема та перевищено розумний строк внаслідок збільшення та накопичення спорів, які очікують вирішення в судовій системі протягом тривалого періоду часу, робиться висновок, що стаття 6 Конвенції порушена (Бухгольц проти Німеччини, заява № 7759/77; Гвінчо проти Португалії, № 8990/80; Unión Alimentaria Sanders SA проти Іспанії, № 11681/85; Zimmermann-Steiner проти Швейцарії, заява № 8737/79).

З огляду на викладене, можна зробити висновок, що Конституційний суд Туреччини, будучи солідарним з позицією ЄСПЛ, не визнає надмірне завантаження органів розслідування та судів поважною причиною для нездійснення кримінального провадження в розумний строк. У цьому контексті до засобів, націлених на забезпечення своєчасності здійснення кримінального провадження варто віднести затверджене Міністерством юстиції Туреччини Положення «Про визначення та впровадження цільових періодів розслідування, кримінального переслідування або судового розгляду» від 23 червня 2017 року № 30105, яким було запроваджено регулювання процедур і принципів щодо визначення та впровадження цільових періодів для завершення розслідувань, судового переслідування чи судових розглядів. Такі планові (цільові) періоди визначаються в залежності від типів розслідування або судових процесів з урахуванням таких критеріїв як: кількість суддів і прокурорів, які фактично перебувають на службі; кількість незавершених справ для кожного суду, судді чи прокурора; процесуальні правила розслідування або судового розгляду та ін.

Нині пріоритетним напрямом реформування національного судочинства залишається забезпечення реалізації конвенційного стандарту щодо своєчасного здійснення кримінального провадження. Тому акумуляція зарубіжних практик у цій царині тільки сприятиме

пошуку законодавчих та організаційних шляхів належного захисту права особи на справедливий судовий розгляд у розумні строки.

Література:

1. Статистичні звіти Європейського суду з прав людини. Статистика за 2023 рік за статтею та за країнами. *HUDOC. European Court of Human Rights* URL: <https://www.echr.coe.int/statistical-reports>
2. Річні звіти Європейського суду з прав людини. *HUDOC. European Court of Human Rights*. URL: <https://www.echr.coe.int/annual-reports>
3. Конституція Турецької Республіки від 18 жовтня 1982 року № 2709. URL: <https://www.mevzuat.gov.tr>
4. Кримінальний-процесуальний кодекс Турецької Республіки: Закон № 5271 від 4.12.2004 р. URL: <https://www5.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5271.html>
5. Рішення Конституційного суду Турецької республіки від 1 вересня 2014 року за заявою № 2012/625. *Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi*. <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/625>
6. Рішення Конституційного суду Турецької республіки від 12 січня 2015 року за заявою Байрама Келеша № 2013/6163. *Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi*. URL: <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/6163>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-39>

ПРОБЛЕМИ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Семенюк І. Ю.

*здобувач ступеня вищої освіти магістра
факультету «Правоохоронна діяльність»*

Навчально-наукового інституту заочного та дистанційного навчання

Науковий керівник: Степанова Г. М.

кандидат юридичних наук, підполковник поліції

Національної академії внутрішніх справ

м. Київ, Україна

Умови воєнного стану суттєво впливають на різні сфери людського життя і на правоохоронну діяльність як в цілому, так і на окремі її аспекти. Повномасштабне вторгнення рф позначилось і на ході кримінального провадження, ускладнюючи процес збирання певної

доказової бази. У цьому контексті представлена низка проблем, які вимагають особливої уваги та підтримки.

Доказування в кримінальному провадженні, відповідно до ч. 2 ст. 91 КПК України [4], полягає у збиранні, належній фіксації, перевірці та оцінці доказів із метою встановлення обставин, що мають значення для конкретного кримінального провадження.

Розглянемо ключові аспекти цієї проблематики:

1) відсутність стабільності та безпеки;

Військовий стан супроводжується нестабільністю та загрозою, що ставить під питання можливості нормального функціонування правоохоронних органів. Спеціалізовані служби можуть бути перевантажені, а самі докази – під загрозою знищення чи втрати.

Через замінування та часті обстріли деокупованої частини України правоохоронцям вкрай важко фіксувати воєнні злочини та безпечно для себе і оточуючих виконувати свої посадові обов'язки.

2) ускладнена робота правоохоронців;

Умови воєнного стану можуть призвести до обмеження можливостей правоохоронних органів у роботі. Обмеження доступу до певних територій, перешкоди у виконанні слідчих дій – це чинники, яких важко уникнути в умовах конфлікту.

Відповідно до інтерв'ю Прем'єр-міністра України Дениса Шмигала на форумі, присвяченому розмінуванню території України (Demine Ukraine Forum): «Потенційно замінованими внаслідок російського вторгнення в Україну станом на сьогодні залишаються 174 тис. км²» [5].

3) проблеми з отриманням достовірної інформації;

В умовах війни зростає ризик отримання недостовірної інформації. Підробка, маніпуляції та дезінформація можуть стати серйозними завданнями для оперативних працівників та слідчих.

Створення та підроблення документів, фото, відео, фейкових подій чи статей агресором, може служити негативним чинником і нести вплив як і на розслідування, так і на прийняття об'єктивного рішення.

4) загроза для свідків та експертів;

Умови воєнного стану можуть створити серйозні загрози для свідків та експертів. Вони можуть боятися виступати або навіть перебувати в зоні конфлікту, що робить складним їх залучення до судового процесу.

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України, при проведенні обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи, якщо залучення понятих є об'єктивно неможливим або пов'язано з потенційною небезпекою для їхнього життя чи здоров'я, відповідні слідчі (розшукові) дії проводяться без залучення понятих. У такому разі хід і результати проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи в обов'язковому порядку фіксуються доступними технічними засобами шляхом здійснення безперервного

відеозапису [4]. Це створює додаткове навантаження на працівників правоохоронних органів і достовірності доказів.

У цілях забезпечення захисту законних прав та інтересів сторін у кримінальному провадженні є встановлені статтею 266 КПК [4] вимоги, що технічні засоби, застосовані під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також первинні носії отриманої інформації повинні зберігатися до набрання законної сили вироком суду. Відтак у разі виникнення обґрунтованих сумнівів щодо здійснення технічного втручання і редагування аудіозаписів, носії інформації та технічні засоби, за допомогою яких отримано інформацію, можуть бути предметом дослідження відповідних спеціалістів або експертів у порядку, передбаченому Кодексом [7].

КПК не передбачає обов'язкового ухвалення постанови про залучення до участі в огляді спеціаліста. Залучення співробітників оперативних підрозділів для проведення процесуальних дій є формою взаємодії слідчих органів та органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, має організаційний характер і не потребує прийняття процесуального документа у виді письмового доручення [6].

5) проблеми з конфіденційністю джерела та інформації.

У воєнний час джерела інформації можуть вимагати особливого захисту та конфіденційності.

Можуть виникнути серйозні загрози для осіб, які надають важливу інформацію. Оперативні та слідчі повинні застосувати всі сили для безпеки осіб, які надають інформацію. Це може включати використання шифрування, анонімізацію джерел, а також забезпечення фізичного захисту.

Отож, умови воєнного стану впливають на всі аспекти кримінального провадження, від збору доказів до подання справи до суду. Вирішення цих проблем вимагає комплексного підходу та спеціалізованих заходів, спрямованих на забезпечення ефективності правосуддя в умовах війни.

Література:

1. Про Національну поліцію: Закон України від 02 липня 2015 р. // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 40-41, ст. 379.
2. Положення про Національну поліцію: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 р. № 877.
3. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16 березня 2000 р. // Відомості Верховної Ради. – 2000. – № 23. – С. 176.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс України; Закон, Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI, ст. 91, ст. 615.
5. Андрій Стець. Шмигаль розповів, скільки територій в Україні залишаються потенційно замінованими. ZAXID.NET 2023. 27 вересня.

8. Мирошніченко Т.М. Окремі аспекти правового регулювання оцінки доказів у кримінальному провадженні України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. 2014. Том 2. С. 181–185. <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/27963/1/%D0%9E%D0%9D.pdf>.

143

парадигми кримінального процесу та введення нового, якісного підходу, який надав можливість зниження конфлікту між державою та суспільством, окремими громадянами. На зміну каральної ідеології кримінального судочинства зайшла ідея розвитку встановленого правосуддя та методів реалізації покарання за вчинене кримінальне правопорушення на підставі примирення сторін, застосування консенсусу. Особовий порядок судового провадження є новим процесуальним інститутом. За встановлений десятирічний термін практика його правової, процедурної, процесуальної діяльності щодо забезпечення захисту прав, свобод та інтересів учасників кримінального провадження відобразила нову ідеологію між стороною обвинувачення та захисту. Однак, окремі положення механізму реалізації прав, свобод та інтересів учасників процесу залишають до кінця не зрозумілими, викликають теоретичні та практичні розбіжності тому залишаються у полі наукових поглядів.

Наукові розробки в галузі теорії та практики особового порядку судового розгляду кримінального провадження мають певну спрямованість у чинному кримінальному процесуальному законодавстві, які пов'язується з цивільним правом та процесом.

Окремі питання особового порядку були висвітлені в наукових працях Д. С. Слінько, Л. Уайнреб, В. Шишкін, Tulkens F., Van de Kerchove M. тощо [1, с. 379; 2; 3, с. 21; 4, с. 447].

Дослідження суспільних відносин, що виникають між сторонами, учасниками процесу на підставі аналізу практики та процесуального правового регулювання можна застосувати на підставі норм міжнародного права та встановити поняття кримінального позову у кримінальному процесі. Визначення консенсусу у кримінальному процесі, застосування конвенціональної форми повинно визначатися на підставі ознак диспозиції норм кримінального процесу та норм міжнародного права. Дані норми особового порядку кримінального процесу потребують нової процедури судового розгляду. Для того щоб особовий порядок був більш ефективним правовим механізмом з теоретичної та практичної точки зору необхідно розширити або встановити нові форми судового розгляду та їх процедури.

Процесуальна форма кримінального провадження будується на підставі англосаксонського або класичного романо-німецького виду, сім'ї. Кримінальний процес України, за результатами його формування прийшов до нового виду, форми, яка включає у себе класичну форму процесу на стадії досудового розслідування та англосаксонську форму, яка діє на стадії судового розгляду. При цьому засади кримінального процесу, функції сторін, учасників однакові для даної правової сім'ї, виду, форми. Теоретичні положення досудового розслідування та судового розгляду були побудовані таким чином, щоб забезпечити

повне, швидке, неупереджене встановлення істини. Даний шлях надав положення для розвитку конвенціональної форми. Сутність полягала у забезпеченні гарантій прав, свобод та інтересів людини, економічності процесу, наближення терміну від вчинення кримінального правопорушення до проголошення вироку.

Необхідно зазначити, що встановлення консенсусу в процесі мало багато дискусійних аспектів.

Одні вчені вказували, що зміна форми, процедури процесу приведе до неправосудних вироків. Аргументи були визначені на підставі того, що судовий розгляд не може бути спрощеним, оскільки за результатами економії колегіальний суд, суддя не зможе встановити істину.

Прихильники нової форми та спрощеної процедури вказували, що вона повинна мати наступні елементи, а саме стислий термін судового розгляду кримінального провадження; відсутність окремих стадій судового розгляду; спрощена процесуальна процедура. Тільки після прийняття чинного кримінального процесуального кодексу кримінальний процес України визначив форму угоди, її сторони, учасників. Було запропоновано встановити процесуальний позов, який розглядає суддя у складі публічного обвинувача, обвинуваченого та потерпілого.

Вчені визначили диспозитивність конвенціонального кримінального процесу, яке включає до себе свободу процесуального статусу сторін, їх процесуальне положення під час судового розгляду; застосування адвоката, представників, які мають можливість забезпечення гарантій процесу; відкритість, гласність проведення судового розгляду; доступність до правосуддя; прийняття судового рішення на підставі доказів, які надані сторонами процесу.

На підставі ст. 468 УПК України була визначена юридична конструкція угоди, яка надала можливість прискорення реалізації кримінальної відповідальності, знизити навантаження на суддю. Було встановлено, що під час досудового та судового провадження сторони мають право укласти угоду між потерпілим та обвинуваченим; між публічним обвинувачем, прокурором та обвинуваченим у разі визнання вини. На підставі норм матеріального права поняття вини виходить за межі норм кримінального права, оскільки має елементи моралі, покаяння, завдання примирення з потерпілим, суспільством, мотив перевиховання тощо. Визнання вини під час досудового розслідування та судового розгляду обвинуваченим встановлює факт вчинення кримінального правопорушення має не тільки матеріально правове значення, а також процесуальне положення.

Конвенціональна форма судового розгляду особового порядку має основу встановлення не всіх прав сторін, учасників процесу, але вказує на необхідність виконання обов'язків. З другої сторони розширення

диспозитивних прав встановлено тільки для даної категорії учасників. Можна визначити групу теоретичних та практичних проблем механізму реалізації процесуальних прав під час особливого порядку судового розгляду. Перша група передбачає участь публічного обвинувача. З одної точки зору він не підтримує кримінальний позов потерпілого, з іншої він присутній для забезпечення законності судового розгляду. Друга група встановлена на підставі теорії доказів. Одна сторона вказує на достатність доказів, які підтверджуються визнанням вини підозрюваного, обвинуваченого. Інша модель встановлена таким чином, що публічний обвинувач не має право зміни обвинувачення. Остання група має ознаки обмеження судового розгляду положенням визнання вини та заяви потерпілого про примирення і вирішення цивільного позову.

Висновок. Конвенціональна форма кримінального провадження побудована на підставі особливого порядку кримінального судочинства та має за основу договірні положення, угоду на стадіях процесу, які представляють собою вирішення кримінального позову та поновлення правосуддя.

Література:

1. Слінько Д.С. Вирішення конфліктів в кримінальному судочинстві за допомогою примірювальних процедур. Від громадянського суспільства – до правової держави: XII міжнародна наукова конференція молодих вчених та студентів (м. Харків, 22 квітня 2016 р.). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. С. 379–381.
2. Шишкін В. Організація судоустрою у світі вимог ст. 6 Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини. / Шишкін В. // Право України. –К.: МЮ України. № 9. 2000. – С. 21.
3. Л. Уайнреб Отказ в правосудии. Уголовный процесс в США. / Ллойд Л. -М.: Юрид. лит. 1985. – 348 с.
4. Tulkens F., Van de Kerchove M. La justice penale: justice imposee, justice participative, justice consensuelle ou justice negociée? // Revue de droit penal et de criminologie. 1996. № 5. P. 447-449.

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИЗНАННЯ ДОКАЗІВ
НЕДОПУСТИМИМИ ЧЕРЕЗ ПОРУШЕННЯ
ПРАВИЛ ПІДСЛІДНОСТІ**

Смоляк І. А.

аспірант

Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

Актуальність наукового дослідження зумовлюється наявністю правових ситуацій, які виникають в процесі застосування правил підслідності органами досудового розслідування, зокрема визначення та зміни підслідності, а також правового наслідку у формі визнанням доказів недопустимими, що були отримані шляхом реалізації органами досудового розслідування чи прокуратурою своїх повноважень, не передбачених Кримінального процесуального кодексу України.

Регулятивні норми інституту підслідності, які визначені у ст. 216 КПК України [1] після початку досудового розслідування запускають механізм, який встановлює правила поведінки суб'єктів, на яких покладається обов'язок здійснити досудове розслідування належним чином, відповідно до вимог чинного законодавства, зокрема ст. 214 КПК України. Вказане прямо корелюється із загальними засадами кримінального провадження, відображених у статтях 7 та 9 КПК України, а також статті 19 Конституції України [2]. Визначення органу, який буде здійснювати досудове розслідування фактично здійснюється після прийняття прийняття/реєстрації заяви (повідомлення) про вчинення кримінального правопорушення самим органом, який прийняв заяву, адже чинний КПК України не містить порядку визначення підслідності на початку досудового розслідування.

Починаючи з моменту реєстрації заяви/повідомлення про вчинення кримінального правопорушення до ЄРДР, в слідчого з'являється повний обсяг повноважень на здійснення досудового розслідування, це підтверджується також у ч. 2 ст. 218 КПК України.

Відповідно до вимог КПК України, з моменту внесення відомостей про вчинення кримінального правопорушення до ЄРДР перед слідчим виникає необхідність проведення швидкого, повного та неупередженого розслідування, зокрема проведення першочергових слідчих (розшукових) дій у тому числі негласних слідчих (розшукових) дій,

зокрема: огляд місця події, освідування, допит свідків, допит підозрюваного, обшук, а також негласні слідчі дії такі як: аудіо-, відеоконтроль особи; аудіо-, відеоконтроль місця; зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж. При цьому, вказані слідчі дії повинні бути проведені невідкладно, або виходячи із актуальності та необхідності, враховуючи ризик неможливості їх проведення через певний проміжок часу, а певні слідчі дії, у тому числі негласні слідчі (розшукові), які потребують надання дозволу слідчого судді, взагалі можуть бути проведенні лише один раз.

Варто вказати, що докази, які були отримані в результаті проведення першочергових слідчих дій досить часто є визначальними для всього кримінального провадження, тому дотримання органами досудового розслідування вимог чинного законодавства у процесі реалізації своїх повноважень прямо впливає на допустимість доказів отриманих від здійснення відповідних першочергових слідчих дій.

Питання визначення підслідності регулюють ст. ст. 216, 218 КПК України, при цьому поряд із видами підслідності існує загальна норма, яка регулює початок досудового розслідування тобто ст. 214 КПК України. Виходячи із цієї норми, на етапі внесення відомостей про вчинене кримінальне правопорушення до ЄРДР, норми, які регулюють види підслідності не діють, тому що є прямий обов'язок реєстрації будь-якої зави про вчинення кримінального правопорушення. При цьому, визначення підслідності належить до повноважень прокурора, ч. 2 ст. 218 КПК України. Такі повноваження прокурора потрібно застосовувати лише до визначення територіальної підслідності, адже стаття 218 КПК України має відповідну назву – «місце проведення досудового розслідування» та регламентує саме територіальну підслідність органу, що здійснює досудове розслідування залежно від місця вчинення кримінального правопорушення. Також, ч. 2 ст. 218 КПК України містить положення про визначення прокурором підслідності на підставі письмового повідомлення слідчого, проте в ній йдеться як про визначення підслідності так і про її зміну, тоді, коли прокурор дійде висновку про порушення правил підслідності. Однак виходячи із зазначеного може виникнути ситуація, що слідчим або не буде надано повідомлення прокурору про визначення підслідності, або це повідомлення буде надано після проведення всього обсягу досудового розслідування. З іншої сторони, повноваження прокурора на зміну підслідності описано лише в ч. 5 ст. 36 КПК України, і дана стаття вказує на прокурора не як процесуального керівника, в адміністративному порядку, тобто посади Генерального прокурора, керівника обласної прокуратури, їх перших заступників та заступників, це також підтверджується в Законі України «Про прокуратуру» [3]. Крім цього, єдиною підставою для зміни органу, що здійснює досудове

розслідування є визнана прокурором у своїй постанові неефективність проведення досудового розслідування. У свою чергу, у чинному КПК України відсутнє визначення та чіткі критерії ефективності досудового розслідування. Виходячи із зазначеного, єдиною передумовою зміни підслідності є визнана постановою прокурора неефективність досудового розслідування.

Критерії ефективності досудового розслідування, та належної правової процедури, як передумови визнання чи не визнання отриманих доказів недопустимими було зазначено у Постанові від 24 травня 2021 року (справа № 640/5023/19) Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду [4]. «Наслідком недотримання належної правової процедури як складового елементу принципу верховенства права є визнання доказів, одержаних в ході досудового розслідування недопустимими на підставі ст. 86, п. 2 ч. 3 ст. 87 КПК як таких, що зібрані (отримані) неуповноваженими особами (органом) у конкретному кримінальному провадженні, з порушенням установленого законом порядку». Зазначене положення також підтверджується науковцями, так Басай Н. М., визначає, що порушення правил підслідності значною мірою ставить під сумнів допустимість одержаної доказової інформації [5, с. 500]. Омаров А. А. вказує, що саме недопущення помилок при визначенні підслідності значною мірою гарантує визнання доказів допустимими, перспективу судового розгляду, а відтак, виконання завдань кримінального провадження щодо притягнення до відповідальності кожного, хто вчинив правопорушення (ст. 2 КПК) [6, с. 132].

Виходячи із позиції Об'єднаної палати Верховного суду, можна дійти висновку, що прокурору для визнання неефективності досудового розслідування потрібна його оцінка, тобто виявлення вчинення чи не вчинення певних процесуальних дій, отримання чи не отримання певної кількості доказів. При цьому, якщо розглядати часовий аспект досудового розслідування, то у слідчого (дознавача) є безумовний обов'язок забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування, що відповідає завданням кримінального провадження, зазначених у ст. 2 КПК України. Тому в ситуації коли прокурор розглядає питання ефективності здійснення досудового розслідування, він розглядає також компетентність органу який здійснює досудове розслідування. Отже в результаті визнання прокурором неефективного проведення досудового розслідування, відповідно, відбувається визнання органу, який проводив розслідування – некомпетентним, що відповідно до п. 2 ч. 3 ст. 87 КПК України є юридичною підставою для визнання усіх отриманих доказів недопустимими в процесі судового розгляду.

Підсумовуючи вище викладені позиції стосовно визначення компетенції органів що здійснюють досудове розслідування можна зробити висновки, що положення п. 2 ч. 3 ст. 87 КПК України разом із не регламентованістю підслідності в КПК України в сукупності на практиці стають причиною визнання отриманих доказів недопустимими, при тому, що дані докази можуть відповідати всім іншим критеріям КПК України. При цьому, порушення, які стали причиною визнання доказів недопустимими можуть бути законними та відповідати завданням кримінального провадження. На противагу порушень законодавства в частині компетенції органів, що проводять досудове слідство стоять завдання кримінального провадження, вказані у ст. 2 КПК України, а саме є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду.

Література:

1. Кримінальний Процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. No 4651-VI / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2013. No 9-10, No 11-12, No 13. ст. 88.
2. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. No 254к/96-ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. No 30. Ст. 141.
3. Про прокуратуру : Закон України від 14 жовтня 2014 р. No 1697-VII / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2015. No 2-3, ст. 12.
4. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 24 травня 2021 р. Справа № 640/5023/19 . URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97286253> (дата звернення: 20.05.2022).
5. Басай Н. М. Отримання доказу неналежним суб'єктом як підстава визнання його недопустимим : Актуальні проблеми держави і права. Одеса. 2012. – Вип. 64. – С. 497–503.
6. Омаров А.А. Інститут підслідності в кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2017. 214 с.

**ОГЛЯД НАУКОВОЇ РОЗРОБЛЕНОСТІ ПИТАНЬ
ЩОДО РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ КРИМІНАЛЬНИХ
ПРАВОПОРУШЕНЬ, ВЧИНЕНИХ СУДДЯМИ
(ЗАХИЩЕНИХ У ПЕРІОД 2000–2023 РР).**

Ціпотан Ю. П.

*аспірант кафедри криміналістичного забезпечення
та судових експертиз
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

Корупція є однією із найбільших загроз розвитку та стабільності держави за часів незалежності. Це негативне явище продовжує залишатися актуальним навіть під час широкомасштабного вторгнення росії в Україну.

Розповсюдження корупції має досить негативний вплив на формування та функціонування органів державної влади, підриває довіру громадян до них, руйнує принцип верховенства права і розштовпує основи моралі та почуття справедливості в суспільстві. Крім того, це підриває авторитет України на міжнародній арені, створюючи тим самим безпосередню загрозу національній безпеці.

За даними опитування КМІС на замовлення Програми сприяння громадській активності «Долучайся!» у співпраці з Проектом USAID «Підтримка організацій-лідерів у протидії корупції в Україні «Взаємодія» (SACCI) взимку 2023 р. 89% громадян вважають корупцію найсерйознішою проблемою для України після повномасштабної війни.

В останні роки в Україні було проведено низку наукових пошуків щодо проблем розслідування, оперативно-розшукового забезпечення та кримінального процесуального доказування у кримінальному провадженні про корупційні кримінальні правопорушення, в тому числі зловживанням службовим становищем, неправомірну вигоду, незаконне збагачення тощо. При цьому науковці звертали увагу на окремі різновиди діянь, пов'язаних із розслідуванням кримінальних корупційних правопорушень.

Питанням криміналістичного забезпечення розслідування зловживання владою або службовим становищем суддею, а також розслідування постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови; розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди

свої праці присвятили Л. І. Аркуша, О. Ф. Бантишев, І. С. Башмаков, Д. А. Бондаренко, В. І. Василичук, Б. В. Волженкін, А. Ф. Волобуєв, М. В. Джига, В. А. Журавель, Є. П. Іщенко, М. І. Камлик, Н. В. Кимлик, Я. Ю. Кондратьєв, В. О. Коновалова, В. П. Корж, Я. С. Мишков, Д. Й. Никифорчук, С. І. Николаюк, В. Л. Ортинський, М. А. Погорецький, О. Я. Светлов, Н. П. Сиза, М. В. Шепітько, Р. М. Шехавцов, М. Є. Шумило, С. С. Чернявський та інші.

Найбільш плідні результати наукової роботи криміналістів були отримані на початку ХХІ століття.

Останніми роками вченими-криміналістами проведено низку наукових досліджень щодо розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, розслідування кримінальних проваджень за фактами прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою: А. Б. Балонь, О. О. Пунда, О. М. Таркан, С. В. Олійник, О. В. Пчеліна, А. В. Шевчишена та інші.

Важливу роль у формуванні основ методики розслідування зловживання владою або службовим становищем суддею в ході здійснення правосуддя, розслідування злочинів, пов'язаних з одержанням неправомірної вигоди суддями під час виконання службових обов'язків відіграють наукові розробки В. О. Мартиненка та М. В. Борусовського.

У дисертації В. О. Мартиненка «Запобігання зловживанню владою або службовим становищем, що вчиняється державними службовцями» (2019) розроблено кримінологічний портрет сучасної особи злочинця – державного службовця, який зловживає владою або службовим становищем [2].

У дисертації О. В. Пчеліної «Теоретичні основи формування та реалізації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності» (2017) авторкою сформульовано поняття злочинів у сфері службової діяльності у криміналістиці, а також розроблено критерії для здійснення криміналістичної класифікації злочинів у сфері службової діяльності [6].

Д. А. Бондаренко в своїй дисертаційній праці «Розслідування зловживань владою або службовим становищем та перевищень влади або службових повноважень (криміналістична характеристика та початковий етап розслідування)» (2009) виділив криміналістично однорідну групу злочинів, що складається із двох основних видів: 1) зловживання службовою особою чи представником влади владою або службовим становищем; 2) перевищення службовою особою або представником влади наданих їм у силу займаної посади владних чи службових повноважень [2].

Доцільно також відзначити дисертації у цьому руслі В. М. Трепака «Розкриття та розслідування хабарництва, вчинюваного суддями, та

подолання протидії засобами оперативно-розшукової діяльності» (2011) [7] та А. І. Шила «Методика розслідування хабарництва в контексті нового антикорупційного законодавства України» (2013) [8].

А. Б. Балонь у дисертації «Методика розслідування злочинів, вчинених з використанням службовою особою своїх повноважень» (2015) висловлює думку з приводу обстановки вчинення злочинів з використанням службовою особою своїх повноважень [1].

Не менш значущою для нашого дослідження видається дисертація за паспортом двох наукових спеціальностей 12.00.08 та 12.00.09 М. В. Шепітька «Теоретико-методологічні засади формування системи протидії злочинам у сфері правосуддя» (2018). У роботі здійснено комплексне дослідження теоретико-методологічних засад формування системи протидії злочинам у сфері правосуддя, а також проаналізовано наукові засади формування системи протидії злочинам у сфері правосуддя, кримінальну політику, кримінально-правові та криміналістичні засоби протидії у цій сфері [9].

Праця М. В. Бורусовського (2021) «Основи методики розслідування зловживання владою або службовим становищем суддею під час здійснення правосуддя» присвячена дослідженню криміналістичної характеристики та організації розслідування зловживання владою або службовим становищем суддею під час здійснення правосуддя; також окреслено типові слідчі ситуації та визначенні тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій та використання спеціальних знань під час розслідування.

Таким чином, незважаючи на численність наукових праць з питань правової юридичної відповідальності суддів, кримінальної відповідальності за службові злочини, зокрема зловживання владою або службовим становищем, постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови, а також щодо криміналістичних аспектів розслідування злочинів у сфері службової діяльності в Україні на рівні дисертацій, досліджень, присвячених формуванню основ розслідування зловживання владою або службовим становищем суддею під час здійснення правосуддя, проводилося фрагментарно та потребують подальшого розвитку.

Література:

1. Балонь А. Б. Методика розслідування злочинів, вчинених з використанням службовою особою своїх повноважень : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Київ : НАВСУ, 2015. 19 с.

2. Бондаренко Д.А. Розслідування зловживань владою або службовим становищем та перевищень влади або службових повноважень (криміналістична характеристика та початковий етап розслідування) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2009. 16 с.

3. Борусовського М. В. Основи методики розслідування зловживання владою або службовим становищем суддею під час здійснення правосуддя : дис. ... д-ра філософії : 081. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 234 с.

4. Мартиненко В. О. Запобігання зловживанню владою або службовим становищем, що вчиняється державними службовцями : дис.... д-ра філософії : 081. Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2019. 187 с.

5. Олійник С. В. Початковий етап та основні напрями розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою: дис. ... канд. юрид. наук ; спец. 12.00.09. Київ, 2016. 220 с.

6. Пчеліна О. В. Теоретичні засади формування та реалізації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 Харків, 2017. 40 с.

7. Трепак В. М. Розкриття та розслідування хабарництва, вчинюваного суддями, та подолання протидії засобами оперативно-розшукової діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ : Академія адвокатури України. 2011. 19с.

8. Шило А. І. Методика розслідування хабарництва в контексті нового антикорупційного законодавства України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Київ, 2013. 244 с.

9. Шепітько М. В. Теоретико-методологічні засади формування системи протидії злочинам у сфері правосуддя : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук. Харків, 2018. 44 с.

НАПРЯМ 10. СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-43>

ДЕРЖАВА ВІДПОВІДАЛЬНА ЗА ЗОБОВ'ЯЗАННЯМИ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

Вилегжаніна В. В.

*кандидат юридичних наук,
спеціаліст відділу опрацювання документів
управління забезпечення автоматизованого
документообігу суду секретаріату
Касаційного цивільного суду
м. Київ, Україна*

Верховний Суд України є конституційним органом держави, оскільки він створювався Верховною Радою України за публічними законами «Про судоустрій України» і «Про судоустрій та статус суддів», та має правовий статус, володіє правами та обов'язками публічно-правового характеру, реалізує публічні функції держави, покладені на нього Основним Законом та публічно-правовим актом тощо.

У Рішенні від 14 грудня 2011 року № 19-рп/2011 у справі № 1-29/2011 Конституційний Суд України відмітив, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави (частина 2 статті 3 Конституції України). Для здійснення такої діяльності органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові і службові особи наділені публічною владою, тобто мають реальну можливість на підставі повноважень, встановлених Конституцією і законами України, приймати рішення чи вчиняти певні дії (пункт 4 підпункт 4.1. Рішення від 14.12.2011) [8].

Відповідно до частини 2 статті 124 Конституції України делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються [1].

Згідно положень статей 155, 156 Закону України від 02.06.2016 № 1402-VIII «Про судоустрій та статус суддів», статей 2, 5 Закону України від 10.12.2015 р. № 889-VIII «Про державну службу» керівник апарату Верховного Суду України на виконання завдань та повноважень покладених на нього державою очолює, управляє, контролює, видає обов'язкові для виконання накази та розпорядження щодо питань

апарату Верховного Суду України, підписує фінансові документи (довідки) та відповідає перед керівником Верховного Суду України за функціонування державної служби як в апараті, так і в цілому в системі органу державної влади тощо.

Керівник апарату Верховного Суду України являвся державним службовцем та за вимогами частини 2 статті 6 Закон № 889-VIII обіймає посаду державної служби категорії «А», а також оцінюється Державною судовою адміністрацією України за виконання завдань та ключових показників результативності, ефективності та якості службової діяльності є суб'єктом декларування та уповноваженою службовою особою на виконання функцій держави [4].

Перелік службових осіб, які займають відповідальне та особливо відповідальне становище, визначений у примітці до ст. 51³ Закону України від 14.10.2014 № 1700-VII «Про запобігання корупції», відповідно до якої під службовими особами, які займають відповідальне та особливо відповідальне становище, в цій статті розуміються особи, посади яких належать до посад державної служби категорії «А», керівники та інші [5].

А оскільки Верховний Суд України є органом публічного права з конституційним статусом, який викликав резонанс у суспільстві та європейських інституціях, то у даної юридичної особи з дня її реєстрації безперервно вівся бухгалтерський облік. Законодавцем чітко прописано у Законі України від 16.07.1999 № 996-XIV «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», що бухгалтерський облік є обов'язковим видом обліку, який ведеться юридичною особою з дня реєстрації до її припинення бухгалтерською службою на чолі з головним бухгалтером. Фінансова, податкова, статистична та інші види звітності, що використовують грошовий вимірник, ґрунтуються на даних бухгалтерського обліку. Підставою для бухгалтерського обліку господарських операцій є первинні документи як у паперовій так і в електронній формі. Інформація, що міститься у прийнятих до обліку первинних документах, систематизується на рахунках бухгалтерського обліку в регістрах синтетичного та аналітичного обліку шляхом подвійного запису їх на взаємопов'язаних рахунках бухгалтерського обліку [3]. Бухгалтерська служба забезпечує зберігання, оформлення та передачу до архіву оброблених первинних документів та облікових регістрів, які є підставою для відображення у бухгалтерському обліку операцій та складення звітності тощо [6].

Статтею 49 Кодексу законів про працю України передбачено, що довідка про розмір заробітної плати видається працівникові за його заявою керівником або уповноваженою ним посадовою особою. На довідці зазначається вих. №, дата її видачі, достовірність документу засвідчується підписами керівника та головного бухгалтера, печаткою організації [2, с. 89–90].

З огляду на національне законодавство про: судоустрій і статус суддів, державну службу, запобігання корупції, бухгалтерський облік та фінансову звітність, трудове законодавство, статусу двох суб'єктів державно-службових відносин керівник апарату Верховного Суду України уповноважений від імені юридичної особи публічного права видавати працівнику апарату суду засвідчену довідку про нараховану заробітну плату.

Юридична особа вважається самостійним суб'єктом права, однією з основних ознак якої є самостійна майнова відповідальність. Тому за загальним правилом юридична особа несе відповідальність за своїми зобов'язаннями, що виникли внаслідок здійснення нею її діяльності, самостійно і незалежно від її засновників, учасників, керівників, посадових осіб, працівників тощо. Саме цей підхід утілений у частині 1 статті 96 ЦК України, в якій прямо вказується, що юридична особа самостійно відповідає за своїми зобов'язаннями [9, с. 627].

Вирішуючи питання щодо можливості покладення відповідальності за зобов'язаннями державних підприємств безпосередньо на державу, ЄСПЛ з'ясовує в першу чергу те, чи була юридична особа публічного права насправді настільки незалежною від держави, що держава може бути звільнена від відповідальності перед скаргниками. Прикладом наведеного є Рішення від 30 листопада 2004 року у справі «Михайленки та інші проти України», у пункті 45 Суд дійшов висновку, що підприємство-боржник функціонувало у високорегульованій галузі атомної енергії та здійснювало свою будівельну діяльність у Чорнобильській зоні відчуження, яка знаходиться під пильним контролем Уряду з огляду на міркування захисту навколишнього середовища та суспільного здоров'я. Цей контроль поширювався і на умови роботи у компанії, включаючи заробітну плату. Держава забороняла відчуження майна компанії з огляду на його можливе забруднення. Більше того, управління компанією було передане Міністерству енергетики у травні 1998 р. На думку Суду, ці елементи встановлюють публічну природу підприємства-боржника, незважаючи на його формальну класифікацію за національним законодавством. Відповідно, Суд доходить висновку, що є достатньо підстав для вирішення питання про те, що з огляду на спеціальні обставини цієї справи держава є відповідальною за заборгованість компанії «Атомспецбуд» перед заявниками, незважаючи на факт того, що компанія була окремою юридичною особою [7].

Подібна позиція була висловлена і в рішенні ЄСПЛ від 4 квітня 2006 року у справі «Лисянський проти України» та в інших європейських судових рішеннях.

Убачається, що підходи, сформульовані в практиці ЄСПЛ, є слушними і повинні обов'язково застосовуватися національними судами під час розгляду аналогічних питань.

Слід прийти до висновку, що держава, як засновник, власник і розпорядник майна юридичних осіб публічного права, а також, як суб'єкт, що здійснює управління справами цих осіб несе відповідальність за зобов'язаннями останній.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Науково-практичний коментар Кодексу законів про працю України. За заг. ред. Іншина М. І., Занфірової Т. А., Чижмарь Ю. В. – Київ: Видавничий дім «Професіонал», 2020. – 340 с.

3. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16 липня 1999 р. № 996-XIV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.

4. Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19>.

5. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.

6. Про затвердження Типового положення про бухгалтерську службу бюджетної установи: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 січня 2011 р. № 59 / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/59-2011-п>.

7. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Михайленки та інші проти України» (Заяви NN 35091/02, 35196/02, 35201/02, 35204/02, 35945/02, 35949/02, 35953/02, 36800/02, 38296/02, 42814/02) від 30 листопада 2004 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_231.

8. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Осетрова Сергія Володимировича щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 55 Конституції України, частини другої статті 2, пункту 2 частини третьої статті 17 Кодексу адміністративного судочинства України, частини третьої статті 110, частини другої статті 236 Кримінально-процесуального кодексу України та конституційним поданням Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ щодо офіційного тлумачення положень статей 97, 110, 234, 236 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 3, 4, 17 Кодексу адміністративного судочинства України в аспекті статті 55 Конституції України (справа про оскарження бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо заяв про злочини) від 14 грудня 2011 року № 19-пп/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v019p710-11>.

9. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар. Т. 1: Загальні положення. Особи / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. – Харків: ЕКУС, 2020. – 928 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-44>

ПОНЯТТЯ «СУДОВА ПРАВОТВОРЧІСТЬ» ЯК ПІДГРУНТЯ УСУНЕННЯ НЕУЗГОДЖЕНОСТЕЙ МІЖ ОКРЕМИМИ ЛАНКАМИ СУДОВОЇ СИСТЕМИ

Дунаєв Е. В.

аспірант приватного вищого навчального закладу

«Європейський університет»

м. Київ, Україна

В сучасних умовах реформування судової системи в Україні з урахуванням вимог адаптації українського законодавства до європейських стандартів, важливого значення набуває усунення неузгодженостей між окремими ланками судової системи, серед яких Верховний Суд та Конституційний Суд України. Перш за все, це стосується недоліків законодавчої визначеності їх статусу в системі суб'єктів правотворчої діяльності, процесуальних аспектів здійснення правотворчості окресленими суб'єктами, місця та особливостей дії їх актів, які наділені правотворчими аспектами. Водночас, на нашу думку, підґрунтям окресленого повинно виступати уточнення поняття «судова правотворчість», яке буде закладено в основу удосконалення всього вітчизняного механізму правотворення. Таке зауваження ґрунтується на тому, що саме досконалість теоретичного підґрунтя виступає запорукою реалізації практичних удосконалень, в тому числі і в правотворчій сфері. З урахуванням зазначеного, тематику цієї наукової роботи можна вважати актуальною.

Як показав аналіз наукової літератури, присвяченої окресленій проблематиці, значна кількість вчених розглядає у власних наукових розвідках сутність та зміст судової правотворчості, серед яких: Гончаров В. О., Завгородня А. С, Точій А. О., Загурський Р. Р., Гриневич Т. П., Тимченко Г. П, Рябченко Ю. Ю., Шевчук С. та інші. Але, все ж таки, зазначене питання на сьогодні не можна вважати остаточно вирішеним, єдиних доктринальних підходів до визначення судової правотворчості вироблено не було.

Метою даної роботи є уточнення поняття «судова правотворчість».

Так, дослідження наукових джерел показало, що існують різні погляди визначення поняття «судова правотворчість».

Так, наприклад, Гончаров В. О., Завгородня А. С, Точій А. О. визначають судову правотворчість як сукупність судових рішень, під час винесення яких відбувається навмисна зміна змісту норми права шляхом тлумачення цих норм на основі врахування суддями принципів справедливості, рівності, розумності, пропорційності [1]. Таке визначення є цілком доречним, проте в певній мірі звужує сутність судової правотворчості, зводячи її до сукупності окремих рішень.

Загурський Р. Р., Гриневич Т. П. у контексті власних досліджень розглядають правотворчість, що здійснюється вищими судовими органами влади. Так, в межах правової системи України, на думку окреслених авторів, судова правотворчість знаходить своє вираження в рішеннях КСУ, що містять правові позиції, а також у судовій практиці Верховного суду [2, с. 7].

В свою чергу, Іванюра І. С., Шевченко Д. В., Сівець А. С. визначають судову правотворчість як особливий, специфічний різновид правотворчості, яка здійснюється спеціально-уповноваженим суб'єктом (судом), спрямована на створення, зміну або скасування нормативних приписів; визнана процесуально-процедурною діяльністю; її результати закріплюються в документах, судових правотворчих актах тощо; вона пов'язана із реалізацією функцій судової влади [3]. Таке зауваження безперечно має сенс та в повній мірі враховує всі необхідні риси судової правотворчості.

З позиції процесного підходу розглядає судову правотворчість Соломонюк О., визначаючи її як процес здійснення судовою владою правотворчої функції, результатом якої виступає правоположення, що містяться в сформульованих судом рішеннях [4, с. 57].

Колектив авторів Тимченко Г. П, Рябченко Ю. Ю. визначають судову правотворчість як процесуальну необхідність, яка вимагає від суддів урегульовувати цивільно-правові спори навіть тоді, коли норми права або взагалі відсутні, або їх правозастосування носить проблемний характер [5]. Такий погляд безперечно в певній мірі також звужує поняття судової правотворчості, підкреслюючи лише одну з її ключових ознак – виникнення необхідності в її здійсненні.

Водночас, Шевчук С. трактує судову правотворчість як особливий різновид правотворчості, що передбачає діяльність вищих органів судової влади з метою створення необхідних умов для здійснення правосуддя [6, с. 15]. Окреслений погляд також є в повній мірі доцільним й змістовним, проте не враховує ключових характерних рис судової правотворчості, необхідної для повноти розкриття даного поняття.

Ясинок Д. М. визначає судову правотворчість як складову правотворчого процесу, передумовою якої є правовий казус, який долається за рахунок самого правотворчого процесу, на основі уявлення судді про справедливість, наявних суспільних і моральних цінностей,

звичаїв чи традицій [7]. Таке визначення достатньо вдало поєднує ознаки системного та процесного підходів.

Отже, як видно з узагальнених визначень, існуючи погляди на трактування можна об'єднати в окремі підходи:

1) судова правотворчість як сукупність судових рішень, у яких відбувається зміна змісту норми права, що закладений законодавцем, шляхом тлумачення цих норм;

2) судова правотворчість як правотворчість вищих судових органів;

3) судова правотворчість як процесуальна необхідність, яка вимагає від суддів урегульовувати цивільно-правові спори навіть тоді, коли норми права або взагалі відсутні, або їх правозастосування носить проблемний характер;

4) судова правотворчість як процес, передумовою якої є правовий казус, який долається на основі уявлення судді про справедливість, наявних суспільних і моральних цінностей, звичаїв чи традицій.

Так, якщо розглядати судову правотворчість з позиції сукупності судових рішень, то в даному випадку, можна помітити певне викривлення сутності судової правотворчості, а саме зосередження уваги на результативній ознаці правотворчих дій. Отже, на нашу думку, сукупність судових рішень можна вважати результатом судової правочинності, а не її сутнісною характеристикою.

Підхід, згідно якому судова правотворчість розглядається як правотворчість вищих судових органів, також в певній мірі звужує сутність й зміст поняття «судова правотворчість», тому що враховує лише суб'єктний склад правотворчих дій, залишаючи поза увагою його змістовні ознаки.

Заслуговує на увагу підхід, згідно якому судова правотворчість трактується як процесуальна необхідність в умовах відсутності або проблемності норм права. Такий погляд безперечно є доцільним та містить ключові сутнісні ознаки судової правотворчості, але, все ж таки, також в певній мірі звужує сутність поняття «судова правотворчість».

Найбільш доречним, на нашу думку, вбачається визначення поняття судової правотворчості з позиції процесного підходу, тому що саме трактування судової правотворчості як процесу в повній мірі відображає зміст даного поняття та підкреслює його етапність й тривалість у часі.

З урахуванням зазначеного можна надати наступне визначення поняття «судова правотворчість»:

Судова правотворчість – це процес подолання вищими судовими органами правового казусу на основі уявлення про справедливість, наявних суспільних і моральних цінностей, звичаїв чи традицій, що має місце в умовах, коли норми права або взагалі відсутні, або їх правозастосування носить проблемний характер.

Перевагою запропонованого визначення є його системність та комплексність, врахування ключових елементів: змістовної ознаки, принципів, суб'єктів.

Крім того уточнене визначення дає змогу систематизувати першочергові напрями усунення неузгодженостей між окремими ланками судової системи: нівелювання можливих правових казусів, мінімізація ситуацій, коли норми права або взагалі відсутні, або їх правозастосування носить проблемний характер, закріплення та стандартизація процесу судової правотворчості Конституційного та Верховного судів, регламентація їх діяльності в окреслених умовах.

Наукова новизна даного дослідження полягає в уточненні визначення поняття «судова правотворчість» в контексті діяльності Верховного та Конституційного судів.

При цьому в якості напрямку подальших досліджень доречно вказати необхідність дослідження та систематизації еволюційних аспектів судової правотворчості у юридичній науці.

Література:

1. Гончаров В.О., Завгородня А.С, Точій А.О. Судова практика як джерело права в українській правовій системі. Юридичний науковий електронний журнал. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-3/3>
2. Загурський Р. Р., Гриневич Т. П. Судова правотворчість: сутнісна характеристика. Розвиток державності та права в Україні: реалії та перспективи: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 17–18 вересня 2021 р. Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2021. С. 7–9.
3. Іванюра І. С., Шевченко Д. В., Сівець А. С. Судова правотворчість: природна особливість правосуддя чи його аномалія? Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2021. Серія ПРАВО. Випуск 67. <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/01/58.pdf>
4. Соломонюк О. Загальнотеоретичні концепції судової правотворчості. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Юриспруденція. 2016. № 23. С. 57–60.
5. Тимченко Г.П, Рябченко Ю.Ю. Судова правотворчість як основа прецедентної моделі цивільного судочинства України. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 6. http://lsej.org.ua/6_2022/36.pdf
6. Шевчук С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні. К.: Реферат, 2007. 640 с.
7. Ясинок Д.М. Судова правотворчість, як спосіб подолання «виключної правової проблеми» в континентальному та загальному праві. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2023. Серія ПРАВО. Випуск 75: частина 1. <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/275561/270588>

НАПРЯМ 11. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-45>

КОНТРАХОДИ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ: ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ

Білецький Є. В.

*аспірант кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства
Національного авіаційного університету
м. Київ, Україна*

На порозі ХХІ століття міжнародне співтовариство зіштовхнулося з низкою новітніх викликів, що створюють чимало перешкод на шляху не просто демократизації суспільно-правових відносин, а і подальшого розвитку людства. Сучасні міжнародні відносини та збройні конфлікти між державами вимагають, з одного боку, ґрунтовного теоретичного осмислення, з іншого – кардинальних політичних рішень. За таких обставин на перший план виходять проблеми забезпечення основних права та свобод людини, взаємодія міжнародного співтовариства в цілому, яке у даному контексті означає розробку ефективних засобів реалізації міжнародно-правової відповідальності та примусових заходів серед яких важливе місце займають контрзаходи. Для об'єктивної оцінки впливу контрзаходів у системі міжнародно-правової відповідальності вбачається доцільним дослідити еволюцію цього поняття, який набув поширеності у доктрині сучасних міжнародних правовідносин.

Сам термін «контрзаходи» був введений в міжнародно-правовий обіг арбітражним рішенням 1979 р. У справі США проти Франції про Угоду про повітряне сполучення. Зокрема у ньому зазначалося: «Якщо виникає ситуація, яка, на думку однієї держави, представляє порушення міжнародного зобов'язання іншою державою, то перша держава має право в межах, встановлених загальними нормами міжнародного права щодо застосування збройної сили, відстоювати свої права за допомогою контрзаходів» [1]. При цьому арбітраж підкреслив, що застосування контрзаходів має відповідати певним умовам. Цей інститут відкриває значні можливості для зловживань, особливо зважаючи на нерівні можливості його застосування різними за могутності державами. Тому

міжнародне право головну увагу приділяє визначенню умов і обмежень, які зводили б до мінімуму можливості зловживання.

Відсутність чітких конвенційних чи кодифікованих міжнародно-правових норм, які б торкалися питань мирного врегулювання різноманітних спорів між державами, застосування контрзаходів та міжнародного примусу, зумовила довготривалу і кропітку роботу Комісії з міжнародного права ООН, спрямовану на розробку Статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння.

У процесі розробки Комісією проєкту таких Статей було виокремлено два самостійні напрямки роботи – розробка процедур мирного врегулювання спорів між державами, пов'язаних із вчиненням однією з них міжнародно-протиправного діяння, та регламентація застосування контрзаходів у відповідь на такі діяння [2, с. 437]. Слід зазначити, що Комісія Міжнародного права ООН в ході своєї роботи над вищевказаним проєктом досить тривалий час використовувала термін «санкції» щодо примусових заходів, вжитих у відповідь на протиправне діяння. І лише на завершальному етапі було вирішено замінити його терміном «контрзаходи». Однією з причин такої заміни стала судова практика, і зокрема, рішення Міжнародного Суду ООН у справі про дипломатичний та консульський персонал США в Тегерані (1986 р.). Нарешті 12 грудня 2001 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла Резолюцію A/RES/56/589, що в якості додатка містить Статті про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння. Цей документ не є обов'язковим джерелом міжнародного права, а отже й обов'язкової юридичної сили не має, його положення мають рекомендаційний характер. Хоча вони все ж таки отримали загальносвітове визнання як звичаєві норми міжнародного права, про що свідчить активне посилання на Статті міжнародних судових та арбітражних установ.

У «Статтях про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння» 2001 р. контрзаходам присвячена Глава II Частини II «Імплементация міжнародної відповідальності держав», в якій встановлюється порядок застосування контрзаходів у правових рамках, визначаються обмеження на прийняття контрзаходів, щоб уникнути зловживання даними заходами. Держави мають право застосовувати контрзаходи лише стосовно держави, яка порушила міжнародні зобов'язання і тільки в тому випадку, коли держава-правопорушник відмовляється добровільно виконати зобов'язання, що дозволяє говорити про контрзаходи як засіб забезпечення реалізації відповідальності держави. Безпосередньо сам текст Статей не розкриває поняття контрзаходів, фактично дозволяючи визначати їх виходячи із усталеної практики міжнародних правовідносин як односторонні примусові заходи потерпілої держави щодо держави-правопорушниці з

метою забезпечення виконання зобов'язань, які випливають з правовідносин відповідальності [3].

В практичному обігу найбільш часто застосованими контрзаходами сьогодні можна назвати обмеження економічного (підвищення митних зборів, обмеження імпорту, введення ліцензування або квотування зовнішньоекономічних операцій) та політичного характеру (позбавлення або обмеження дипломатичних привілеїв та імунітету офіційних представників держави порушники, відкликання свого посла, денонсація договору, відміна запланованих візитів керівників цієї держави, розрив дипломатичних відносин тощо).

Не можна не згадати професора міжнародного публічного права паризького університету Д. Алланда, який у своїх працях зазначав, що «контрзаходи – механізми приватного правосуддя, які існують, насамперед через брак відповідних міжнародних інституцій; вони перетинаються з інститутом відповідальності, впливають на нього, втім не витікають безпосередньо з нього» [4].

Сучасна правова доктрина розглядає поняття контрзаходів у сукупності з таким поняттям як «санкції», яке однозначно є більш вживаним та звичним у практичній площині. Проте що стосується їх суті, то на думку деяких юристів-міжнародників, державних діячів та політологів наведені терміни є синонімами, натомість інші вважають їх поняттями, що означають різні правові явища. Відразу окреслимо нашу точку зору, що дані терміни не є еквівалентними один одному. Різниця між ними полягає у масштабі та суб'єктах їх застосування.

Погоджуємося з думкою Ю. Малишевої, що причина такого різноманіття думок пов'язана з неоднаковими підходами до визначення природи та цілей санкцій. Додаткові труднощі зумовлює той факт, що термін «примусові заходи», який використовується в Статуті ООН, сьогодні в офіційних документах Ради Безпеки іменується не інакше як «санкції», незважаючи на те, що у тексті Статуту термін «санкції» не використовується взагалі [3, с. 47].

Розглянемо точку зору іноземних вчених з приводу цього питання. Так, професор А. Кассезе звертає увагу на те, що набула поширення практика запровадження санкцій міжнародними організаціями, в тому числі як реакція на широкомасштабні порушення міжнародного права. При цьому А. Кассезе наголошував, що в той час як контрзаходи вживаються окремими державами, санкції є колективними заходами реагування і носять інституційний характер [5]. Так, Е. Цоллер вважає, що в сучасному міжнародному праві використання термінів «контрзаходи» та «санкції» має певні відмінності. На противагу контрзаходам санкції – більш конкретні заходи. Контрзаходи – це тимчасові дії які носять примусовий характер, в той час як санкції мають остаточну юридичну силу та каральні властивості. До того ж, санкції мають публічний

характер, спрямований на інші країни, якого не мають контрзаходи. І ті, й інші виступають у якості відповіді на протиправну поведінку у міжнародному праві, але санкції справляють на порушника, який не виконує зобов'язання, ультимативний та остаточний вплив [6, с. 75].

Представники національної правової доктрини теж мають власну позицію із даного питання. Зокрема Ю. Блажевич стверджує що «можна говорити про певну тотожність між термінами «санкції» й «контрзаходи», але з певними зауваженнями. Термін «контрзаходи» більш точно відповідає реаліям міжнародного життя, бо підкреслює вимушеність застосування відповідних заходів (тобто у відповідь на міжнародно-протиправне діяння, відмову ліквідувати його наслідки) в той час як поняття «санкція» ставить наголос саме на каральному, примусовому аспекті таких дій» [7, с. 144].

Таким чином, контрзаходи є різновидом примусових заходів в рамках міжнародного права суть яких полягає у правомірних заходах примусу, що застосовуються потерпілими чи іншими державами до держави, яка вчинила міжнародно-протиправне діяння. Тобто контрзаходи є частиною внутрішньої політики держави з метою захисту їх законних прав та інтересів, відшкодування заподіяної шкоди або відновлення порушеного міжнародного правопорядку.

Література:

1. UN Reports of International Arbitral Awards. Recueil des sentences arbitrales. Vol. XVIII. 542. P. 443.
2. Crawford J. Revising the Draft Articles on State Responsibility. European Journal of International Law. 1999. Vol. 10. № 2. P. 435–460.
3. Малишева Ю. В. Цілеспрямовані санкції та їх застосування Радою безпеки ООН: дис. канд. юрид. наук: 12.00.11 / Інститут держави і права імені В. М. Корецького. Київ, 2016. 253 с.
4. Alland D. Countermeasures of General Interest. European Journal of International Law. 2002. Vol. 13. № 5. P. 1226.
5. Cassese A. International Law – Oxford: Oxford University Press, 2001. P. 234.
6. Zoller E. Peacetime Unilateral Remedies: An Analysis of Countermeasures. New York: Transnational Publishers, 1984. 106 P.
7. Блажевич Ю. Ю. Відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння: дисс. канд. юрид. наук: 12.00.11 / Українська академія зовнішньої торгівлі. Київ, 2006. 219 с.

ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ МЕХАНІЗМІВ БОРОТЬБИ З ВІДМИВАННЯМ КОШТІВ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Джевага-Третьякова С. Ю.

*аспірант кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

Першим міжнародним документом жорсткого права, що торкався проблематики боротьби з відмиванням коштів стала Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 року, що була визнана 192 державами, і стороною якої є і Україна [1]. 1990-ті роки стали часом дискусії щодо точки прикладення зусиль у боротьбі з транснаціональними кримінальними групами та транснаціональною злочинністю в цілому. Одним з результатів цієї дискусії стало поширення міжнародною спільнотою норм щодо боротьби з відмиванням коштів на інші серйозні злочини, крім наркотичних злочинів, та визнання нових злочинів предикатними. Яскравою ілюстрацією такого поширення стало ухвалення Радою Європи 8 листопада 1990 року Конвенції про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом [2], відомої також як Страсбурзька конвенція. Вона стала першим міжнародним договором, присвяченим виключно питанням боротьби з відмиванням грошей.

Так само як і Конвенція 1988 року, цей документ стосується виключно положень кримінального права. Зокрема, відповідно до частини першої статті 6 Конвенції, відмивання коштів повинно бути визнано в національних законодавствах в якості кримінального правопорушення. Однак, на відміну від Віденської конвенції 1988 року, зміст Страсбурзької конвенції не обмежується доходами від наркотиків, але також включає доходи, отримані від ширшого кола серйозних кримінальних правопорушень. Конвенція стосується на боротьбі з організованою транснаціональною корисливою злочинністю в цілому. Зокрема, відповідно до частини четвертої статті 6 Конвенції, сторони при підписанні або здачі на зберігання свої ратифікаційної грамоти можуть визначити перелік предикатних злочинів, або категорій злочинів, щодо яких держава вважає застосовними положення Конвенції. Водночас, частина друга статті 6 встановлює, що неважливо чи підлягає предикатний злочин кримінальній юрисдикції сторони Конвенції. Важко не погодитися з О. В. Краснобородовим, який наголосив на прогресивності такої редакції статті, що відповідає духу

європейського законодавства, яка водночас відкривала можливість для кримінальної карності будь-якого відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом, а з іншого боку вимагала «встановлення природи набуття відповідного майна та потребувала від органів слідства доведення саме конкретного злочину, внаслідок якого було здобуте це майно, та про який безумовно повинна була знати особа, яка надалі «відмивала» добути цим шляхом грошові кошти чи інші злочинні доходи» [3, с. 203].

Разом з тим, Конвенція встановила декілька опціональних положень, якими держави були ладні скористатися виключно в разі своєї готовності. Так, частиною третьою статті 6 було визначено, що сторони можуть (але не зобов'язані) вживати заходів, що вони вважають необхідними, для криміналізації в своєму національному законодавстві ситуацій, коли правопорушник повинен був припускати, що власність, якою він оперує, є доходом, отриманим злочинним шляхом, коли він діяв з метою одержання прибутку, або коли він діяв з метою продовження злочинної діяльності.

Не відставав від Ради Європи і Європейський Союз. В червні 1991 року ним була розроблена Директива щодо відмивання коштів [4]. Нею, зокрема, відмивання коштів було визначено як злочин в тому ж ключі, що й в Віденській конвенції 1988 року, хоча державам-членам було дозволено розширювати перелік предикатних злочинів на інші кримінальні правопорушення крім контрабанди наркотиків. В 2001 році Директива була доповнена таким чином, аби дозволити державам-членам впроваджувати законодавство про боротьбу з відмивання коштів, що покривало б всі серйозні злочини як предикатні злочини для відмивання коштів [5].

Остаточне оформлення регіональних механізмів боротьби з фінансуванням тероризму пов'язане з ухваленням Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму, відому також як Варшавська конвенція. Конвенцією вводиться поняття «фінансування тероризму» та «терористичного акту» як кримінальних злочинів, та визначається, що ці злочини належать до найбільш серйозних предикатних злочинів для відмивання коштів. Конвенція стосується заходів цивільного, адміністративного та кримінального права проти відмивання коштів та фінансування тероризму.

Прикметним є також перелік адміністративних заходів банківського контролю, визначених Конвенцією, а саме щодо ролі підрозділів фінансової розвідки в запобіганні відмиванню коштів для фінансування тероризму. Крім того, Конвенція заохочує держави-учасниці використовувати відповідні ініціативи м'якого права проти відмивання коштів та фінансування тероризму в багатосторонніх міжурядових організаціях.

26 жовтня 2005 року було внесено зміни до директиви ЄС щодо відмивання коштів (які стали відомі як Третя директива ЄС проти відмивання коштів), які стосувалися запобігання використанню фінансової системи для цілей відмивання коштів. Серед іншого, Третя директива ЄС поклала на держави-члени обов'язок запровадити законодавство про відмивання коштів, що покривало б фінансування тероризму та терористичних актів, які є предикатними злочинами для відмивання коштів. Як пише професор І. А. Грицяк, «директива поєднала положення про відмивання грошей та фінансування тероризму зорієнтувавши держави-учасниці на дотримання міжнародних стандартів із конкретним посиланням на загрозу з боку тероризму, на необхідність брати до уваги роботу ФАТФ і необхідність змінити положення ідентифікації клієнтів у світлі міжнародних подій» [7, с. 115].

Література:

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин, 1988. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_096#Text (дата звернення: 21.01.2024).
2. Конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом від 8 листопада 1990 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_029#Text (дата звернення: 21.01.2024).
3. Краснородов О.В. Ретроспектива законодавчого регулювання кримінальної відповідальності за легалізацію (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом. *Підприємство, господарство і право*, 2020, № 12. С. 202-206.
4. Council Directive 91/308/EEC of 10 June 1991 on prevention of the use of the financial system for the purpose of money laundering. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A31991L0308> (дата звернення: 21.01.2024).
5. Directive 2001/97/EC of the European Parliament and of the Council of 4 December 2001 amending Council Directive 91/308/EEC on prevention of the use of the financial system for the purpose of money laundering. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32001L0097> (дата звернення: 21.01.2024).
6. Directive 2005/60/EC of the European Parliament and of the Council of 26 October 2005 on the Prevention of the Use of the Financial System for the Purpose of Money Laundering and Terrorist Financing. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2005:309:0015:0036:en:PDF> (дата звернення: 21.01.2024).
7. Грицяк І. А. Боротьба з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, у європейському праві. *Публічне право*, 2021, № 3(43). С. 113-119.

СИСТЕМА ДОГОВОРІВ ПРО РЕАДМІСІЮ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС

Левченко І. С.

*аспірант кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

При розбудові системи міжнародних договорів щодо реадмісії між Україною та ЄС сторони виходять з того, що питання реадмісії є частиною сфери свободи, безпеки та правосуддя в межах ЄС, а зона свободи, безпеки та правосуддя є однією з таких сфер в якій Союз (відповідно до статті 4(1, 2j) Договору про функціонування Європейського Союзу – ДФЕС) [1] Це означає, що і Союз, і держави-учасниці можуть видавати закони та ухвалювати юридично обов'язкові акти щодо реадмісії осіб. Держави-члени здійснюють їхню компетенцію в тій мірі, в якій Союз не реалізував свою компетенцію (стаття 2(2) ДФЕС). Статтею 79 ДФЕС передбачено можливість Союзу укласти угоди з третіми країнами про реадмісію. Як наслідок, є кілька важливих і цікавих юридичних аспектів міжнародного права щодо реадмісії осіб між Україною та державами-членами ЄС.

Перший полягає в тому, що фундаментальна міжнародна угода про реадмісію у відносинах між Україною та державами-членами ЄС є Угода між Україною та Європейським Співтовариством про реадмісію осіб підписана в Люксембурзі 18 червня 2007 року [2]. Основний характер цієї Угоди базується на статті 216(2) ДФЕС5: укладені договори Союзом є обов'язковими для інституцій Союзу та його держав-членів. Вищевказана Угода укладена від імені Європейського Співтовариства, яке в цій Угоді представляє всі країни-члени ЄС, за винятком Королівства Данії та Республіки Ірландія. Іншими словами, другий аспект – це визначення того, як регулюється реадмісія осіб між Україною і Королівством Данія та Україною та Республікою Ірландія. Третій аспект пов'язаний з виходом Сполученого Королівства з ЄС, що піднімає питання про те чи Угода 2007 року все ще поширюється на Великобританію та як здійснюється регулювання реадмісії осіб між Україною і Сполученим Королівством. По-четверте, це те, що Україна уклала двосторонні угоди про реадмісію з деякими європейськими державами до їх вступу до Європейського Союзу (ми маємо на увазі конкретно Угорську Республіку, Республіку Польща, Республіку Латвія та Республіку Болгарія). Таким чином, виникає питання, як ці

двосторонні угоди корелюють з Угодою 2007 року. Нарешті, п'ятий аспект: відповідно до статті 16 Угоди 2007 року Україна уклала ряд імплементаційних протоколів з окремими державами-членами ЄС, що також є предметом окремого дослідження. Тому метою даного дослідження є визначення особливостей міжнародних договорів регулювання реадмісії осіб між Україною та державами-членами ЄС.

Як зазначалося вище, основний міжнародно-правовий договір про реадмісію між Україною та державами-членами ЄС є Угода між Європейським Співтовариством та Україною про реадмісію осіб. Відповідно до усталеної практики Європейського Союзу Угода 2007 року кваліфікується як змішана двостороння міжнародна угода, оскільки її договірними сторонами є Європейське Співтовариство з одного боку та держава Україна з іншого. Однак слід підкреслити, що Європейський Союз замінив і став спадкоємцем Європейського Співтовариства відповідно до статті 1 Лісабонського договору. Це означає, що Угода 2007 року залишається обов'язковою для Європейського Союзу через правонаступництво, а тепер Договірними сторонами є Україна та Європейський Союз. Важливо також зазначити, що відповідно до статті 1(b) Угоди 2007 року, для цілей цієї Угоди «держава-член» означає будь-яку державу-член Європейського Союзу, за винятком Королівство Данія та Республіка Ірландія. Іншими словами, міжнародно-правове регулювання між цими країнами не підпадає під дію Угоди 2007.

Стаття 18(2) Угоди 2007 року особливо підкреслює, що ця Угода не поширюється на територія Королівства Данія. Це положення було уточнено у Спільній декларації щодо Данія до Угоди 2007 (яка є невід'ємною частиною цієї Угоди) – Договірні Сторони взяли до відома, що ця Угода не поширюється ні на територію Королівства Данія, ні на громадян Королівства Данія. Також відповідно до статей 1 і 2 Протоколу щодо позиції Данії, доданий до Договору про Європейський Союз і до Договору про заснування Європейського Співтовариства Данія не брала участь у прийнятті Рішення Ради від 29 листопада 2007 р. щодо укладення Угоди між Європейським Співтовариством та Україною про реадмісію осіб [3] і не зв'язане ним і воно не підлягає застосуванню щодо Данії.

Проте Спільною декларацією щодо Данії до Угоди 2007 року встановлено, що так доцільно, щоб Україна та Данія уклали угоду про реадмісію на тих же умовах, що й ця Угода. Така угода про реадмісію набула форми Угоди між Урядом Королівства Данія та Кабінету Міністрів України про реадмісію осіб, підписано в Копенгаген 16 березня 2007 [4].

Так само як і у випадку з Данією, Угода 2007 року не поширюється на Республіку Ірландія. Відповідно до статей 1 і 2 Протоколу про позицію Сполученого Королівства та Ірландії, що є додатком до

Договору про заснування Європейського Співтовариства, Ірландія не бере участі в угоді між Україною та ЄС. Тож ця Угода не поширюється на відносини між Україною та Республікою Ірландія і на даний момент між нашими державами відсутні домовленості щодо реадмісії.

Таким чином, за своєю правовою природою Угода між Європейським Співтовариством та Україною про Реадмісію осіб 2007 року є змішаною двосторонньою міжнародною угодою, сторонами якої є Європейське співтовариство з одного боку та держава Україна з іншого боку. Після того як Європейський Союз замінив Європейське співтовариство, вона залишається обов'язковою для Європейського Союзу в силу правонаступництва, а Договірними Сторонами цієї Угоди є Україна та Європейський Союз. Міжнародно-правова база щодо реадмісії осіб між Україною та Данією є регулюється спеціальною угодою між Урядом Королівства Данія та Кабінетом міністрів Міністри України з питань реадмісії осіб. Україна та Республіка Ірландія досі не підписували жодної угоди про реадмісію. Після виходу Сполученого Королівства з ЄС, правова база щодо реадмісії осіб між Україною та Сполученим Королівством залишається неврегульованою.

Література:

1. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз (вчиненого в Маастрихті сьомого дня лютого тисяча дев'яност дев'яного другого року) та Договору про функціонування Європейського Союзу (вчиненого в Римі двадцять п'ятого дня березня місяця року одна тисяча дев'яност п'ятдесят сьомого). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text (дата звернення: 20.02.2024).

2. Угода між Україною та Європейським Співтовариством про реадмісію осіб. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_851#Text (дата звернення: 20.02.2024).

3. 2007/839/EC: Council Decision of 29 November 2007 concerning the conclusion of the Agreement between the European Community and Ukraine on readmission of persons. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32007D0839> (дата звернення: 20.02.2024).

4. Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Королівства Данія про реадмісію осіб, 2007. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/208_017#Text (дата звернення: 20.02.2024).

РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУДОВИЙ РОЗГЛЯД У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Побережний Ю. В.

*аспірант кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства
Національного авіаційного університету
м. Київ, Україна*

Розбудова України як демократичної, правової держави має ґрунтуватися на неухильному дотриманні основоположних прав і свобод людини, забезпеченні законності та верховенстві права. Одним із таких надзвичайно важливих і пріоритетних прав, яке гарантовано не лише на рівні національного законодавства, а й загальновизнаними міжнародно-правовими актами у сфері захисту прав і свобод людини (як регіонального так і універсального характеру), є право на справедливий судовий розгляд, забезпечення реалізації якого одночасно є гарантією захисту інших прав. До того ж, європейські тенденції суспільно-політичних процесів в Україні сприяють постійному розширенню існуючих механізмів та інструментів захисту основоположних прав людини.

Утворившись в результаті розвитку суспільних відносин, право на судовий захист отримало закріплення на міжнародному рівні в якості права на справедливий судовий розгляд. Сьогодні це право займає важливе місце у системі глобальних цінностей демократичного суспільства і має широке застосування завдяки закріпленню у низці міжнародних документів, серед яких важливе значення має Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод.

Так, стаття 6 вищезгаданої Конвенції гарантує право на справедливий і публічний розгляд справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, при визначенні цивільних прав і обов'язків особи чи при розгляді будь-якого кримінального обвинувачення, що пред'являється особі. Ключовими принципами цієї статті є верховенство права та належне здійснення правосуддя, які також є основоположними елементами права на справедливий суд [1].

Важливо наголосити що в основі права на справедливий судовий розгляд лежить категорія «справедливість» яка пронизує всі взаємини людей, та до якої звертається будь-яка система оцінок. Вказана категорія

по своїй структурі є насиченою, адже включає моральні, етичні, соціальні та інші складові. А в сукупності з різними факторами поведінки, або самотійно, справедливність виступає в якості мети вчинків людей. В першу чергу справедливність означає рівність по відношенню до інших індивідів, тому і судовий розгляд має бути рівним для всіх учасників процесу. Мова йде про рівне законодавче закріплення прав і обов'язків сторін під час судового процесу, а також про надання рівної можливості для реалізації цих прав.

Нині право на справедливий судовий розгляд є складним феноменом для характеристики в плані розуміння його теоретичного аспекту. Це пов'язане з неоднозначністю наукових підходів до розуміння права на справедливий судовий розгляд. Незважаючи на велику кількість досліджень, все ще відсутнє єдине і повне уявлення про юридичну кваліфікацію такого права.

Право на справедливий судовий розгляд обґрунтовано визнається суб'єктивним правом, адже воно забезпечує реалізацію інших прав особи в разі їх невизнання, оспорування або порушення іншими суб'єктами правовідносин, у тому числі державою в особі її органів та посадових осіб. Тобто право на справедливий суд належить до процесуальних прав-гарантій забезпечення й захисту всіх інших прав людини [2]. При цьому право на справедливий судовий розгляд варто розглядати і як суб'єктивне право в контексті концепції прав людини, і як систему мінімальних вимог, дотримання яких має забезпечити держава під час звернення особи до суду, тобто як позитивне зобов'язання держави у сфері відправлення правосуддя [3, с. 14]

На думку Н. Грень, основні елементи права на справедливий суд визначені в міжнародних стандартах. До них слід відносити: доступ до суду, публічність судового розгляду, незалежність та безсторонність суду, розумний строк розгляду, рівність учасників, справедлива (належна) процедура розгляду справи [4]. Аналогічні бачення цього питання мають В. Комаров і Н. Сакара [5, с. 13].

Е. Трегубов, виходячи з конструкції ч. 1 ст. 6 Європейської Конвенції з прав людини (ЄКПЛ), стверджує, що у ній закріплено такі елементи права на справедливий судовий розгляд: 1) право на розгляд справи; 2) справедливність судового розгляду; 3) публічність розгляду справи та проголошення рішення; 4) розумний строк розгляду справи; 5) розгляд справи судом, встановленим законом; 6) незалежність і безсторонність суду [6, с. 359]. Відтак, з огляду на викладене можемо констатувати, що право на справедливий судовий розгляд – є багатограним, і його трактування не може зводитися до змісту одного визначення.

В процесі дослідження теми теоретичних аспектів права на справедливий суд цікавою вбачається думка Т. Цувіна, який зазначає що виконання судового рішення, як елемент права на справедливий судовий

розгляд, текстуально не передбачене у п. 1 ст. 6 ЄКПЛ, проте завдяки еволюційному тлумаченню зазначеної статті у практиці Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) з часом почало визнаватися невід'ємною гарантією цього права. Це підтверджується рішенням ЄСПЛ у справі «Горнсбі проти Греції», де наголошується, що відповідно до прецедентного права п. 1 ст. 6 гарантує кожному право на доступ до суду. Однак це право було б ілюзорним, якби правова система Договірної держави допускала, щоб остаточне судове рішення, яке має обов'язкову силу, не виконувалося на шкоду одній із сторін. Для цілей ст. 6 виконання рішення, ухваленого будь-яким судом, має розцінюватися як складова частина «судового розгляду» [7, с. 297].

Враховуючи загальний характер права на справедливий розгляд можемо погодитись із думкою О. Прокопенка, який відносить його до числа загальноновизнаних принципів права, що не підлягають обмеженню ні за яких обставин [2, с. 73]. Слушною є думка С. Погребняка, що формальна справедливість імпліцитно реалізована в праві; завдяки їй право фактично виконує роль третьої, незацікавленої «особи», що вирішує конфлікти, які виникають між людьми. Такого роду незацікавленість (неупередженість) вимагає розгляду спірних випадків, незважаючи на сторону у судовому процесі. Тобто, на думку вченого, таке розуміння дозволяє стверджувати те, що справедливість є ключовою засадою будь-якого виду судочинства [8, с. 3].

Таким чином, право на справедливий суд є універсальним правовим регулятором, визнаним на міжнародному рівні, який включає не тільки суто правовий припис, а й моральні, етичні та інші соціальні норми. Без реалізації такого права інші права є просто незахищеними, а його зміст вказує на те, що будь-яке порушене право може бути відновлене за допомогою певної справедливої процедури. Його законодавча регламентація, система гарантування та забезпечення визначають стан і рівень розвитку правової культури у суспільстві.

Література:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
2. Прокопенко О. Б. Право на справедливий суд: концептуальний аналіз і практика реалізації: монографія. Харків: ФІНН, 2011. 248 с.
3. Ткачук О.С. Реалізація судової влади у цивільному судочинстві України: структурно-функціональний аспект: автореф. дис. докт. юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2016. 38 с.
4. Грень Н. М. Право на справедливий суд: проблеми доступності та публічності. Вісник Національного університету «Львівська

політехніка». Серія «Юридичні науки». 2015. № 825. С. 132-237. URL: <http://journals.urian.ua/index.php/2415-3818/article/view/87949>

5. Комаров В.В., Сакара Н.Ю. Право на справедливий судовий розгляд у цивільному судочинстві: навчальний посібник. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2007. 42 с.

6. Трегубов Е.Л. Право на справедливий суд у практиці Європейського суду з прав людини. Форум права. 2010. № 1. С. 358–363.

7. Бойко О. Зміст права на справедливий судовий розгляд. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 5. С. 294-298. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/5/52.pdf>

8. Погребняк С.П. Про втілення в праві різних аспектів справедливості. Юридична наука очима молодих вчених: тези доповідей та наукових повідомлень всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених та здобувачів. За заг. ред. проф. А.П. Гетьмана. Харків: Вид-во «Кроссруд», 2008. 324 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-49>

ЩОДО ФУНДАМЕНТАЛЬНОГО ЗНАЧЕННЯ КОНВЕНЦІЇ ООН ПРО ПРАВА ДИТИНИ

Реньов Є. В.

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри міжнародного і європейського права

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

м. Харків, Україна

Трагічні події сьогодення змушують приділяти особливу увагу становищу дітей як найвразливішої категорії населення, що пояснюється їх фізичною та розумовою незрілістю.

Серед авторитетних профільних міжнародно-правових актів універсального характеру доцільно виділити Женевську декларацію прав дитини 1924 р., Декларацію прав дитини 1959 р., а також Конвенцію про права дитини. Остання була прийнята Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 20 листопада 1989 року та вирізняється своєю обов'язковістю для держав-учасниць.

Задля моніторингу виконання державами взятих на себе зобов'язань був запроваджений відповідний контрольний механізм – Комітет з прав дитини, до якого держави-учасниці через Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй надають періодичні доповіді (початкова –

протягом двох років після приєднання до Конвенції, надалі – кожні п'ять років), звітуючи щодо динаміки імплементації положень Конвенції на національному рівні. За результатами ознайомлення з доповіддю Комітет надає рекомендації, викладені у формі заключних зауважень. Наприклад, щодо нашої країни є актуальними Заключні зауваження щодо об'єднаних п'ятого та шостого періодичних звітів України, які були прийняті Комітетом на засіданні 23 вересня 2022 року [1].

Окрім запровадження контрольного механізму, Конвенція надає визначення дитини (як кожної людської істоти до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше) та відзначається від попередніх декларацій суттєвим розширенням каталогу передбачених прав. Якщо Женевська декларація 1924 р. складалась із 5 статей, а Декларація 1959 р. – із 10 принципів, то перша частина Конвенції, де передбачені права дитини, містить вже 41 статтю [2].

У преамбулі та першому розділі Конвенції акцентується увага на важливості зростання дитини у сімейному оточенні. Статтею 20 передбачено, що дитина, позбавлена такого оточення, має право на особливий захист і допомогу, що надаються державою. Окрім того, Конвенція зосереджується на питаннях доступу до послуг охорони здоров'я (ст. 24), освіти та професійної підготовки (ст. 28), відпочинку та дозвілля (ст. 31) тощо.

Наведемо деякі положення, які можна вважати прогресивними як для моменту їх прийняття: держави-учасниці зобов'язуються поважати право дитини на збереження індивідуальності, включаючи громадянство, ім'я та сімейні зв'язки, не допускаючи протизаконного втручання (ст. 8); держави-учасниці забезпечують дитині, здатній сформулювати власні погляди, право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що торкаються дитини (ст. 12) [2].

Також Конвенцією (ст. 33–34) передбачено обов'язки держав-учасниць захищати дітей від незаконного зловживання наркотичними засобами та психотропними речовинами, від усіх форм сексуальної експлуатації та сексуальних розбещень. У ст. 19 окремо згадується необхідність вжиття заходів з метою захисту дитини від усіх форм насильства, включаючи сексуальні зловживання, з боку батьків, законних опікунів чи будь-якої іншої особи, яка турбується про дитину [2].

Таким чином, Конвенція ООН про права дитини не тільки оновила каталог прав зазначеної категорії осіб, але й забезпечила обов'язковість виконання державами-учасниками взятих на себе зобов'язань, що корелюються з передбаченими правами дитини.

Література:

1. Concluding observations on the combined 5th and 6th periodic reports of Ukraine: Adopted by the Committee on the Rights of the Child at its 91st session, 29 Aug.-23 Sept. 2022. CRC/C/UKR/CO/5-6. UN Digital Library. URL: https://digitallibrary.un.org/record/3992527/files/CRC_C_UKR_CO_5-6-EN.pdf?ln=en (date of access: 19.02.2024).
2. Конвенція про права дитини. ООН, 20.11.1989. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення: 19.02.2024).

НОТАТКИ

МАТЕРІАЛИ
МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ

ЮРИДИЧНІ НАУКИ:
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

23–24 лютого 2024 р.

Підписано до друку 26.02.2024. Формат 60×84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.
Умовно-друк. арк. 41,85. Тираж 100. Замовлення № 0324-025.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Українсько-польське наукове видавництво «Liha-Pres»
79000, м. Львів, вул. Технічна, 1
87-100, м. Торунь, вул. Лубічка, 44
Телефон: +38 (050) 658 08 23
E-mail: editor@liha-pres.eu
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6423 від 04.10.2018 р.